

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND

Eraõiguse instituut

Margit Veskimäe

**TSIVIILKOHTUMENETLUSE EESMÄRGID, PÕHISEADUSEST TULENEVAD
NÕUDED JA TSIVIILKOHTUMENETLUSE PÕHIMÕTETE MUUTMISE
LEGITIIMSUSE ANALÜÜS**

Magistritöö

Juhendaja: *mag. iur* Kaupo Paal

Tallinn 2013

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
I. Õigusemõistmise ja tsiviilõiguste kohtuliku kaitse suhtes kehtivad garantiid tsiviilkohtumenetluses ja nende kaudu tagatavad väärtused ning tsiviilkohtupidamise eesmärgid.....	8
1.1. Eesmärgipüstitus.....	8
1.2. Põhiseadusest tulenevad nõuded tsiviilkohtumenetlusele ja nende kaudu tagatavad väärtused.....	9
1.2.1. Õigus kohtulikule õigusemõistmisele.....	11
1.2.2. Kohtusse pöördumise õigus.....	17
1.2.3. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele.....	21
1.2.4. Kaebeõigus.....	27
1.2.5. Õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures.....	29
1.3. Tsiviilkohtumenetluse eesmärkide mõju riigi ja isiku huvide kaitsemise vajadustele suunatud seadusandlikes valikutes.....	31
Kokkuvõte. Õigusemõistmise suhtes kehtivad garantiid ja nõuded.....	38
II. Tsiviilkohtumenetluses kehtivate garantiide vähendamine ja võimalike muudatuste lubatavus põhiseadusest, Euroopa inimõiguste- ja põhivabaduste kaitse konventsioonist ja menetluse eesmärkidest tulenevaid nõudeid arvestades.....	40
2.1. Lihtmenetluse piirmäära tõstmine.....	41
2.1.1. Asjasse puutuv norm ja põhiõigused, millesse võib olla sekkunud.....	41
2.1.2. Proportsionaalsuse kontroll.....	44
2.1.3. Proportsionaalsus EIK skeemi alusel.....	50
2.1.4. Lõppjärelendus.....	53
2.2. Maksekäsu kiirmenetluses lubatavate nõudeliikide laiendamine.....	54
2.2.1. Asjassepuutuv norm ja põhiõigused, millesse võib olla sekkunud.....	54
2.2.2. Proportsionaalsuse kontroll.....	55
2.2.3. Proportsionaalsus EIK skeemi alusel.....	62
2.2.4. Lõppjärelused.....	63
2.3. Täitedokumentide ringi laiendamine.....	64
2.3.1. Asjasse puutuv norm ja põhiõigused, millesse võib olla sekkunud.....	64
2.3.2. Proportsionaalsuse test.....	65
2.3.3. Proportsionaalsus EIK skeemi alusel.....	68
2.3.4. Lõppjärelendus.....	68
Kokkuvõte.....	70

The purpose of civil court procedure, requirements of Constitution and the legality analysis of changing civil court procedure principles	74
Kasutatud kirjandus ja teised allikmaterjalid	78
Kasutatud lühendite loetelu.....	84
Lisad	85
Lisa 1. Lihtmenetluse statistika.....	85
Lisa 2. Maksekäsu kiirmenetluse statistilised andmed	86
Lisa 3. Tsiviilasjade statistilised menetlusandmed maakohtutes.....	87
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	88

Sissejuhatus

Teatavasti on põhiõigused alati seotud väärtustega, mida nende kaudu püütakse kaitsta. On öeldud, et põhiseaduse taga tuleb sellest tulenevalt näha väärtusi ning põhiseadusest arusaamiseks tuleb osata konkretiseerida selles sisalduvaid ja selle kaudu kaitstavaid väärtusi ja nende väärtuste ulatust.¹ Kõnesolevas töös käsitlusele tulevad tsiviilkohtumenetluse eesmärgid ja põhimõtted ning nende muutmine on eeltoodust tulenevalt samuti tihedalt seotud põhiõiguste tagamise küsimuse ning ühiskonna väärtushinnangutega. Põhiseaduse rakendamisel ja ka põhiseaduse alusel kehtestatud menetlusseadustiku rakendamisel on oluline arvestada väärtustega, mis konkreetsete põhiõiguste põhiseadusesse kirjutamise vajaduse eesmärgiks on olnud ja milline on nende põhiõiguste kaitseala. Tuginedes Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kohta öeldule, saab ka põhiseaduse kohta öelda, et põhiseaduse kaudu tagatav kaitse isiku põhiõigustele ei tohi jääda pelgalt teoreetiliseks või illusoorseks, vaid peab olema praktiline ja efektiivne.² Just seetõttu peab kohus ükskõik millise sätte rakendamisel tekkinud põhiseadusega vastuolu kahtluse korral mõtlema ka sellele, milline on sätte eesmärk ja milliste õiguste kaitsmiseks on see kehtestatud, ning seejärel hindama sätte võimalikku vastuolu põhiseadusest tulenevate õiguste ja nõuetega. Seda kõike peab kohus arvestama ka tsiviilkohtumenetluse läbiviimise korral.

Virgo Saarmets on 2009. aastal kohtute seaduse eelnõud ette valmistanud töörühma liikmena öelnud, et kohtupidamise eesmärk on nii õige otsus kui ka õiglane menetlus: „Protsessuaalõiguslikult korrektse menetluse tulemusel tehtud materiaalõiguslikult õige ja vormipuudusteta kohtulahend on see, mille poole tuleb pürgida. Tuleb saavutada olukord, kus õigusemõistmine on korrakohane mitte ainult konkreetset kaasust silmas pidades, vaid tervikuna, kõigil juhtudel, kohtusüsteemi läbivaldt.“³ Loomulikult eeldab õigusemõistmise korrakohasus ka isikute põhiõiguste kaitset.

¹ R. Narits, H. Schneider, L. Madise. Sissejuhatus. - E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2002

² J. Viljanen. The Role of the European Court of Human Rights as a Developer of International Human Rights Law. University of Tampere, Finland, p 255. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3684889.pdf

³ V. Saarmets. Mis on korrakohane õigusemõistmine ja kuidas seda tagada? 05.11.2009. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: <http://www.just.ee/47859> (24.04.2013)

Ronald Dworkin on põhiõigusi nimetanud demokraatliku õigusriigi trumbiks.⁴ Mart Susi on seda mõtet edasi arendades öelnud, et trumbid iseenesest, nende olemasolu, ei taga veel võitu. Nii on tema hinnangul põhiõigused trumpidena kasutatud siis, kui pole olemas mehhanismi, mille kaudu oma põhiõigusi maksma panna.⁵ Lisaks eelnevale on põhiõigused kasutatud ka siis, kui on küll olemas vastav mehhanism, aga sellest hoolimata ei ole võimalik põhiõigusi realselt teostada. Kõnesolev magistritöö keskendubki põhiõigustele, mis peavad seoses kohtumenetlusega kaitstud olema, ning nõuetele ja garantiidele, mis põhiseadusest ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioonist⁶ (edaspidi EIÕK) kohtumenetlusele laienevad.

Magistritöö teema on aktuaalne seetõttu, et juba mitmeid aastaid on olnud poliitilise diskussiooni teemaks tsiviilkohtumenetluse kiirem ja odavam läbiviimine ning mõistlik menetlusaeg tsiviilkohtumenetluses. Seda fakti tõestavad mitmed teemakohased eelnõud, mida on aastate jooksul ette valmistatud,⁷ samuti erinevate õigusteadlaste ja praktikute esitatud arvamused⁸ ning asjaolu, et Eesti 32. õigusteadlaste päevaldel peeti ettekandeid ja diskussioone ka tsiviilprotsessi tõhustamise plussidest ja miinustest ning menetlusökonoomia olemusest ja kohtuasjade kiire lahendamise problemaatikast.⁹ Ka ühiskonna jaoks on järjest olulisem, et menetlus kohtus viiakse läbi kiirelt. Samas aga oodatakse ka õiglast ja kvaliteetset lahendit. Probleem on aga selles, milliseid meetmeid oleks võimalik nimetatud eesmärkide saavutamiseks rakendada, pidades silmas seejuures ka isikutele põhiseadusest ja EIÕK-ist tulenevaid õigusi. Just seetõttu on vaja selgust saada küsimustes, millised on need

⁴ M. Susi. Õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks - Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 13 Euroopa inimõiguste kohtu dunaamilises käsitluses. Doktoritöö. Tartu-Tallinn: 2008, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil:

http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/6335/susi_mart.pdf;jsessionid=2955F543BFEDBE6B3A2F09FA71DDAE88?sequence=1 (25.04.2013)

⁵ M. Susi. *op. cit.*, lk 4

⁶ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 2000, 11, 57. Edaspidi kasutatakse magistritöö kontekstis *EIÕK, konventsioon*

⁷ Justiitsministri käskkirjaga moodustatud kohtubürokraatia vähendamise töögrupi 2009. a valminud menetlusökonoomika seaduseelnõu (käskiri Justiitsministeeriumis); menetlusökonoomia eelnõu seisuga veebruar 2011. a (käskiri Justiitsministeeriumis); erakonna Isamaa ja Res Publica Liit ning Eesti Reformierakonna valitsusliidu programm 2011, p 16b. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.reform.ee/UserFiles/Valitsusliit-I.pdf> (3.05.2012)

⁸ Riigikohtu esimehe ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduse ühetaolise kohaldamise kohta Riigikogu 2009. a ja 2011. a. Kättesaadavad arvutivõrgus aadressidel http://www.riigikohus.ee/vfs/869/Riigikohtu%20esimehe%20ettekanne%20Riigikogule%2004_06_2009.pdf, http://www.riigikohus.ee/vfs/1114/1_Riigikohtu%20esimehe%20ettekanne%20riigikogule_09.pdf (2.05.2012) Riigikohtu õigusteabe osakonna kohtupraktika analüüs. Mõistlik menetlusaeg tsiviilkohtumenetluses. Tartu: 2011. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil http://www.riigikohus.ee/vfs/1116/3_Lisa%202_Moistlik_Menetlusaeg_Tsiviilkohtumenetluses_110509.pdf (2.05.2012) jt

⁹ Eesti 32. õigusteadlaste päevade päevakava. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.iuridicum.ee/public/files/32paevad/32prog280912.pdf>

põhiõigused, mis peavad tsiviilkohtumenetluses kaitstud olema ja need nõuded, millega kohus menetlust läbi viies arvestama peab.

Magistritöös asetataksegi seetõttu põhirõhk tsiviilkohtumenetluse kaudu tagatavate põhiõiguste kaitsele ja teatavate tsiviilkohtumenetluses eksisteerivate põhimõtete muutmise legitiimsusele. Töö esimeses peatükis analüüsitakse põhiõigusi, mis peavad olema tsiviilkohtumenetluse kaudu kaitstud ehk sisuliselt uuritakse põhiseadusest tulenevaid nõudeid tsiviilkohtumenetlusele, samuti Eesti õigusega lahutamatu seotud EIÕK-ist tulenevaid nõudeid ja seda, miks on Eesti Vabariigi põhiseadusega ette nähtud teatavate põhiõiguste kaitsmine kohtumenetluse kaudu ehk millisel eesmärgil on tsiviilkohtumenetlus ette nähtud. Magistritöö esimese peatüki eesmärk on eeltoodust tulenevalt esiteks määratleda põhiõigused, mis peavad tsiviilkohtumenetluse kaudu kaitstud olema, ja teiseks ka nende võimalikult täpne sisu. Samuti analüüsitakse, milliste põhiõiguste ja vääruste kaitsmiseks on kohtumenetlus ette nähtud. Eeltoodu on oluline magistritöö teise peatüki käsitlemise tagamiseks ja nende nõuete määratlemiseks, millele peab tsiviilkohtumenetlus vastama.

Kuna ühiskonnas on juba pikka aega olnud aktuaalne diskussioon selle üle, kuidas tsiviilkohtumenetlust kiiremini ja odavamalt läbi viia, on magistritöö teise osa eesmärk analüüsida tsiviilkohtumenetluses kehtivate garantiide vähendamise ja tsiviilkohtumenetluses kehtivate põhimõtete võimalike muudatuste lubatavust arvestades põhiseadusest, EIÕK-ist ja menetluse eesmärkidest tulenevaid nõudeid. Töö esimese ja teise peatüki eesmärged kokku võttes on magistritöö üldine eesmärk sisustada põhiõigused, mis peavad tsiviilkohtumenetluses tagatud olema, ning määratleda, millega peab tsiviilkohtumenetlust läbi viies, tsiviilkohtumenetluse põhimõtteid rakendades ja tsiviilkohtumenetlust puudutavate poliitiliste valikute tegemisel asjasse puutuvate põhiõiguste realiseerimiseks arvestama. Töö hüpoteesina esitatakse väide, et tsiviilkohtumenetlust oluliselt mõjutavate põhimõtete muutmisel viimasel ajal välja pakutud viisidel ei ole tagatud isikute põhiseadusest ja konventsioonist tulenevad õigused.

Allikatena on käesoleva töö koostamisel kasutatud kohtumenetlusega seotud põhiõiguste, kohtumenetluse eesmärkide ja kohtumenetlusele kehtestatud nõuetega seotud teoreetilist kirjandust koos Riigikohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga, samuti statistilisi andmeid ja analüüse. Tuleb siiski märkida, et teemakohast kirjandust, analüüse ja statistilisi andmeid on avaldatud minimaalselt ning sellest tulenevalt on nendele tuginemine komplitseeritud. Kuigi varasemalt on küll kirjutatud mõningaid magistritöid ja muid analüüse käesolevas töös käsitlevale tulevate põhiõiguste kohta eraldiseisvalt, ei ole koostatud ühtset ja

süsteematilist, kõikehõlmavat uurimust nende põhiõiguste kohta, mis peavad tsiviilkohtumenetluses tagatud olema ja millega peab tsiviilkohtumenetlust läbi viies, tsiviilkohtumenetluse põhimõtteid rakendades ja poliitiliste valikute tegemisel nende põhiõiguste realiseerimiseks arvestama. Kuna magistritöö uurimus on teoreetiline, on selle koostamisel kasutatud peamiselt kvalitatiivset-süsteemset käsitlust, aga samuti ka analüütilist ja kvantitatiivset meetodit. Kvantitatiivsete andmete põhjal on kontrollitud ja kinnitatud kvalitatiivselt esitatud hüpoteese. Esitatud statistilised andmed võimaldavad hinnata töö teises peatükis esitatud sisuliste väidete paikapidavust.

Sissejuhatuse lõpetuseks soovib autor tänada juhendajat kohtunik Kaupo Paali temalt saadud abi ja nõuannete eest.

I. Õigusemõistmise ja tsiviilõiguste kohtuliku kaitse suhtes kehtivad garantiid tsiviilkohtumenetluses ja nende kaudu tagatavad väärtused ning tsiviilkohtupidamise eesmärgid

1.1. Eesmärgipüstitus

Kõnesoleva töö esimese osa eesmärk on määratleda, millised nõuded tsiviilkohtumenetlusele Eesti Vabariigi põhiseadusest ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist tulenevalt kehtivad.

Põhiõigustest, mis peaksid tsiviilkohtumenetluse kaudu kaitstud olema, analüüsitakse käesolevas töös lähemalt kahte, mis omavad tähtsust töö teises peatükis uurimise alla tulevate tsiviilkohtumenetluse põhimõtete muutmise legitiimsuse osas. Lähemalt uuritakse õigust kohtulikule õigusemõistmisele ja õigust õiglasele kohtulikule arutamisele, mis on kaks tänase ühiskonna fundamentaalselt väärtust. Lühemalt tulevad uurimise alla ka teised põhiseadusest tulenevad nõuded.

Tuginedes põhiseaduse¹⁰ §-le 4, milles käsitletakse võimude lahusust ja tasakaalustatust institutsionaalsest aspektist lähtuvalt, sätestab põhiseaduse § 146, et õigust mõistab ainult kohus, kes on tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Sama põhimõtet kinnitab ka kohtute seaduse¹¹ § 2, lisades, et kellelgi ei ole õigust sekkuda õigusemõistmisesse. Seega on riigil esmaselt põhiseadusest, kuid ka kohtute seadusest ja kohtumenetluslikest seadustikest tulenev kohustus kindlustada isikutele efektiivne, erapooletu ja võimalikult õiglast tulemust tagav mehhanism vaidluste lahendamiseks.

Nende põhiõiguste väljaselgitamiseks, mis on tagatud kohtumenetluse kaudu, tuleb vaadata põhiseaduse sätte kaitseala. Seda põhjusel, et sätte kaitseala määrab kindlaks põhiõigusliku kaitse eseme ja õigustatud subjekti.¹² Järgnevalt analüüsitaksegi, milliste põhiõiguste ja väärtuste kaitsmiseks on kohtumenetlus ette nähtud. Eeltoodu on oluline kahel põhjusel, millest üks on käesoleva töö teise peatüki käsitluse tagamine ehk teises peatükis analüüsitava tsiviilkohtumenetluse põhimõtete muutmise lubatavuse analüüsi toestamine. Teiseks on oluline kaardistada nõuded, millele peab tsiviilkohtumenetlus vastama ja millega peavad praktikud tsiviilkohtumenetlust reaalsuses rakendades arvestama.

¹⁰ Eesti Vabariigi põhiseadus, RT 1992, 26, 349; RT I, 27.04.2011, 2

¹¹ Kohtute seadus, RT I 2002, 64, 390; RT I, 29.12.2012, 8

¹² R. Narits, H. Schneider, L. Madise. *op. cit.*

Põhiõiguste tagamisel on oluline roll kõigil võimuharudel. Seadusandlik võim on kohustatud tagama põhiõigusi eelkõige siis, kui Riigikogu võtab vastu seadusi, ratifitseerib ja denonsseerib Eesti Vabariigi lepinguid § 121 järgi,¹³ kuid samuti peab Riigikogu tagama, et need seadused, mida ta vastu võtab, oleksid põhiseadusega kooskõlas. Riigikogu peab põhiõigusi tagama ka seeläbi, et olemas oleksid kõik seadused, mis on vajalikud kõikide põhiõiguste tagamiseks. Täidesaatev võim on kohustatud põhiõigusi tagama siis, kui täidab avaliku võimu funktsioone.¹⁴ Kohtute ülesandeks on aga tulenevalt põhiseaduse § 15 lõikest 1 isiku õiguste ja vabaduste kaitsmine. Kohus peab seega tsiviilkohtumenetluses tagama eraisikute vahelistes õigusvaidlustes isikute õiguste kaitse ning hoolitsema selle eest, et isik saaks oma seaduslikke õigusi maksma panna ilma vastaspoole õigusi kahjustamata. See tähendab, et kohtuotsus ja kohtumenetluse protsess peavad olema kooskõlas põhiseadusest tulenevate nõuetega. Nagu eelnevalt nimetatud, omavad protsessiõiguse seisukohalt erilist tähtsust põhiseaduse §-d 15 ja 21-24, mis sätestavad muuhulgas protsessuaalsed põhiõigused. Järgnevalt analüüsitakse tsiviilkohtupidamisega ja käesolevas magistritöös analüüsimisele tulevate tsiviilkohtumenetluse põhimõtete muutmisega oluliselt seotud põhiõigusi.

1.2. Põhiseadusest tulenevad nõuded tsiviilkohtumenetlusele ja nende kaudu tagatavad väärtused

Teadadaolevalt on kohtusse pöördumise õigust, mis on sätestatud eelnevalt nimetatud § 15 lõike 1 lauses 1, tunnustatud nii erialakirjanduses kui ka kohtupraktikas. Samas saab nõustuda Triin Raudsepa poolt öelduga, et nimetatud õigusele ei ole antud pikemat ja sisustatumat käsitlust ning ka kohtupraktika ja kirjandusega tutvudes näib olevat ebaühtlane arusaam, kuidas suhestuvad omavahel õigus õiglasele õigusemõistmisele, üldine kohtusse pöördumise õigus ja kohtusse pöördumise õigus kitsamalt, samuti nende õiguste kaitseala ja riive piirid ning tähendus põhiõigusena.¹⁵ Ka on ebaühtlased arusaamad ja käsitlused sellest, millisest sättest konkreetselt kohtusse pöördumise õigus tuleneb. Just seetõttu on võimalik nõustuda

¹³ M. Ernits. PõhiSK § 14/4.1. – E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2002.

¹⁴ M. Ernits (koost). Eesti Vabariigi PõhiSK § 14/4.2.

¹⁵ T. Raudsepp. Kohtusse pöördumise õigus Eesti Vabariigi põhiseaduse §15 lõike 1 lause 1 alusel. Magistritöö. Tartu: 2005, lk 5

väitega, et ebaühtlasest arusaamisest tulenevalt on ka erisugune nende õiguste käsitus kohtupraktikas.¹⁶

Nii on näiteks paljudes Riigikohtu lahendites ja ka õiguskantsleri arvamustes viidatud õiglase kohtuliku arutamise õiguse alusparagrahvina vaid põhiseaduse §-le 14 või §-le 15, aga samas on tehtud mitmeid lahendeid, mille kohaselt peab õigus õiglasele ja tõhusale kohtumenetlusele olema tagatud põhiseaduse §-dega 13, 14 ja 15 kogumis.¹⁷ Riigikohtu üldkogu on viidatud lahendites täheldanud, et põhiseaduse §-dest 13, 14 ja 15 tuleneb õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks. Samas on kohus mitmel korral märkinud, et põhiseaduse §-des 13, 14 ja 15 ette nähtud õigus kohtulikule kaitsele hõlmab nii isiku õigust esitada õiguste ja vabaduste rikkumise korral kaebus kohtule kui ka riigi kohustust luua põhiõiguste kaitseks kohane kohtumenetlus, mis on õiglane ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse.¹⁸ Riigikohus on kirjutanud, et põhiseaduse § 15 esimese lõike esimene lause annab isikule õiguse oma õiguste rikkumise korral kohtusse pöörduda ja see peab tagama õiguste lünkadeta kohtuliku kaitse.¹⁹ Vaieldamatult tekitab ühele fundamentaalsemale põhiõigusele ebaühtlane viitamine segadust. Eesti põhiseaduses ei sätestata võrreldes EIÕK artikliga 6 otsesõnu isiku õigust õiglasele kohtumenetlusele ning võib öelda, et nii palju kui on erinevaid õiguspraktikuid, on ka erinevaid arvamusi selle kohta, millisest sättest võib kõne all olevat põhiseaduslikku garantiid tuletada.

Arvestades õiguskirjanduses väljendatud ning kohtupraktikat on võimalik jõuda järeldusele, et õigus õiglasele kohtumõistmisele, sealhulgas ka põhiseaduse § 15 lõike 1 lauses 1 sätestatud õigus kohtusse pöörduda, on nii põhiõigus kui ka õigusriigi keskne põhimõte.²⁰ Seetõttu ongi näiteks lihtmenetluse või maksekäsu menetluse puhul, mis on teatavasti menetluse läbiviimine n-ö tavakorda järgimata, oluline, et nende põhimõtete rakendamisel tagatakse hoolimata menetluse lihtsustatud läbiviimisest isikutele õiglane menetlus.

Rääkides õigusemõistmise garantiidest tsiviilkohtumenetluses, ei saa mööda vaadata ka Eesti õiguskorra lahutamatuks osaks saanud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklist 6 tulenevatest nõuetest.

¹⁶ T. Raudsepp. *op. cit.*, lk 5

¹⁷ RKÜKm 22. 12.2000, 3-3-1-38-00, p 19; RKÜKo 17.03.2003, 3-1-3-10-02, p 17; RKPJKm 9.05.2006, 3-4-1-4-06, p 9; RKPJKm 17.01.2007, 3-4-1-17-06, p 4 jpt.; Õiguskantsleri 26.09.2011 märgukiri justiitsministrile nr 6-1/091421/1104712. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/old/File/NORMIKONTROLLI_MENETLUSED/Margukirjad/2011/Justiitsministeerium_m_rgukiri_RLS_57_lg_5.pdf (3.05.2012)

¹⁸ RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-88-07, p 41; RKPJKm 9.05.2006, 3-4-1-4-06, p 9; RKPJKm 17.01.2007, 3-4-1-17-06, p 4, RKPJKm 17.05.2007, 3-4-1-11-07, p 4

¹⁹ RKÜKm 22. 12.2000, 3-3-1-38-00, p 15

²⁰ M. Ernits (koost). Eesti Vabariigi PõhiSK § 15/1.2.

Artikkel 6 on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni üks kesksemaid sätteid ja sellest peavad lähtuma ka siseriiklikud kohtud. Artikli punkt 1 sätestab õiguse õiglasele ja avalikule asja arutamisele õigusemõistmise volitustega instantsis nii tsiviil- kui kriminaalasjades,²¹ kusjuures õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele tähendab õigust kohtusse pöörduda ning näiteks apellatsioonkohtusse pöördumise piiramine võib teatud juhtudel EIK praktikast lähtudes olla artikli 6 rikkumine.²²

Kuigi õigus õiglasele kohtumenetlusele on üks olulisi ja aktuaalseid põhiõigusi olnud ja on ka edaspidi, on käesoleva töö eesmärgiks lisaks sellele kaardistada ja määratleda ka teised tsiviilkohtumenetlusega seotud põhiõigused ja nendest tulenevad nõuded, nagu õigus kohtulikule õigusemõistmisele, kohtusse pöördumise õigus, kaebeõigus ja õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures.

1.2.1. Õigus kohtulikule õigusemõistmisele

Põhiseaduse § 146 sätestab, et õigust mõistab ainult kohus. See tähendab, et õigusemõistmisega on pädev tegelema vaid kohus. Triin Raudsepp on oma magistritöös väitnud, et tagamaks suuremat kohtutele juurdepääsu on rahvusvaheliselt 1960. ja 1970. aastatel alanud reformide tulemusena üha enam antud õigusküsimuste lahendamise kohtutelt alternatiivsete õigusemõistmise volitustega organitele.²³ Eeltooduga seoses tekib esiteks küsimus kohtutele juurdepääsu suurendamise suhtest vaidluste lahendamisega alternatiivsetes kohtuvälistes organites. Käesoleva töö autori hinnangul ei ole võimalik väita, et kohtutele juurdepääsu suurendamiseks tuleb õigusküsimuste lahendamise anda kohtutelt kohtuvälistele organitele. Nimelt ei võta kohtuväliste õigusemõistmisega tegelevate organite loomine autori hinnangul ära isiku subjektiivset kohtusse pöördumise õiguste realiseerimise vajadust ning sellega ei tagata reaalselt kohtusse pöördumise vajadust.

Isikute jaoks peab lisaks formaalsele ka sisuliselt olema garanteeritud, et siduva lahendi nende õigusvaidluses teeb organ, kes vastab kohtule esitatavatele nõuetele. Kohtule esitatavad

²¹ A. Grotian. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6. Õigus asja õiglasele arutamisele. Human rights files, No. 13. Council of Europe Press: 1993, p 1. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: <http://www.nc.ee/?id=531> (12.04.2013);

²² P. van Dijk, G.J.H. von Hoof. Theory and practice of the European Convention on Human Rights. Second edition. The Netherlands: Kluwer Law and Taxation Publishers 1990, p 296

²³ T. Raudsepp. *op. cit.*, lk 4

nõuded tulenevad esiteks põhiseaduse §-st 146, mis sätestab, et kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Sõltumatuse tagamiseks on §-des 147 ja 149 ette nähtud teatavad garantiid: kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegsetena; kohtuniku saab ametist tagandada üksnes kohtuotsusega; kohtunik ei tohi peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitavas ega nimetavas ametis; kohtukorralduse kord tuleb sätestada seadusega. Samuti sätestab kohtuniku sõltumatuse garantiid kohtute seaduse § 3.

Kohtud peavad eeltoodust tulenevalt olema institutsionaalselt sõltumatud ehk alluma üksnes põhiseadusele ja teistele seadustele. EIÕK kohaldamise praktikas on rõhutatud, et kohus peab lisaks tegelikult sõltumatuna olemisele ka näima sõltumatuna.²⁴ Lisaks sätestab põhiseaduse § 149 lõige 3, et kohtukorralduse kord tuleb sätestada seadusega, kusjuures arvestada tuleb põhiseaduse § 104 punktiga 14, mille kohaselt kohtukorralduse seadus võetakse vastu ainult Riigikogu koosseisu häälteenamusega. Kuigi kohtuniku sõltumatuse tagatised ja õigusliku seisundi sätestab seadus, kusjuures kohtute seaduse XIII peatükis sätestatud sotsiaalsed tagatised on osa sõltumatuse tagamise instrumentidest, on Justiitsministeeriumi kohtuväliste tsiviilasjade lahendamise analüüsist tulenevalt oluline, et kohtunikud ei tohi peale seaduses ette nähtud juhtude olla üheski muus valitavas ega nimetavas ametis (PS § 147 lg 3).²⁵ Seetõttu sätestab kohtute seaduse § 49, et kohtunik ei või väljaspool kohtunikuametit töötada mujal kui õppe- või teadustööl. Kohtunik ei tohi olla Riigikogu liige ega valla- või linnavolikogu liige; erakonna liige; äriühingu asutaja, juhtimisõiguslik osanik, juhatuse või nõukogu liige ega välismaa äriühingu filiaali juhataja; pankrotihaldur, pankrotitoimkonna liige ega kinnisasja sundvalitseja ning samuti mitte vaidlevate poolte valitud vahekohtunik. Põhimõtteliselt samad nõuded tulenevad ka EIÕK artiklist 6, mille kohaselt peab õigust mõistev organ olema erapooletu, sõltumatu ja moodustatud seaduse alusel ning see organ peab tagama ka mõistliku aja jooksul isiku õiguste kaitse.

Artikkel 6 annab seega õiguse asja arutamisele sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis, s.o õigus kohtule, mida võib A. Grotiani järgi vaadelda kolmest elemendist koosnevana: esiteks peab olemas olema seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioon, mis vastab sõltumatuse ja erapooletuse nõuetele; teiseks peab sellel institutsioonil olema piisavalt lai jurisdiktsioon otsustamiseks vaidluse kõigi aspektide üle, millele artikkel 6 kehtib; kolmandaks peab

²⁴ A. Grotian. *op. cit.*, p 57 jj.

²⁵ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Analüüs „Kohtuväline tsiviilasjade lahendamine: vajadus muutusteks.“ Tööversioon. Tallinn: 2007, lk 11-12

asjassepuutuval isikul olema võimalus kohtule juurde pääseda.²⁶ Viimane sisaldab endas kahtlemata ka kohtu selgitamiskohustust.

EIÕK rakendamise praktika järgi peetakse õigusemõistmiseks institutsiooni funktsiooni otsustada oma pädevusse kuuluvate asjade üle seaduse normide alusel ja ette nähtud korras läbi viidud menetluse käigus koos volitusega teha arutusel olevas asjas siduvaid otsuseid. Kuigi see organ ei pruugi olla riigi tavalise kohtusüsteemi osa, peavad tal olema teatud põhijooned, sealhulgas peab Grotiani järgi õigust mõistev, ehk isikute tsiviilõiguste ja kohustuste üle otsustav, institutsioon olema sõltumatu, erapooletu, moodustatud seaduse alusel ning selles läbi viidav menetlus peab pakkuma nõuetekohaseid garantiisid ja selle liikmete ametiaeg peab olema piisavalt pikk. Ka tuleb EIK hinnangul tähelepanu pöörata liikmete ametisse määramisele ning sellele, kas on olemas garantiid sõltumatuse tagamiseks. Oluline on, et sõltumatuses veendumiseks peavad nimetatud organid tekitama usaldust ka avalikkuses ehk nende sõltumatus peab ka nähtav olema. „Nõue, et õigusemõistmise volitustega institutsioon peab olema seaduse alusel moodustatud, on kehtestatud tagamaks, et kohtusüsteemi reguleeriks seadus, mitte täitevvõim oma suva järgi.“ Seega peab õigusemõistmise volitustega institutsiooni jurisdiktsioon olema seadusega täpselt määratletud.²⁷

Kõikide eelnevate nõuete kehtestamine peab tagama selle, et õigusemõistmine toimuks õiglasel menetluses ja et isikule oleks tagatud ka kohtusse pöördumise õigus. Näiteks ei toimu õigusemõistmist juhul, kui isiku vastu suunatud materiaalne nõue on täitemenetluse seadustiku²⁸ § 2 kohaselt tunnistatud koheselt sundtäidetavaks. Kas nimetatu on põhiseadusest ja EIÕKist tulenevate nõuetega kooskõlas, on omaette küsimus, kuid kindlasti on selle põhimõtte laiendamise lubatavuse puhul prioriteetseks küsimuseks, kas isiku tsiviilõiguste riivamiseks peab olemas olema kohtulahend või mitte ning kas kohtulahend on isiku õiguste piiramiseks vajalik. Antud küsimust analüüsitakse käesoleva töö teises peatükis.

Kuigi Euroopas rõhutatakse vajadust luua vähem aeganõudev ja formaalsem vaidluse lahendamise viis tagamaks kõigile juurdepääs õigusemõistmisele, on seejuures vaid teisejärgulisena tähelepanu pööratud kohtusse pöördumise olemusele, selle kaitsealale ja riivele, õigusemõistmise funktsioonidele ja eesmärkidele.²⁹ Tuleks küll vältida asjakohatute avalduste esitamist kohtusse, kuid õigus kohtulikule õigusemõistmisele tähendab eeskätt, et

²⁶ A. Grotian, *op. cit.*, p 51

²⁷ *ibid*, p 52-61

²⁸ Täitemenetluse seadustik, RT I 2005, 27, 198; RT I, 31.12.2012, 15. Edaspidi kasutatakse magistrirõõ kontekstis ka TMS

²⁹ T. Raudsepp. *op. cit.*, lk 4-5

vastu isiku tahtmist saab tema õigusi piirata vaid siis, kui kohus kohtumenetluse tagajärjel selle vajaduse välja selgitab. Isikute õiguste piiramine ei saa olla lubatud kohtuväliste õigusemõistmisega tegelevate organite otsustuste kaudu ega tohi välistada isiku õigust kohtulikule õigusemõistmisele.

Nagu eelnevalt öeldud, sätestab Eesti Vabariigi põhiseaduse § 146, et õigust mõistab ainult kohus ning seejuures teeb ta seda sõltumatult ja kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Ka põhiseaduse §-st 4 tulenevalt teostab kohtuvõimu kohus. Eeltoodu kinnitab väidet, et nimetatud sätetest tulenevalt on üksnes kohtul õigus siduvalt öelda, mis on konkreetsel juhul õigus. Just seetõttu ei saa olla lubatav ning põhiseaduse mõtte ja eesmärkidega kooskõlas õigusemõistmine kohtuväliste organite poolt.

Põhiseaduse kommentaaridest selgub, et kuigi mõnda liiki asjades mõistavad õigust riigi või kohaliku omavalitsuse ametnikud ning õigusemõistmise funktsiooni täidavad ka muud selleks loodud haldusorganid, ei kuulu need põhiseaduse kohaselt kohtusüsteemi. Nende otsused ei ole lõplikud ning neid on võimalik kohtus vaidlustada.³⁰ Eeltoodu alusel asuvad põhiseaduse kommenteerijad seisukohale, et nimetatud õigusemõistmise funktsioone täitvate organite osas puudub võimalik vastuolu põhiseadusega. Esialgu võib viimati nimetatud selgitus tunduda aktsepteeritav ja mõistlik, kuid asjale süvendatumalt lähenedes tekivad selles väites kahtlused.

Kuigi põhiseaduse kommentaarides väidetakse, et põhiseaduse §-s 146 sätestatud nõue kohtulikule õigusemõistmiseks tähendab, et lõppastmes otsustab vaidlusküsimuse kohus ning seda ka siis, kui õigusemõistmise funktsioon on realsuses antud kohtuvälisele organile,³¹ ei kõrvalda see autori hinnangul riivet õigusele kohtulikule õigusemõistmisele. Et õigusemõistmise funktsioone täitvate organite otsused on edasikaevatavad, ei ole aktsepteeritavaks põhjenduseks, miks nendepoolne õigusemõistmine oleks lubatav. Tuleb märkida, et kõnesolevate organite otsused on edasikaevatavad vaid niivõrd, kui võrd seda vaidlusega seotud pooled ise soovivad. Seega teevad kohtuvälised organid sisulise lahendi, mis on poolte vahelisi õigusi ja kohustusi siduvalt reguleeriv. Sarnase paralleeli võib aga tuua ka kohtulahenditega, mis on samuti edasikaevatavad. Ka esimese astme kohtuotsust saab edasi kaevata, kuid tegemist on siiski kohtu poolt tehtud otsusega. Kohtuotsus on oma olemuselt õigusvaidluse kohta tehtav otsustus, mis sisuliselt koostatakse vastu ühe poole tahtmist ja mis muutub õigusvaidluse pooltele siduvaks, kui selle peale edasi ei kaevata. Edasikaebamisõigus tuleneb fundamentaalselt põhiseaduse § 25 lõikest 5, mis sätestab, et

³⁰ U. Lõhmus. PõhiSK § 146/5. – E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2002

³¹ U. Lõhmus (koost). Eesti Vabariigi PõhiSK § 146/1.

igapähele on õigus tema kohta tehtud kohtuotsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule. Kui pool ei nõustu näiteks maakohtu lahendiga, on tal võimalik see teise astme kohtusse edasi kaevata ning see omakorda edasi kaevata kõrgema astme kohtusse. Kui aga menetlusosalised lahendiga nõustuvad, muutub see neile siduvaks. Seega ainuüksi põhjendus, et kohtuväliste õigusemõistmise funktsioone täitvate organite otsuste edasikaevatusest tulenevalt on nende tegevus põhiseadusega kooskõlas, ei ole autori hinnangul veenev ning võiks ehk isegi öelda, et tegemist on otsitud põhjendusega.

Kohtulikule õigusemõistmisele õiguse riivamist ei tohiks lubada ja põhjendada kergekäeliselt. Õiguskantsler on öelnud, et õigusemõistmine on aegade algusest olnud võimu väljendus ja ka ainuõigus, seega ei saa õigusemõistmist määralteda mistahes avaliku vaidluse lahendamise teenusega. Viidates Rait Marustele on õiguskantsler samas kirjutanud, et kohtumenetlus ei ole üksnes avaliku teenuse osutamine, vaid on riikliku võimu teostamine, mille kaudu riik taunib omakohut ja loob reaalse võimaluse vaidluste rahumeelseks lahendamiseks ausa õigusemõistmise reeglite kohaselt.³²

Ka põhiseaduse § 146 käsitleb õigusemõistmist riigivõimu teostamisena, pidades seejuures silmas riigi poolt teostatavat õigusemõistmist. Õigust mõistavad põhiseaduses sätestatud struktuuri alusel loodud kohtusüsteemi kuuluvad kohtud. Kohtud on seega otsuseid langetavad organid, mis peavad olema loodud spetsiaalselt riigi õigusemõistmise funktsiooni täitmise eesmärgil.³³ Samuti on kohus isikute vahelisi erimeelsusi lahendav organ. Just seetõttu ei saaks ega tohikski lubada kohtutele sarnaselt ülesehitatud asutuste ja institutsioonide teostatavat õigusemõistmist. Põhiseaduse § 146 annab kohtutele õigusemõistmise monopoli ning see, koosmõjus ülejäänud põhiseaduse XIII peatükiga, välistab, et riiklik õigusemõistmise funktsioon võidaks panna muudele isikutele või organitele.

Õigust kohtulikule õigusemõistmisele ohustab otseselt see, kui isikut saaks vastu tema tahtmist allutada mingi muu institutsiooni kui kohtu poolt teostatavale õigusemõistmisele. Kuigi antud põhiõiguse riivet õigustavaks eesmärgiks saaks olla isikut vähem koormava menetlusvõimaluse loomine, on siiski kaheldav nende institutsioonide põhiseaduspärasus ning samuti on kõnesolevate organite õigusemõistmise lubamisel väga suur oht põhiseadusest tulenevale õigusele õiglasele kohtumenetlusele.

³² Õiguskantsleri ettekanne nr 3 „Riigilõivude suurusest“, 26.09.2011, p 10. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_ettekanne_nr_3_riigilõivude_suurus.pdf (12.04.2013)

³³ Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne. Põhiseaduse analüüs. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: <http://www.just.ee/10742> (12.04.2013)

Kohtu sõltumatuse põhimõtteid on erinevates dokumentides lahti mõtestanud ka rahvusvahelised ühendused. Need üldised põhimõtted on sõnastatud muuhulgas Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklis 6 ja Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusel.³⁴ Samas ei ole autori hinnangul, vaatamata konstateeringust, et kohtuvälised õigusemõistmisega tegelevad organid peavad vastama kohtule sätestatud nõuetele, suuremat tähelepanu pööratud nende sõltumatusele kui sellisele ja sõltumatuse tagamise garantiidele.

Põhiseaduse § 146 teine lause sätestab, et kohus mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Nimetatud põhimõtte tähendab, et kohtunik kohaldab seadusi, mis on jõustatud demokraatlike protsesside kaudu. Isiku õiguste ja vabaduste tagamiseks on oluline, et otsust langetades ei kuuletaks kohtunik täidesaatva võimu või üksikisiku tahte, vaid seadusele, mida kohaldatakse kõigi kodanike suhtes ühtviisi.³⁵ Kuna aga kohtuväliste õigusemõistmise funktsioone täitvate organite sõltumatuses ei saa olla niisama kindel kui kohtute sõltumatuses, ei ole võimalik sama kindlalt väita, et nendes kuuletatakse vaid seadusele ja tagatakse poolte võrdsus seaduse ees.

Eeltoodu alusel võib jõuda järeldusele, et põhiseaduse §-st 146 tuleneb isiku põhiõigus kohtulikule õigusemõistmisele. Arvestades kohtuliku õigusemõistmise eesmärke ja kohtule esitatavaid nõudeid saab asuda seisukohale, et sisuliselt tähendab õigus kohtulikule õigusemõistmisele, et isiku tahte vastaselt (milleks kohtuvaidlus ühele poolele kahtlemata ka on) saab tema tsiviilõigusi piirata ainult kohus nõuetekohase kohtumenetluse läbiviimise tagajärjel. Tsiviilõigusi tohib tahtevastaselt piirata, aga ka õiguste olemasolu ja kaitsmise üle otsustada vaid sõltumatu organ, kes tegutseb seaduste kohaselt ja jõuab lahendini täpselt määratletud protsessireegleid järgides. Sellised nõuded ei ole tagatud kohtuväliste organite puhul, nagu näiteks töövaidluskomisjon³⁶, kus õigust mõistavad isikud, kellel on riiklik järelevalvepädevus ühe menetlusosalise üle või kus komisjoni liikmete isikliku sõltumatuse tagatiseid sisuliselt puuduvad.

³⁴ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 03. oktoobri 1994. a soovitus nr R(94)12 kohtunike sõltumatuse, töö tõhususe ja rolli kohta. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=534553&SecMode=1&DocId=514386&Usage=2> (3.05.2012)

³⁵ U. Lõhmus (koost). Eesti Vabariigi PõhiSK § 146/16.

³⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Analüüs, *op. cit.*, lk 33-39.

1.2.2. Kohtusse pöördumise õigus

Põhiseaduse § 15 sätestab igauhe õiguse oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse pöörduda. Sisuliselt garanteeritakse antud sättega isiku iga subjektiivse õiguse realiseerimise võimalus kohtus ja samuti see, et kohus reaalselt isiku iga tsiviilõigust tagab, eeldusel, et kohtusse pöördutakse. EIK on rõhutatud, et ka EIÕK artikkel 6 sisustab õiguse kohtule, millest kohtutee õigus, mis on õigus algatada menetlust kohtu ees tsiviilasjas, on üksnes üks aspekt. Sellele lisanduvad artikli 6 lõikes 1 sätestatud tagatised nii kohtu korralduse kui ka kohtu koosseisu suhtes, samuti menetluse läbiviimise kohta.³⁷ Sellest tulenevalt on võimalik nõustuda, et artikli 6 eesmärk on tagada pelgalt kohtusse pöördumise õigusele lisaks ka õigus õiglasele arutamisele.³⁸ Kohtusse pöördumise õigust piiratakse ka tsiviilkohtumenetluse seadustikuga,³⁹ kuid vaatamata sellele ei tohi riive osutada isikut liialt koormavaks ja tema õigusi põhjendamatult piiravaks või välistavaks. Seega peab arvestama iga menetlusosalise menetlusõigusi puudutava sätte kohtumenetluses kohaldamise mõju konkreetse isiku õigustele. Seoses eelnevaga tulebki töö teises peatükis analüüsimisele täitedokumentide ringi laiendamise küsimus ja selle lubatavus.

Kohtusse pöördumise õigus hõlmab endas eelnevast tulenevalt ka abi saamise õigusi ehk õigust teatavatel juhtudel kohtupoolsele tõendite kogumisele, kohtu selgitamiskohustuse täitmisele, samuti piisavate menetlustähtaegade määramisele. Vastasel korral jätab riik isiku ilma tõhusast õiguskaitsest ja õigusest saada tõhus, efektiivne ning mõistliku aja jooksul ilma ebamõistliku koormamiseta läbi viidud menetlus.

Kuigi kohtusse pöördumise õigus on üks fundmanetaalseid õigusi, ei ole siiski tegemist absoluutse põhiõigusega ja seega on seadusandjal õigus määratleda põhiseadusega sätestatud raamides selle õiguse piirid, arvestades sealhulgas teiste põhiseaduslike väärtustega⁴⁰. Kuna PS § 15 lõige 1 on seadusereservatsioonita põhiõigus, tohib seda legitiimselt piirata üksnes mõne põhiõiguse või muu põhiseaduslikku järku õigusväärtuse tagamiseks. Sellele vaatamata peab indiviidil olema võimalus asja kohtule lahendada esitamiseks ilma, et talle tehtaks sobimatuid õiguslikke või praktilisi takistusi. Seetõttu ei tohi riik kehtestada ebaproportsionaalselt kõrgeid riigilõive ning peab vastavate aluste olemasolul tagama isikule ka menetlusabi. Samuti peab autori hinnangul olema kohtusse pöördumise realiseerimisel oluline, et isik saaks vajadusel oma õigusi kaitsta ilma esindaja olemasoluta. Seda kinnitab ka

³⁷ EIK 21.02.1975, 4451/70, *Golder vs. The United Kingdom*, p 36

³⁸ T. Raudsepp. *op. cit.*, lk 19

³⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik, RT I 2005, 26, 197; RT I, 28.12.2011, 44

⁴⁰ RKPJKm 09.05.2006, 3-4-1-4-06 p 12; RKPJKo 03.04.2008, 3-4-1-3-08, p 5

C.G. Pauluse poolt öeldu, et advokaadi kaasamist ei saa võrdsustada kohtu poole pöördumisega, kuna advokaadi roll on reeglina vaidluse lahendamine objektiivselt ja ilma emotsioonideta.⁴¹ Arvestada tuleb aga ka muude põhiseaduslike garantiidega, nagu näiteks õigusega olla oma kohtuasja arutamise juures. Nagu varasemalt märgitud, hõlmab indiviidi võimalus asja kohtule lahendada esitamiseks kindlasti ka kohtupoolset selgitamis- ja põhjendamiskohustuse täitmist, kuna vastasel korral ei oleks nimetatud õiguse realiseerimine isiku jaoks sisuliselt tagatud.

Euroopa Inimõiguste Kohus⁴² tunnustas tsiviilasjas õigust kohtule juurdepääsuks Golderi asjas. Selles lahendis mõõnis EIK, et kohtule juurdepääsuõigus ei ole absoluutne ning kuna konventsioon ei sisusta nimetatud õigust täpsemalt, tohib seda piirata tingimusel, et piiranguga ei kahjustata õiguse olemust.⁴³ Seega peab Grotiani hinnangul piirangul olema seaduslik eesmärk ja piirang peab olema eesmärgiga proportsionaalne. Lisaks kohustusele kohtule juurdepääsu mitte takistada lasub riikidel ühtlasi kohustus tagada reaalne ja tõhus juurdepääs kohtutele.⁴⁴

Eesti õiguses on kohtusse pöördumise õigus piiratud kohtumenetluse põhimõtetega, kuna iga menetlusseadustik sisaldab endas sätteid, mis piiravad kohtusse pöördumise õiguse realiseerimist. Kohtusse pöördumise õiguse eelduseks ja seega õiguse kitsendamiseks on lisaks isiku subjektiivsete õiguste või vabaduste rikkumisele ka näiteks seaduses ette nähtud juhtudel kohtueelse menetluse läbimine, riigilõivu tasumine jm.

Et riivet vähendada, on kohtusse pöördumise õiguse tagamiseks menetlusseadustikes ette nähtud ka menetlusabi saamise võimalus. Samas piiravad menetlusabi andmise tingimused omakorda kohtusse pöördumise õigust. Menetlusabi õiguse alusel on isikul võimalik kohtusse pöörduda ka juhul, kui talle võimaldakse menetlusabi riigilõivu tasumisest osalise või täieliku vabastamise, riigilõivu määra vähendamise või riigilõivu tasumise ajatamise teel. Riigikohus on öelnud, et menetlusabi võimaldamine soodustab üldisemalt kohtusse pöördumist, kuna riik on selle võimaluse ette näinud vastukaaluks riigilõivude kehtestamisest tulenevale kohtusse pöördumise õiguse riivele. Menetlusabi eesmärgiks on võimaldada eelkõige puudust

⁴¹ C.G. Paulus. Tsiviilprotsessiõigus: Kohtuotsuse tegemise menetlus ja sundtäitmine. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2002, lk 8

⁴² Edaspidi ka *EIK*

⁴³ EIK 21.02.1975, 4451/70, *Golder vs. The United Kingdom*, p 38

⁴⁴ Grotian, *op. cit.*, p 65

kannatavatele isikutele juurdepääs kohtumenetlusele ja seeläbi oma õigusi kohtumenetluses kaitsta.⁴⁵

Kohtusse pöördumise õigus on põhiõigus, mis peab tagama õiguste lünkadeta kohtuliku kaitse.⁴⁶ Põhiseaduse §-des 13–15 ette nähtud õigus kohtulikule kaitsele hõlmab nii isiku õigust esitada õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtule kaebus kui ka riigi kohustust luua põhiõiguste kaitseks kohane kohtumenetlus, mis on õiglane ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse.⁴⁷ Seega annab põhiseaduse § 15 annab isikule õiguse pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse, kuid samas, nagu eelnevalt ka öeldud, ei välista vaidluse lahendamiseks kohustusliku kohtueelse korra kehtestamist. Riigikohtu hinnangul ei riku kohustuslik kohtueelne menetlus kohtusse pöördumise garantiid, kui see ei kesta ülemäära kaua ning vaideotsuse vaidlustamise võimalus kohtus on tagatud.⁴⁸

Kohtusse pöördumise õiguse tagamise puhul tekitab küsimusi töö teises peatükis põhjalikumalt käsitlusele tulev täitedokumentide ringi laiendamise teema. Nagu ka eelnevalt öeldud, on aastaid tehtud ettepanekuid, kuidas kohtumenetlust ökonoomsemalt läbi viia. Ühe ettepanekuna on välja käidud ka täitedokumentide ringi laiendamise võimalus. Sisuliselt oleks täitedokumentide ringi laiendamise puhul tegemist olukorraga, kus teatavat kohustust sisaldavad dokumendid oleksid ilma kohtumenetlust läbi viimata koheselt täitedokumentideks. Täitemenetluse seadustiku § 2 lõike 1 kehtiv regulatsioon sätestab loetelu nendest dokumentidest, milles sisalduvad varalisi õigusi ja kohustusi reguleerivad otsused on koheselt sundtäidetavad. Loetelu vaadates võib juba praegu tekkida kahtlusi mõne kõne all olevas nimekirjas oleva dokumendi sundtäidetavuse vastavuses põhiseaduslikele garantiidele. Antud küsimuse põhiseaduspärasust analüüsitakse põhjalikumalt töö teises osas, kuid kahtlemata on võimalik öelda, et sundtäidetavate dokumentide puhul eksisteerib reaalne riive kohtusse pöördumise õiguse osas ja samuti ka kohtuliku õigusemõistmise õiguse garantiide osas, rääkimata õiglase kohtumenetluse õigusest ja kaebeõigusest. Kuna õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega ning need piirangud peavad olema vajalikud, tekib küsimus, milline põhiõiguslik väärtus oleks antud riivete õigustamiseks kohane.

Sama oht nimetatud põhiõigustele eksisteerib ka lihtmenetluses tehtud lahendite puhul. Vaadates tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 405 lõike 1 punkte 6 ja 9, mille kohaselt võib kohus kalduda kõrvale ka kättetoimetamise kohta seaduses sätestatust ning teha otsuse ilma

⁴⁵ RKÜKo 12.04.2011, 3-2-1-62-10, p 54

⁴⁶ RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00, p 15

⁴⁷ RKPJKo 14.04.2003, 3-4-1-3-03, p 16 jt

⁴⁸ RKÜKo 03.03.2004, 3-4-1-5-04

kirjeldava ja põhjendava osata, on tegemist suure ohuga põhiseaduslikele garantiidele. Lihtmenetlust kohaldades on juba praegu paljud põhiõigused riivatud ning just seetõttu tuleb olla eriti ettevaatlik näiteks lihtmenetluse piirmäära tõstmise poliitika valikul.

Kohtusse pöördumise õiguse sisustamisel tekib veel küsimus, kas nimetatud põhiõigus sisaldab endas lisaks fundamentaalsele kohtusse pöördumise õigusele kui sellisele ka muid põhimõtteid, näiteks põhimõtet, et isik peab kohtumenetluses hakkama saama ilma esindajata. Autori hinnangul peab kohtusse pöördumise õigus olema formaalsele lisaks ka reaalselt tagatud, mis tähendab, et isikul peab olema võimalik ka ilma kvalifitseeritud esindaja abita oma õigusi realiseerida. Kohtusse pöördumise õigust ei tohiks tõkestada liialt praktilised ja formaalsed takistused, nagu esindaja nõue või eeldus. Menetlus peab olema iga isiku jaoks sedavõrd lihtne, et kohtusse pöörduja saaks mõistliku pingutusega ise menetluses hakkama.

Kuigi kohtusse pöördumise õiguse tagamine on üks õigusriigi fundamentaalseid elemente, on võimalik seda õigust piirata. Kohtusse pöördumise õigus tuleneb ka EIÕK artiklist 6, milles lisaks protseduurilistele garantiidele nähakse ette õigus kohtusse pöörduda sõltumata sellest, kas rahvuslik õigussüsteem lubab kohtusse kaebamise või mitte.⁴⁹ Et kohtusse pöördumise õigus oleks isiku jaoks reaalselt tagatud, tuleb kohtul menetlusosalisele rikutud õiguste kaitse tagamisel osutada ka vajalikul määral abi. Kohus peab seetõttu menetlusosaliste õiguste tagamiseks määrama piisavalt pikad tähtajad, et menetlusosalistel oleks võimalik oma seisukohti piisavalt põhjalikult ette valmistada ning teise poole seisukohtadega tutvuda. Samuti peab kohus menetluse läbi viima efektiivselt ja ilma menetlusosalist ebamõistlikult koormamata, rakendades seadusi viisil, mis tagab isiku õiguste kaitse läbi tõhusa, lihtsa ja seega ka odavama menetluse. Kohus peab võimaldama menetluses osalemist ilma formaalse ja sisulise kvalifitseeritud esindaja sunnita selliselt, et isikul oleks võimalik kohtumenetluses oma õigusi ise kaitsta. Kui kohus nimetatud põhimõtteid ei järgi, ei ole tagatud ka isiku õigus kohtusse pöörduda ning seeläbi ka õigus õiglasele ja tõhusale kohtumenetlusele ja tõhusale õiguskaitsele. Triin Raudsepp on kirjutanud, et üldine kohtusse pöördumise õigus on see, mis riigist õigusriigi teeb ja ilma milleta on õigusriik mõeldamatu.⁵⁰ Samuti on ta viidates A. Le Sueurile kirjutanud, et ilma kohtusse pöördumise õigusega ei omaks tähtsust ka õigus õiglasele kohtumenetlusele, kuna kohtusse pöördumise õigus võimaldab isikutel saada

⁴⁹ U. Lõhmus. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Tartu: SA Iuridicum 2003, lk 149

⁵⁰ T. Raudsepp. *op. cit.*, lk 9

vaidluse korral abi, samuti algatada menetlus, nõuda täielikku asja arutamist ning saada asjas lahend.⁵¹

1.2.3. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele

Põhiseaduse § 15 sätestab, et igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Nimetatud säte ei sisalda endas mitte üksnes kohtusse pöördumise õigust, vaid ka õigust õiglasele kohtulikule arutamisele, mis on üks demokraatliku riigi olulisemaid põhimõtteid.⁵² On öeldud, et huvide efektiivne kaitsmine tähendab palju enam kui üksnes õigustele formaalsete garantiide kehtestamine, vaid need õigused peavad endaga isiku jaoks kaasa tooma ka tõelisi hüvesid.⁵³

Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele on ka EÕIK artikli 6 fundamentaalne element. A. Grotian on kirjutanud: „Asja arutamise õiglusele esitatavad nõuded võivad menetluse iseloomust tingituna olla erinevad. Artikli 5 punktides 2 ja 3 on esitatud mitteammendav loetelu kriminaalmenetluse minimaalsetest nõuetest. Mõned neist põhimõtetest kehtivad ka tsiviilasjades õiglase asja arutamise vältimatute tingimustena.“ Grotian jätkab öeldes, et üldjoontes nõuab asja õiglase arutamine kinnipidamist võrdsete võimaluste põhimõttest, mis tähendab, et menetlusosalistel peavad olema võrdsed menetluslikud võimalused. Samas ei kujuta endast artikli 6 rikkumist väiksemat sorti ebavõrdsused, mis menetluse õiglust kogumis ei mõjuta. Grotiani hinnangul peavad eksisteerima asja olemusega sobivad ja kohased menetlusgarantiid ning „vähemalt teatud olukordades tähendab õigus asja õiglasele arutamisele ka kohustust õigusemõistmise volitustega institutsioonile oma otsuse motiveerimiseks.“⁵⁴ Seega saab kinnitust varasemalt öeldu, et menetluse õiglase läbiviimise tagamiseks on oluline, et kohus jälgiks oma selgitamis- ja põhjendamiskohustust, kusjuures nagu eelnevalt märgitud, peaks kohus näiteks hagi menetlusse võtmisest loobumist põhjendama sama põhjalikult kui otsust, kuigi TsMS otsesõnu vastavat nõudmist ei sätesta.

⁵¹ T. Raudsepp. *op. cit.*, lk 9

⁵² Ka EIK on öelnud, et praktiline ja efektiivne õiguste kaitse on eriti oluline just demokraatliku ühiskonna säilitamiseks. Vt EIK 9.10.1979, 6289/73, *Airey vs. Ireland*

⁵³ L.G. Trubek, D.M. Trubek. *Civic Justice through Civil Justice: A New Approach to Public Interest Advocacy in the United States.* – (edited by) Capelletti. Mauro. *Access to Justice and the Welfare State.* /Publications of the European University Institute?/ Sijthoff: Alphen aan den Rijn, Bruylant: Bruxelles, Klett-Cotta: Stuttgart, Le Monnier: Firenze, 1981, p 120. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: http://www.law.wisc.edu/facstaff/trubek/pub_civjustice_1981.pdf (25.04.2013)

⁵⁴ A. Grotian. *op. cit.*, p 88 jj

Kuigi lihtmenetlus annab kohtule võimaluse kiirema menetluse läbiviimiseks võrreldes tavapärase tsiviilkohtumenetlusega, tuleb see läbi viia selliselt, et menetlusosalistele oleks tagatud võrdne kohtlemine ja menetluse õiglane ning tõhus läbiviimine.

EIÕK artiklist 6 tuleneb nõue, et asja arutamine peab toimuma mõistliku aja jooksul, kusjuures arvesse võetav periood hõlmab kogu protsessi. Tsiviilkohtumenetluses on alguspunktiks tavaliselt hetk, millal asi õigusemõistmise volitustega institutsioonis algatatakse, kuid ajaarvestus võib alata ka varem. See, kas ajavahemik on mõistlik, sõltub praktikast seega konkreetsetest asjaoludest. Tuleb arvestada asja keerukust ning avaldaja ja võimude käitumist. Olulised on ka asja olemus ja tähtsus ning teatud liiki asjad võivad võimudelt nõuda erilist usinust (nt perekonnaasjad). Kuigi tsiviilprotsessiosalised on vastutavad menetluse käigu eest, ei vabasta see kohtuvõimu kohustusest tagada asja kiire arutamine.⁵⁵ Samas tuleb ka asja kiire arutamise puhul tagada asja tõhus ja õiglane arutamine, mis tähendab, et menetlust ei tohi läbi viia kiirustades ja selliselt, et menetlusosaliste huvid ei ole kaitstud. A. Grotian on märkinud,⁵⁶ et riigi kohustus on organiseerida oma kohtusüsteem selliselt, et see suudaks tsiviil- ja kriminaalasjade üle otsustada mõistliku aja jooksul. See hõlmab endas sisuliselt kahte dimensiooni. Esiteks peab riigis olema piisavalt palju kohtuid, et isikutel oleks võimalik tõhusalt ja ilma liigsete praktiliste takistusteta oma kohtuasja arutada. Teiseks peab olema tagatud tõhus menetlus konkreetsetes asjades ja just selle asja eripärasid arvestades.

P.S. Atiyah märgib, et õiglase menetluse läbiviimise kolm olulist faktorit on kohtu avalikkus, ärakuulamisõigus ja kohtu erapooletus. Need peegeldavad tema hinnangul maksimi, et õigust ei tule mitte ainult teha, vaid õiguse tegemist peab ka nägema. Koos moodustavad need õiglase õigusemõistmise idee, kusjuures õiglane õigusemõistmine on tema hinnangul juristide või teiste professionaalsete esindajate poolt kaasaegsele ühiskonnale antud olulisim panus.⁵⁷ C.G. Paulus on öelnud, et kohtusse pöördumise õigus tuleneb ühiskonna õigusriiklusest, mida tagatakse põhiseadusega ja ka Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artikliga 6, kuid samas märgib ta, et kohtusse pöördumise õigust võib kindlustada ja teatava ajaloolise algega, millena toob välja valgustusajastul loodud ühiskondliku lepingu ideaali. C.G. Paulus märgib viidates T. Hobbesile, et taoline leping seisneb lihtsustatult järgmises: kuna inimesed kisuvad riikideta ürgolukorras üksteist lõhki, valivad nad otstarbekusest ühe endi hulgas valitsejaks,

⁵⁵ Riigikohtu õigusteabe osakond. Kohtupraktika analüüs. Mõistlik menetlusaeg tsiviilkohtumenetluses. Tartu: 2011. Kättesaadav arvutivõrgus aadressil:

http://www.riigikohus.ee/vfs/1122/Moistlik_Menetlusaeg_Tsiviilkohtumenetluses.pdf.

⁵⁶ A. Grotian. *op. cit.*, p 79 jj

⁵⁷ P.S. Atiyah. *Law and modern Society*. Second edition. Oxford, New York: Oxford University Press. 1995, p 58

kellega sõlmitakse vastastikune leping, mille kohaselt osa inimestele põliselt kuulunud õigustest, nagu näiteks isiklik kättemaks või omaabi, antakse üle valitsejale, kes peab vastutaksuks agama inimeste kooselu kindluse. Seejuures peab valitseja omaabi välistamiseks tagama isikute isiklike nõuete maksmapanemiseks efektiivse võimaluse.⁵⁸ Samad põhimõtted kehtivad ka tänapäeval – riigi ja ühiskonna jaoks on oluline välistada isikute omaabi, tagades efektiivne ja tõhus kohtumenetlus. On väga oluline, et õigus õiglasele kohtumenetlusele oleks isikute jaoks ka reaalselt tagatud. Kui isikute õigused ei ole kaitstud, ei oleks ka seadusevastasus ja ebaõiglus välistatud ega põhiõigused tagatud. Sellisel juhul ei saaks enam rääkida ka õigusriigi funktsioneerimisest ja olemasolust.

Iseenesest võib nõustuda R. Maruste etteheitega, et PS § 15 lõike 1 sõnastuses on rõhk kohtusse pöördumise õigusel ja mitte õiglasel õigusemõistmisel, millest viimane on mahukam ja hõlmab ka esimese. Sellest hoolimata on võimalik nõustuda Madis Ernitsa poolt öelduga, et arvestades õiglase õigusemõistmise ajaloolist ja õiguse lähenemist on võimalik asuda seisukohale, et Eesti Vabariigi põhiseaduse § 15 lõike 1 lauset 1 tuleb siiski tõlgendada laiemalt. Põhiseaduse § 15 lg 1 lause 1 sätestab kitsamas tähenduses küll igapähe õiguse pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse, kuid eeldab, nagu ka Riigikohus on öelnud, ka õiguste lünkadeta ja võimalikult tõhusat kohtulikku kaitset.⁵⁹ Seega peab õigusemõistmine olema ja näima õiglane, kuna just õiglus on õigusemõistmise kvaliteedi tunnuseks.⁶⁰ Kohtusse pöördumise õiguse realiseerimine eeldab seega, et riigivõimud tagaksid igakülgselt (nii faktiliselt kui teoreetiliselt) isikute põhiõigused ja –vabadused. Põhiseaduse § 15 lg 1 lause 1 kaotaks oma mõtte ja eesmärgi, kui selles sisalduv väärtus kataks pelgalt kitsamas tähenduses kohtusse pöördumise õiguse, mitte aga õiglase kohtumenetluse.

Ka Riigikohus⁶¹ käsitleb § 15 lg 1 lauset 1 põhiõigusena, kuna nimetatud säte on formuleeritud subjektiivse õigusena. Sellist tõlgendust kinnitavad Madis Ernitsa sõnul nii sätte süstemaatiline asend põhiseaduse II peatükis kui ka selle tekkelugu. M. Ernits on öelnud: „Süstemaatiliselt on § 15 lg 1 lause 1 *lex generalis* põhiseaduse §-des 21 ning 24 sisalduvate õiguste suhtes.“⁶² § 15 lg 1 lause 1 esemeline kaitseala hõlmab seega kohtuliku kaitse oma õiguste või vabaduste rikkumise korral. Sisuliselt tähendab see, et isikul peab olema mingi subjektiivne õigus, mille rikkumist ta väidab, ning ka põhiseaduse nõuetele vastav kohus ja kohtumenetlus. Riigikohus on öelnud, et üldine kohtutee garantii kaitse laieneb kahtlemata ka

⁵⁸ C.G. Paulus. *op. cit.*, lk 11.

⁵⁹ M. Ernits (koost). Eesti Vabariigi PõhiSK § 15/2.

⁶⁰ T. Ligi. Eesti halduskohtute reformi mõju õigusemõistmise efektiivsusele: eesmärgid ja tegelikkus. – Kohtute sõltumatus ja kohtusüsteemi toimimise efektiivsus Eestis. Tartu: 2002, lk 64.

⁶¹ RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00

⁶² M. Ernits (koost). Eesti Vabariigi PõhiSK § 15/4.

tsiviilkohtumenetlusele.⁶³ See on põhiõigus, mis peab tagama õiguste lünkadeta kohtuliku kaitse,⁶⁴ muuhulgas õiglase kohtuliku arutamise.

Nagu kohtusse pöördumise õiguse tagamise puhul, on ka õiglase kohtumenetluse õiguse tagamise puhul eriti oluline tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud normide rakendamine selliselt, et isiku jaoks oleks ka reaalselt tagatud õigus õiglasele kohtumenetlusele.

Sisuliselt võib iga tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud normi ebaõige rakendamine viia ebaõiglase kohtumenetluseni. Võttes näiteks lihtsustatud tsiviilkohtumenetluse, võib öelda, et kui TsMS § 405 lõike 1 punkte 6, 9 ja 10 koosmõjus kasutada, võib küll olla tagatud menetlusseadustiku normidele vastava menetluse läbiviimine, kuid selle tulemusel ei oleks läbi viidud menetlus õiglane. Seega isegi juhul kui juriidiliselt oleks menetlusnorme rakendatud õiguspäraselt, ei oleks sellest hoolimata reaalselt tagatud isikute põhiõiguste kaitse. Läbi viidud menetluse õigluses veendumiseks on oma roll ka kohtulahendite täies mahus koostamisel (st koos põhjendava ja kirjeldava osaga). Just viimane annab isikule veendumuse selles, et kohus on seadusi ja ka menetlusseadustikku kohaldanud mõlema poole huvisid võrdselt arvestades ja erapooletult ning et menetluse tulemusel tehtud lahend on õiglane. Siis on menetlusosalisel võimalik veenduda, et kuigi kohtu poolt tehtud lahend ei pruugi talle reaalselt meeldida, on see asjaolusid ja põhiseaduslikke garantiisid arvestades tehtud õiglaselt ega kuulu vaatamata võimalikule erimeelsusele edasikaebamisele.

Õiglase menetluse läbiviimiseks on oluline ka see, et kohus täidaks lisaks menetlusnormide õiglasele rakendamisele ka selgituskohustust. Selgituskohustuse piirid on praktikas jäänud suhteliselt segaseks,⁶⁵ kuid sellest hoolimata peab kohus läbi selgituskohustuse rakendamise siiski tagama, et isikul oleks võimalik oma õigusi efektiivselt kaitsta ja et tema õiguste realiseerimine ei takerduks teadmatusse. TsMS § 392 lg 1 p 1 kohaselt peab kohus juba eelmenetluse käigus selgitama välja poolte nõuded ja vastuväited. TsMS § 352 lõigete 1 ja 2 kohaselt arutab kohus menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid ja suhteid vajalikus ulatuses nii faktilisest kui ka õiguslikust küljest ning võimaldab pooltel esitada kõigi asjasse puutuvate asjaolude kohta õigel ajal ja täielikult oma seisukoha. Nimetatud sätetel on seega oluline tähendus juba ka hagi aluse ja eseme formuleerimisel ja vajadusel ka nende

⁶³ RKTko 26.03.1998, 3-2-1-37-98

⁶⁴ RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00

⁶⁵ Riigikohtu õigusteabe osakond. Kohtupraktika analüüs. Hagi ese ja alus tsiviilkohtumenetluses. Tartu: 2010, lk 6 jj. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil http://www.riigikohus.ee/vfs/1046/HagiAlusjaEse_Margit_Vutt.pdf (3.05.2012)

muutmisel. Kuna õigesti formuleerimata nõue toob kaasa ebaeduka tulemuse, on kohtupoolse selgituskohustuse täitmine vägagi oluline.

Indrek Soots on viidates erinevatele autoritele kirjutanud, et kohtul on kaasvastutus asjaolude väljaselgitamisel, kuna see soodustab materiaalse tõe väljaselgitamist. Sisuliselt tähendab kohtu selgitamiskohustus tema hinnangul kohustust arutada pooltega faktilisi asjaolusid, küsida vajalikke küsimusi ja anda juhiseid asjaolude ja tõendite esitamiseks, kuna asjakohase ja õigeaegse juhendamisega saab kohus aidata tõde jalule seada ja olla menetlusosalistele erapooletuks abistajaks. Selgitamiskohustus annab viidatu kohaselt kohtule võimaluse menetlust struktureerida ja konkretiseerida, kuna kohustuse eesmärgiks on poolte esitatu sisu ja menetluse eesmärgi ning menetlusosalise tegeliku soovi väljaselgitamine. Ka peab kohus aru saama, kas menetlusosaline on täielikult ja õigesti poolte esitatust aru saanud. Selgitamiskohustuse eesmärkideks on viidatud autori arvamusel seega õiglase ja ausa kohtumenetluse kindlustamine ja menetlusökoonomia.⁶⁶ Kuigi selgitamiskohustuse oluline rikkumine võib tulenevalt TsMS §-st 656 olla menetlusnormi selliseks rikkumiseks, mis annab ringkonnakohtule õiguse esimese astme kohtu otsus tühistada ja saata asi uueks arutamiseks tagasi ning Riigikohtule tulenevalt TsMS §-st 692 õiguse tühistada madalama astme kohtute otsused, ei tohi kohus ka selgituskohustuse piire ületada, kuna vastasel korral on oht, et kohus ei täida põhiseadusest ja ka menetlusseadustikust tulenevat nõuet tagada õiglane kohtumenetlus ja poolte võrdsus. Lisaks kohtu selgitamiskohustusele on oluline täita ka kohtupoolset põhjendamiskohustust, mis on samuti üheks õiglase õigusemõistmise oluliseks osaks, kuna vastasel korral ei oleks menetlusosalisel võimalik veenduda kohtumenetluse käigus tehtud lahendi õigsuses. Eriti oluliselt võib nimetatud õigust riivata lihtmenetluses lubatud põhjendava osata lahendi tegemine.

Põhiseaduse § 15 lõike 1 lause 1 kaitseala riive võib samamoodi olla ka menetlusosalise enda, põhiõiguste adressaadi, tegevuses või tegevusetuses. Nii võib menetlusosalise pahatahtlik tegevus kohtumenetluses oluliselt mõjutada menetluse ja lõplikku vaidluse tulemust.

Nagu ka eelnevalt viidatud, kujutab põhiseaduse § 15 lg 1 lause 1 endast ilma seadusereservatsioonita põhiõigust, mistõttu on seda võimalik riivata, kui riive eesmärgiks on mõne muu põhiõiguse või muu põhiseaduslikku järku õigusväärtuse tagamine. Tsiviilkohtumenetluse seadustikus on sätestatud tingimused, mis peavad olema täidetud selleks, et kohtuasi sisuliselt otsustada. Et otsus oleks õiglane ja õiguspärane, peavad olema täidetud isiku õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures, õigus käsutada oma

⁶⁶ I. Soots. Asjaolude ja tõendite esitamine hagimenetluses – kas poolte või kohtu ülesanne? Magistritöö. Tartu, 2010, lk 55-56

menetlusõigusi, õigus tutvuda kõikide vastaspoole väidetega, esitada omapoolseid väiteid, taotleda kohtu abi tõendite kogumisel, aga samuti peab olema täidetud ka kohtu selgitamiskohustus. Nende nõuete täitmine võimaldab menetluse läbi viia õiglaselt ja tagab selle, et poolte jaoks on menetluses võimalikult vara teada, millest menetlus sõltub ja mis on iga konkreetse menetlusõiguse sisu. Kohus peab kaaluma kõiki poolte väiteid ja eeldusi ning andma pooltele ka kontrollitava lahendi. Vastasel juhul satuvad lisaks oluliste põhiõiguste riivele ohtu ka menetlusosaliste ootused menetluse võimalikul resultaadi suhtes, aga samuti ka menetlusökoonomia ja tõhus ning efektiivne õiglase menetluse kriteeriumidele vastav menetlus.

A. Grotian on välja toonud, et EIK artikkel 6 on kogu inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis üks kesksema tähendusega sätteid. See väljendub tema hinnangul konventsiooni asutuste lähenemises artikli tõlgendamisele, kuna näiteks EIK on öelnud, et arvestades õiglase kohtupidamise õiguse silmapaistvat kohta demokraatlikus ühiskonnas, ei oleks artikli 6 kitsendav tõlgendamine kooskõlas sätte eesmärgi ja otstarbega.⁶⁷ Viidates Golderi asjale,⁶⁸ milles käsitleti kohtule juurdepääsuõigust, märgib A. Grotian, et sätte tõlgendamisel tuleb arvestada ka õiguse üldpõhimõtteid ja sealhulgas põhimõtet, et kohtule peab saama esitada tsiviilhagi, ning rahvusvahelise õiguse põhimõtet, mis keelab õigusemõistmisest keeldumise, kuna EIK on viidanud artiklile 6 ka kui konventsioonis kesksel kohal olevale sättele ning öelnud, et see peegeldab seaduslikkuse fundamentaalpõhimõtet.⁶⁹ Seetõttu peab ka Eesti põhiseadust tõlgendama nii avaralt, et indiviididele kaasnevad võimalikult väiksed põhiõiguste riived ning et võrreldes riigi huvidega oleksid isikute huvid tagatud suuremal määral. Kuigi kohtusse pöördumise ja kaebeõiguste puhul on teatud riive lubatav, peab erinevaid huve kaaludes jääma kaalukamaks siiski indiviidi õigus selliselt, et isikule ei tekitataks põhjendamatu õiguslikke ja praktilisi takistusi õigusemõistmisele juurdepääsuks ja menetluse kohaseks läbiviimiseks.

⁶⁷ A. Grotian., *op. cit.*, p 2

⁶⁸ EIK, *Golder vs. Ühendkuningriigid*

⁶⁹ A. Grotian. *op. cit.*, p 2

1.2.4. Kaebeõigus

Põhiseaduse §-st 15 tuleneb igaühe õigus pöörduda kohtusse, mis eelnevale analüüsile tuginedes täidab sisuliselt eesmärgi tagada isiku õiguste kaitsmiseks õiglane, lünkadeta ja võimalikult tõhus kohtulik kaitse. Kaebeõiguse realiseerimine on oluline edasikaebe võimaldamise seisukohalt, mis on tsiviilkohtumenetluses käesoleva analüüsi aspektist olulisem kui kaebeõigus üldises mõttes. Seeõttu käsitletakse magistritöös edasikaebe küsimust.

Nimelt näeb põhiseaduse § 24 lõige 5 ette, et igaühel on õigus tema kohta tehtud kohtuotsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule. Kuigi sätte sõnastus viitab vaid kohtuotsusele, oleks sätte eesmärgist tulenevalt õige kohaldada seda kõikidele kaevatavatele kohtulahenditele. Kohtumenetluse käigus teeb kohus erinevaid vahemääruseid, mille edasikaebamise võimaldamine on otstarbekas eeskätt menetlusökonomilistel põhjustel, et välistada riski hilisemat terve menetluse kohta tehtud lahendi tühistamiseks. Kui menetlusosalisel ei oleks võimalust vahemääruseid edasi kaevata, võiks tekkida oht, et kogu menetlus on kohtu vea tõttu ebaõigesti läbi viidud. Selle tulemusena peaks aga kohus terve menetluse uuesti algusest lõpuni läbi viima. Seega on kaebeõigus kohtumääruste puhul toodud ettepoole, kuna lõpplahendis ei saa enam nende jõustunud vahemääruste ebaõigsusele tugineda.

Kaebeõiguse realiseerimisega seoses on olulised kaks kohtulahendiga seotud probleemi. Esiteks on oluline kohtulahendi kuulutamise aja dimensioon. Edasikaebeõiguse realiseerimiseks on tähtis, et menetlusosaline teaks, millal teda puudutav kohtulahend avalikustatakse ehk millisest kuupäevast alates hakkab kulgema teda puudutav edasikaebetähtaeg. Teiseks on oluline ka kohtupoolse põhjendamiskohustuse täitmine. Tulenevalt põhjendustest on menetlusosalistel võimalik kaaluda edasikaebamist ja selle võimalikku perspektiivi. Põhjendamiskohustus on oluline ka EIÕK kontekstis. Nimelt on Triin Raudsepp oma magistritöös V. Bergerile viidates kirjutanud: „Põhjalikult motiveeritud otsuse aluseks on artikkel 6 lõike 1 tekst ja kontekst, konventsiooni eesmärk ja teatud üldised õigusepõhimõtted.“⁷⁰ Seega ei saa põhjendamiskohustusest osalist või täielikku loobumist poliitilise valikuna kaaluda kergekäeliselt. Põhjendamiskohustuse riive võib siinjuures kõne alla tulla lihtmenetluses tehtud lahendite puhul, mille osas kohtul põhjendamiskohustus vastavalt TsMS § 405 lõike 1 punktile 9 puudub, aga samuti ka mõne teise, TsMS § 444 lõigetes 3 ja 4 nimetatud lahendi osas.

⁷⁰ T. Raudsepp. *op. cit.*, lk 19

Nagu ka eelnevast järeldada saab, ei ole kohtukaebeõigus absoluutne. Kuigi õiguspärase riivena on aktsepteeritud näiteks riigilõivu instituudi kehtestamist,⁷¹ sisaldavad kohtukaebeõiguse selgesõnalisi kitsendusi ka menetlusseadustikud, näiteks hagi esitamise tähtaeg, aga ka teised menetlustähtajad. Kaebeõiguse riive küsimus tõusetub kahtlemata näiteks lihtsustatud tsiviilkohtumenetluse piirmäära tõstmise puhul. Juba praegu on lihtmenetluse puhul menetlusse võtmisest keeldumiseks võrreldes tavalise apellatsioonkaebusega oluliselt laiemad raamid. Nimelt on tulenevalt TsMS § 637 lõikest 2¹ menetlusosalisel lihtmenetluses tehtud lahendi peale võimalik sisuliselt edasi kaevata vaid juhul, kui maakohus selleks lahendis loa on andnud või kui maakohus on otsuse tegemisel ebaõigesti kohaldanud materiaaõiguse normi, selgelt rikkunud menetlusõiguse normi või selgelt ebaõigesti hinnanud tõendeid ja see võis oluliselt mõjutada lahendit. Kuna aga kaebeõigus sisaldab endas õigust sisulisele lahendamisele ehk ka kaalutletud otsusele ja seega kohtu põhjendamiskohustuse täitmisele, tekib reaalne riive põhiõigustele, mis on sedavõrd suurem, mida kõrgemale tõsta lihtmenetluse piirmäär.

Kaebeõigus tuleneb ka EIÕK artiklist 6. P. Sieghart on viidates EIK lahendile asjas *Golder vs. Inglismaa* öelnud, et kuigi artikkel 6 ei sätesta kohtusse pöördumise õigust otsusesõnu, on see oluline element artikkel 6 kaitsealas.⁷² Kohus on nimetatud lahendis öelnud, et lisaks igauhe õigusele esitada hagi, sisalduvad artiklis 6 ka garantiid kohtu korraldusele ja menetluse läbiviimisele, mis moodustavad kogumis õiguse õiglasele menetlusele.⁷³ Eelnevale tuginedes saab öelda, et menetluse õige läbiviimise juures ja kohtu tegevuse korralduse tagatisena on äärmiselt olulised põhjalik ja motiveeritud otsus ning selgitamiskohustuse õige rakendamine. Siiski tuleb märkida, et kohtusse pöördumise õigus ei ole ka EIÕK kontekstis absoluutne. U. Lõhmus on viidates *Ashingdane vs Ühendkuningriik* kohtuasjale kirjutanud, et kohtusse pöördumise õiguse andmisel on riigil teatav kaalutusõigus. Siiski pole piirangud kohtusse pöördumiseks õigustatud siis, kui need ei taotle seaduslikku eesmärki ja pole proportsionaalsed soovitud eesmärgiga. Tuleb märkida, et neid põhimõtteid, mida inimõiguste kohus on oma praktikas kujundanud, tunnustab ka põhiseaduse § 11.⁷⁴

⁷¹ RKÜKo 06.03.2012, 3-2-1-67-11, p 25 jt

⁷² P. Sieghart. *The International Law of Human Rights*. Oxford: Clarendon Press, 1983, 1995, p 271

⁷³ EIK 21.02.1975, 4451/70, *Golder vs. United Kingdom*, p 36

⁷⁴ U. Lõhmus. *Inimõigused ja nende kaitse Euroopas*, lk 150

1.2.5. Õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures

Põhiseaduse § 24 lõikest 2 tuleneb igatüüpe õigus olla oma kohtuasja arutamise juures. Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuande kohaselt sätestab see käsu võtta üksikisikut kui õigussubjekti tõsiselt ning võimaldada tal enne tema õigusi puudutavat kohtuotsust seda mõjutada. Ekspertiisikomisjon on öelnud, et õigus olla oma kohtuasja arutamise juures sisaldab endas ka õigust korraldusele ja menetlusele.⁷⁵

Kohtuasja arutamise juures viibimise õiguse puhul on tegemist menetlusosalise võimalusega viibida asja arutamise juures. See aga ei tähenda, et pool peab igal juhul kohal olema, vaid kohus peab talle tagama võimaluse kohal olla. See tähendab eeskätt menetluskohustuste edastamise ja vastaspoole väidetega tutvumise võimaldamist ning menetlustoimingutest teavitamist, aga loomulikult ka oma avalduste ja arvamuste edastamise võimaldamist. Selle kaudu peab kohtul olema võimalik teha mõlema poole argumente arvestav õiglane lahend. Kõnesoleva õiguse tagamisel on seega oluline roll ka kohtudokumentide kättetoimetamisel. Olukorda, kus kohus peab kostjale kätte toimetama hagiavalduse ning võib eeldada, et kõiki ülejäänud menetluskohustusi samale aadressile saates saab kostja need kätte, võib küll esmapilgul pidada menetlusosalise õiguste riiveks, kuid siiski tuleb teatav vastutus panna ka menetlusosale, kelle kohustus on menetluses heatahtlikult käituda. EIK on öelnud, et ka isik ise peab käituma hoolsalt ning võtma vajalikke meetmeid kaitsmaks oma kohtule juurdepääsuõigust.⁷⁶ Samuti on põhiseaduse ekspertiisigrupp rõhutanud, et põhiseaduse § 24 lõige 2 on printsiipaalne, aga mitte absoluutne ning seega tuleb üksikisikule anda võimalus osaleda oma kohtuasja arutamisel. Kui aga isik seda võimalust ei kasuta, ei takista see ka kohtuotsuse langetamist ilma isikut ära kuulamata.⁷⁷ Sätte printsiipiaalsel rakendamisel on siiski kohustus arvestada, kas hagejale on tagatud tema õiguste kaitse, sealhulgas põhiseadusest tulenevate õiguste kaitse. Võimalik on nõustuda põhiseaduse ekspertiisikomisjoni väitega, et, et tõlgendades põhiseaduse § 24 lõiget 2 absoluutse normina, mis keelab igasuguse kohtumõistmise isiku kohalolul, oleks üksikisikul võimalik blokeerida tervet protsessi, kuid kuna kohtuvõim saab korrektselt funktsioneerida efektiivselt töötades, on vajalik arvestada ka menetlusökoonoomia põhimõttega. Just sellest tulenevalt on ka

⁷⁵ Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne. Kättesaadav arvutivõrgus aadressil: <http://www.just.ee/10725> (21.04.2013)

⁷⁶ EIK 17.06.2010, 10543/07, *Jelena Vogtmann vs Horvaatia*, p 2; EIK 16.12.1992, 12129/86, *Hennings vs. Germany*, p 26; EIK 11.09.2007, 7557/03, *Van Harn vs. Germany*; jt

⁷⁷ Põhiseaduse ekspertiisikomisjon. *op. cit.*

menetlusökoonomia põhiseaduslik väärtus, mis õigustab põhiseaduse § 24 lg 2 piiramise ja lubab teatud juhtudel langetada kohtuotsuseid ka ilma isiku kohaloluta.⁷⁸

Eelnevast tulenevalt saab öelda, et tsiviilasjas ei pea igal juhul tagama isiku osavõttu asja arutamisest, vaid isikule tuleb tagada võimalus osaleda teda puudutavas menetluses. Selle õiguse riive, eeldusel, et isikut teavitatakse tema kohta käivast kohtumenetlusest, kohtuistungitest ja saadetakse talle kõik menetlusedokumentid, oleks näiteks olukord, kus asja arutamine või menetlustoimingu tegemine lükatakse edasi ainult konkreetsetel juhtudel, samuti, kui tähtjast hilisemalt esitatud dokumente ja taotlusi menetletakse ja võetakse kohtu poolt vastu ainult erandina. TsMS § 422 lõike 1 kohaselt on kohtuistungilt puudumiseks ja sellest teatamata jätmiseks või hagile vastamata jätmiseks sellist erandit põhjendavaks mõjuvaks tingimuseks eelkõige liikluskatkestus, poole ootamatu haigestumine või lähedase ootamatu ja raske haigus, kui selle tõttu ei olnud isikul võimalik hagile vastata või kohtuistungile ilmuda ega saata kohtusse esindajat. Sisuliselt tekib sama olukord avalduste tegemisel. TsMS § 329 sätestab, et menetlusosalised peavad menetluses oma avaldused, taotlused jm esitama nii varakult kui võimalik. See tähendab, et pärast eelmenetluse lõppemist võib uusi avaldusi esitada vaid juhul, kui neid ei olnud mõjuval põhjusel võimalik varem esitada. Probleem selle võimaluse rakendamisel tekib olukorras, kui pool esitab edasilükkamise taotluse ja kohus ütleb, et tegemist ei ole olulise põhjusega. Sellisel juhul riivatakse antud isiku juuresolekuõigust, aga samas kaitstakse teise menetluspoole õigust õiglasele ja tõhusale menetlusele ning õigust saada mõistliku aja jooksul lahend. Tegemist on igal juhul konkreetse olukorras tehtava üksikotsustusega, mille proportsionaalsust tuleb hinnata igal üksikjuhtumil eraldi.

Keeruliste probleemide puhul ei oleks õigus olla oma kohtuasja arutamise juures realiseeritud, kui isik teda puudutavatest õiguslikest probleemidest aru ei saa. Isikul on võimalik oma kohtuasja arutamist piisaval määral ja adekvaatselt jälgida vaid juhul, kui ta suudab õiguslikest probleemidest ka reaalselt aru saada. Seetõttu hõlmab õigus olla oma kohtuasja arutamise juures keerukate protsesside puhul ka õigust võtta asja arutamisest osa koos esindajaga.⁷⁹ Just seetõttu peab kohus vastavate olukordade tekkimisel hoolikalt kaaluma ka menetlusabi tagamise küsimust. Kui aga menetlusosalisele on tagatud kõik võimalused menetluses osalemiseks, kuid ta neid ei kasuta, saab kohus teha tagaseljaotsuse, mille puhul kontrollib kohus hagi õiguslikku alust, kuid loeb hageja väited kostja poolt omaksvõetuks.

⁷⁸ Põhiseaduse ekspertiisikomisjon. *op. cit* ; Riigikohtu õigusteabe osakond. Kohtupraktika analüüs. Tagaseljaotsuste regulatsiooni kohaldamine kohtupraktikas. Tartu: 2007. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: <http://www.riigikohus.ee/vfs/654/TagaseljaotsusedAnalyys7.pdf> (21.04.2013)

⁷⁹ Põhiseaduse ekspertiisikomisjon. *op.cit.*

Antud põhimõtte teenib asja kiire ja tõhusa lahendamise õigust, mis on üks osa õigusest tõhusale õiguskaitsele, mis omakorda teenib kohtusse pöördumise õiguse realiseerimist.

1.3. Tsviilkohtumenetluse eesmärkide mõju riigi ja isiku huvide kaitsemise vajadustele suunatud seadusandlikes valikutes

Lisaks põhiseadusest ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist tulenevatele eelnevalt analüüsitud nõuetele tuleb tsviilkohtumenetluse kujundamisel teha põhiseaduse ja EIÕK poolt ette antud raamides sageli ka poliitilisi otsustusi ja poliitikavalikuid, mille puhul on seadusandjal teatud mänguruum. Selliste otsuste langetamisel tuleb arvestada, millised eesmärgid tsviilkohtumenetlusel on, millised poliitikavalikud tagavad kõige paremini ühiskonna arengu, vaba eneseteostuse, omandi puutumatus, ettevõtlusvabaduse jt põhiõigused. Samuti tuleb kaaluda, millisel määral on isiku põhiõigusi võimalik riivata. Oluline on seejuures lisaks riigi huvidele tervikuna arvestada ka üksikisikute huvidega ning seejärel kaaluda, milline on eluliselt parim ja sobivaim poliitikavalik.

TsMS § 2 kohaselt on tsviilkohtumenetluse ülesanne tagada, et kohus lahendaks tsviillasja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega. Vaadates nimetatud sätet koosmõjus §-ga 1 saab asuda seisukohale, et kogu tsviilkohtumenetluse eesmärk on vaadata õigesti ja mõistliku aja jooksul läbi eraõigussuhtest tulenev vaidlus, muuhulgas tehes seda võimalikult väikeste kuludega. Õige ja tõhusa menetlemise põhimõtted tulenevad eelneva alapeatüki analüüsist nähtuvalt ka põhiseaduse paragrahvidest 14 ja 15. Kuigi võib kohata väiteid, et menetlus tuleb võimalikult väikeste kuludega läbi viia nii riigi kui menetlusosalise jaoks, ei tulene põhiseadusest ega ka menetlusseadustikust põhimõtet, mis sätestaks eesmärgi viia menetlus võimalikult väikeste kuludega läbi konkreetselt riigi jaoks. Kuigi on mõistetav, et menetluse läbiviimine ei tohiks riigi jaoks muutuda ebamõistlikult kalliks, on menetluse tõhus ja võimalikult väikeste kuludega läbiviimine eeskätt oluline siiski kodaniku kaitseks. Isiku õiguste maksmapanek tuleb tagada võimalikult ökonoomselt. Erinevate alternatiivsete menetluse läbiviimise võimaluste loomisel ja väljatöötamisel tuleb seetõttu arvestada eeskätt potentsiaalse menetlusosalise õiguste, riskide ja huvidega. Ühest küljest riigi huvidest lähtudes, kuid ka menetlusosalise huvidest lähtudes on kehtestatud ka sellised alternatiivsed

menetlusvõimalused nagu lihtsustatud menetlus ja maksekäsu kiirmenetlus. Kuna riigi kui sellise jaoks on menetluse läbiviimine võimalikult väikeste kuludega siiski fiskaalpoliitiline eesmärk, mida tuleb küll ühiskonna ja üldsuse huvides kaitsta, ei tohi see võrreldes üksikisiku põhiõiguste tagamisega olla asetatud kõrgemale tasemele.

„Menetluse sujuvuse tagamine on riigi kohustus. See põhimõte kajastub EIK järgnevatel seisukohtades:

- Riik peab võimaldama luua õigussüsteemi, mis ei riku Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklit 6.1. Asja sujuva menetluse tagamine on kohtu institutsionaalne ülesanne;
- Riik võib otsustada, kuidas ta loob justiitsüsteemi, mis tagaks mõistliku menetlusaja nõude täitmise. Kui loodud süsteem on ebaefektiivne, peab riik võtma selle eest vastutuse. Kohtute krooniline ülekoormus ei õigusta menetluse ebamõistlikku pikkust;
- Riik vastutab ka selle eest, kui kohtute ülekoormus on tingitud personalipuudusest või pidevast ülekoormusest;
- Seadusemuudatustest tingitud kohtuasjade arvu järsk suurenemine ei õigusta mõistliku menetlusaja ületamist.
- Menetluse võib edasi lükata, kui kõrgem kohus tahab menetleda sarnaseid asju koos, kuid ka see ei tohi lõppastmes viia menetlusaja ebamõistliku pikenemiseni.“⁸⁰

Loomulikult tuleb nõustuda Riigikohtu esimehega, et Eesti kohtusüsteem ei peaks kohtuasju mõistliku aja jooksul menetlema EIK hirmus. Asja lahendamine mõistliku aja jooksul on vajalik eelkõige Eesti elanikele nende õiguste kaitseks.⁸¹ Mõistliku menetlusaja tagamiseks ja võimaldamiseks on oluline kohtu ressursi kasutamine. Tagamiseks nii menetlusosaliste põhiseaduslike ja EIÕKist tulenevate õiguste kaitse kui ka eelnevalt mainitud tsiviilkohtumenetluse eesmärgid, mõeldakse üha enam sellele, kuidas oleks võimalik suurendada asja efektiivsem ja ökonoomsem lahendamine, tagades samal ajal siiski õiglasele menetlusele.

Euroopa Inimõiguste Kohus hindab asja arutamist mõistliku aja jooksul konkreetseid asjaolusid arvesse võttes ja põhiliselt kolme tunnuse alusel: 1) kohtuasja keerukus; 2) kaebaja käitumine; 3) riigi ametivõimude käitumine.⁸² Nimetatakse siiski ka neljandat tunnust -

⁸⁰ Riigikohtu õigusteabe osakond. Mõistlik menetlusaeg tsiviilkohtumenetluses, lk 6.

⁸¹ Riigikohtu esimees. Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta 2011. a kevadistungjärgul.

⁸² EIK 25.03.1999, 25444/94, *Pélissier ja Sassi vs Prantsusmaa*, p 67; EIK 27.11.1991, 12325/86, 14992/89, *Kemmache vs. Prantsusmaa* (no. 1, no. 2), p 60 jt

kaebuse esitaja jaoks kaalul olevad hüved.⁸³ Seega tuleb iga kohtuasja lahendamisel mõistliku menetlusaja hindamise osas arvestada konkreetsete eluliste asjaoludega, mistõttu nõuavad mõnda liiki kohtuvaidlused kahtlemata kohtu kõrgendatud tähelepanu ja kiiremat tegutsemist. Samas ei ole mõeldav kõikide kohtuasjade kiire lahendamine, sest vastasel korral ei pruugiks olla tagatud Eesti põhiseadusest ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist tulenev õigus õiglasele kohtulikule arutamisele.

Kohus peab tsiviilkohtumenetluse poolte suhtes olema sõltumatuks ja erapooletuks vahendajaks. Nagu ka Andra Pärsimägi on öelnud, on seejuures tulenevalt tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-st 7 menetluse eesmärk seada pooled võrdsesse positsiooni. Seega on menetlus nagu vahend, mille kaudu peab kohus materiaalõiguse õige kohaldamisega tagama mõistliku aja jooksul isiku õiguste kaitse.⁸⁴ Võib öelda, et menetlus on seega vahend isiku materiaalõiguste maksmapanekuks, täites eesmärki vältida ühiskonnas taunitud omavoli ning tagada isikute õigused ja ühiskonna toimimine, läbi tõhusa, õiglase ja efektiivse kohtumenetluse, mida teostab erapooletu, sõltumatu ja enamjaolt avalik kohus. Tsiviilkohtumenetlus peab õiglaselt ja tõhusalt kaitsma põhiseadusest tulenevaid kodanikuõigusi, nagu näiteks õigus omandi kaitsele, ettevõtlusvabadusele, eraelu puutumatusse ja võrdsele kohtlemisele.

Põhiseadusest tulenevalt on menetluse tõhus ja õiglane läbiviimine isikute jaoks üks fundamentaalsemaid garantiisid ning ühiskonna ootustest tulenevalt muutub järjest olulisemaks ka menetluse läbiviimine mõistliku aja jooksul. Arvestades eeltoodut ning asjaolu, et kohtusse saabunud asjade arv on iga-aastaselt tõusnud,⁸⁵ on kohtusse pöördujate põhiseaduslike ja EIÕK artiklist 6 tulenevate garantiide tagamiseks oluline leida võimalused kohtute töö optimeerimiseks. Menetluse kestus on ilmselt poole jaoks küll oluline faktor, kuid sellest olulisemaks on lõpptulemusena menetluse kvaliteet. Menetluse kvaliteedi üks osa on siiski ka menetluse kestus, seega riivavad ka liialt pikale veninud menetlused isikute põhiõigusi, mistõttu tuleb leida mõistlik tasakaal kohtutöö kvaliteedi ja menetluse kiiruse vahel. Kohtute töö optimeerimise küsimust lahendades tuleb seetõttu arvestada ka kohtusüsteemi peamiste probleemkohtadega, s.o kohtuniku ametikohtade arv, piisava ja vastavalt kvalifitseeritud tugipersonali olemasolu, aga ka muude kohtusüsteemi vaevavate probleemidega, nagu näiteks kättetoimetamise efektiivistamine. Seejuures tuleb kindlasti

⁸³ U. Lõhmus. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas, lk 139-180

⁸⁴ A. Pärsimägi. Muutuv tsiviilkohtumenetlus: menetlustoimingud ja –tähtajad, vastuväide kohtu tegevusele, hagi tagamine. *Juridica*, VII, 2009.

⁸⁵ Lisa 3. Andmed tsiviilasjade statistiliste menetlusandmete kohta maakohtus

kaaluda ka kohtute eelarve mõistlikku ja vajalikku suurust ning menetluste rahastamise võimalusi.

Kuigi saab öelda, et õiglase kohtumenetluse üheks elemendiks on kohtumenetluse läbiviimine mõistliku aja jooksul, ei tohi mõistlik menetlusaeg muutuda kohtumenetluse liigse kiiruga läbiviimiseks. See tähendab, et kohtumenetluse kvaliteet ei tohi kannatada menetluse kiire läbiviimise eesmärgil. Kohtumenetluse esmane ja üldine eesmärk on isikute vahelise vaidluse õiglase lahendamise, kuid see eesmärk ei oleks tagatud, kui menetlus viiakse läbi kiirustades ja ebakvaliteetselt. Menetluse kestel tuleb menetlusosaliste jaoks tagada piisavad tähtajad menetlustoimingute tegemiseks, nagu näiteks oma seisukohtade esitamiseks. Menetlusosalisele antud tähtajaga sekundeerib kahtlemata kohtu jaoks riigi poolt määratud tähtaeg. Tähtaegade määramisel on kohtul teatav mänguruum, kuid oluline on tagada mõlema poole menetluslik võrdsus ja isikute põhiõigused. Menetlusosaliste jaoks tähendab õiglus lisaks menetlusajale eeskätt seda, et menetluses tehtud lahend on ka sisuliselt õige ja õiglane. Kui aga üks nendest eeldustest ei ole täidetud, võib öelda, et ka kohtumenetlus ei ole oma eesmärki täitnud.

Kohturessursi säästlikumaks kasutamiseks ja ka isikute põhiõiguste paremaks tagamiseks soovitakse kohtumenetlust muuta järjest kiiremaks ja paindlikumaks. Tekib küsimus, milline on optimaalne menetlusaeg, mille poole pürgida. Riigil tuleb koostöös kohtutega leida optimaalne menetluse kiiruse ja kvaliteedi suhe. Teatavasti on viimastel aastatel ja eriti käesoleval ajal aktuaalseks õiguspoliitilise diskussiooni küsimuseks, ja seetõttu ka koalitsioonilepingus võetud eesmärgiks, et kohtumenetluse pikkus tsiviilasjas ei tohi reeglina ületada 100 päeva ühes kohtuastmes. Selline tähtaeg ei pruugi olla mõistlik, arvestades esiteks tänast kohtute menetluskoormust ning takistusi menetluse kiiremaks läbiviimiseks ning teiseks tagades EIÕKist ja põhiseadusest tulevad põhiõigused ning tsiviilkohtumenetluse eesmärgid. Kõiki põhiõigusi tagav kohtumenetlus eeldab ka paratamatult teatud aega võtvate menetlustoimingute tegemist. Näiteks võib tuua kas või sellistele elementaarsetele toimingutele, nagu menetluskõnede kättetoimetamine, kuluva aja. Sellega tagatakse isiku õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures. Samuti tuleb anda mõistlik aeg vastaspoole avaldustele ja taotlustele seisukoha esitamiseks ja muude vältimatutele menetlustoimingute tegemiseks. Kohus peab pärast asja menetluse võtmist määrama kostjale tähtaja hagile vastamiseks. See tähtaeg ei tohi olla liiga lühike, kuna kostjale on ka reaalselt vaja piisavalt aega kõigi oluliste vastuväidete, asjasse puutuvate taotluste jm korruga esitamiseks. TsMS § 394 lõikest 5 tulenevalt on tavalise hagi puhul minimaalne vastamistähtaeg 14 päeva, aga lühikese tähtaja määramisel esitab kostja kohtule tõenäoliselt

vastamistähtaaja pikendamise taotluse, mis pikendab menetluse läbiviimise aega veelgi rohkem. Sellele järgnevalt peab tulenevalt poolte võrdsusest ja meneltuse õiglase läbiviimise tagamisest TsMS §-de 395 ja 396 kohaselt ka hagejale andma võimaluse vastata kostja seisukohtadele ja taotlustele. Seejärel määratakse kohtu poolt kohtuistungi toimumise aeg (välja arvatud kirjalike menetluste puhul), arvestades, et kohtukutse ja kohtuistungi vahele peab jääma vähemalt kümnepäevane tähtaeg (TsMS § 343 lg 2). Lisaks eeltoodutele sisaldab menetlusseadustik veel teisigi menetlustoiminguid, mille tegemine on kohustuslik ja võtab menetluses teatava aja. Seda kõike on vaja tõhusa ja õiglase menetluse läbiviimiseks. Lisaks menetlusosaliste õiguste kaitsmisele tuleb seetõttu arvestada ka seda, et ka kohtul oleks kohtuasja lahendamiseks piisavalt aega.

Juba praegu on tsiviilkohtumenetluse läbiviimise efektiivistamiseks ette nähtud ka mõned menetluse erivormid. Kohtu jaoks on ette nähtud võimalus teatud kriteeriumidele vastavaid tsiviilasju lahendada lihtmenetluses. Samuti võimaldati alates 2006. aasta 1. jaanuarist kehtima hakanud tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel lahendada väiksemate rahalise kohustuse täitmisele suunatud asju maksekäsu kiirmenetluses, mille eelisteks saab pidada just kiiremat ja odavamalt kohtumenetlust. Alates 01.01.2006. aastast kehtima hakanud tsiviilkohtumenetluse seadustiku seletuskirja punktis 2.3.1.1 on selgitatud, et eelnõu koostamisel on suuremat tähelepanu pööratud esimese astme tsiviilkohtumenetluse kodanikusõbralikumaks ja efektiivsemaks muutmisele.⁸⁶ Seega reformiti tsiviilkohtumenetlust selleks, et muuta menetlus vajadustele ja suundumustele vastavaks. Selle tulemusena loodi erinevaid lihtsustatud menetlusi teatud nõuete menetlemiseks. Väikese hagihinnaga asjade ning pelgalt dokumentidest tulenevate nõuete lahendamiseks nähti ette lihtsustatud menetluste võimalus, samuti loodi ka rahaliste nõuete kiirendatud menetlus (nn maksekäsu kiirmenetlus). Kuna TsMS § 405 lõike 1 kohaselt ei pea kohus lihtmenetlust läbi viies järgima kõiki menetlusseadustikus toodud põhimõtteid, on menetlusosaliste põhiõigused seetõttu riivatud. Seadusandja on seaduse vastuvõtmisega seda riivet pidanud siiski õigustatuks, tagamaks paremini õiguse tõhusale ja kiirele menetlusele. Menetlusosaliste põhiõigused on riivatud ka maksekäsu kiirmenetluses, kuid riive on sisuliselt hüvitatav vastuväite institutsiooni kaudu, mille esitamise korral läheb maksekäsu kiirmenetlus automaatselt üle hagimenetluseks, kus pooltel on suurem võimalus asjaolude tõendamiseks ja küsimuste läbivaidlemiseks ning ka kohtul suurem roll asjaolude õigeks hindamiseks.

⁸⁶ Tsiviilkohtumenetluse seadustiku eelnõu. 208 SE algteksti seletuskiri. - Arvutivõrgus kättesaadav aadressil http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=033370012 (21.04.2013)

Kuigi tsiviilkohtumenetluse üheks eesmärgiks on isikute vahelise vaidluse võimalikult kiire lahendamine, tuleb kõikvõimalike alternatiivsete menetlusvõimaluste loomisel lähtuda tsiviilkohtumenetluse esmasest eesmärgist, milleks on asja õiglane lahendamine, seega tuleb lähtuda korrakohasest õigusemõistmisest. Korrakohase õigusemõistmise esmasteks allikateks on kahtlemata põhiseadus, kohtute seadus ja kohtumenetluse seadused, mis sisaldavad endas korrastatud õigusemõistmise formaalset poolt, aga ka EÕIK artiklid 6 ja 13 ning Euroopa Liidu õigus ja kohtute praktika. Saab nõustuda, et kohtumenetluse pidamise eesmärk pole ainult formaalne, vaid ka sisuline õigusemõistmise korrakohasus ning sellest tulenevalt peab kohus asja lahendamisel järgima materiaalõigust.⁸⁷ Kohus peab arvestama põhiseadusest ja EIÕKist tulenevate põhiõigustega ning tagama asja õige ja õiglase lahendamise. Õige ja õiglase lahendamine aga tähendab isikute õiguste reaalselt kaitset. Seetõttu tuleb menetlust puudutavate põhimõteteliste poliitikavalikute tegemisel lähtuda põhiseadusest ja EIÕKist tulenevatest nõuetest ning otsustada, milliseid väärtusi eelistada – kas riigi või isiku jaoks olulisi. Otsustajatel tuleb kaaluda, miks on tsiviilkohtumenetlusse panustamine vajalik ja kuidas teeb see ühiskonna elu paremaks olukorras, kus see põhiseadusest ja EIÕKist tulenevalt vältimatult vajalik ei ole. Otsuse tegemisel tuleb kaaluda ka üksikisiku õiguste riive proportsionaalsust. Riigi jaoks on valikukohtadeks kahtlemata lihtmenetluse ja maksekäsu kiirmenetluse piirmäärade tõstmine, aga ka näiteks kaebeõiguse teatud vormis piiramine. Samuti võiks valikukohaks olla täitedokumentide ringi laiendamine, kuid siin on pigem tegemist põhiseadusest tuleneva lubatavuse küsimusega, mitte niivõrd poliitilise otsustamiskohaga. Igal konkreetsel otsustamisjuhul tuleb kaaluda põhimõtte muutmise proportsionaalsust isiku õigustega seoses, aga ka riigi, näiteks rahanduslikke, huve. Riigi rahanduslike huvide kaitsmise vajadus ei saa siiski üles kaaluda näiteks isiku põhiõigust õiglasele või tõhusale menetlusele, kohtusse pöördumise õigust või õigust kohtulikule menetlusele, kuid kahtlemata võib Riigikohtu praktika pinnalt vaadatuna eksisteerida ka olukordi, kus üksikisiku kaebeõiguste piiramine on üldsuse ja ühiskonna õiguste, nagu terve kohtusüsteemi tõhusam toimimine, parema tagamise eesmärgil vajalik ja proportsionaalne.⁸⁸ Kuigi põhiõigused ei pruugi põhiseaduses ja EIÕKis olla sätestatud absoluutsetena, on seadusandja kohustus iga konkreetse valiku puhul otsustada nii, nagu eluliselt oleks mõistlikum ja muuseas arvestada ka isikule langeva täiendava koormuse ja võimalike ebamugavustega. Kui ka seadusandja võiks riigi huve üksikisikute omadest olulisemaks pidada, ei tohiks seda teha juhul, kui isikute põhiõigused saaksid liialt piiratud kas või selle

⁸⁷ V. Saarmets. Mis on korrakohane õigusemõistmine ja kuidas seda tagada. 05.11.2009. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/47859> (21.04.2013)

⁸⁸ RKPJKm 09.05.2006, 3-4-1-4-06, p 12 jt

kaudu, et põhiõiguste kaitsmine ja teostamine nende jaoks liialt koormavaks muutub. Tsiviilkohtumenetluse muutmise üle otsustamisel ei tohi isikute põhiõiguste arvelt n-ö „kokkuhoidmine“ riigi jaoks olulisem olla kui tsiviilkohtumenetluse eesmärgid ja põhimõtted, millest lähtudes tuleb kohtumenetlust läbi viia. Vastasel korral kaotaks tähenduse õigusriik kui selline ja õigusriigi olemus.

Kokkevõte. Õigusemõistmise suhtes kehtivad garantiid ja nõuded

Põhiseadus ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon näevad ette teatud nõuded, millele kohtumenetlus vastama peab ja mis peavad õiguskaitset vajavatele isikutele tagatud olema. Kohus peab protsessi raames lisaks menetlusseadustikes sätestatule järgima ka põhiseadust ning sellest tulenevaid põhiõigusi ja kohaldama seadusi, sh menetlusseadustikku, põhiõigustega kooskõllaliselt. Protsessiõiguse seisukohalt omavad erilist tähtsust põhiseaduse §-d 15 ja 21-24, mis sätestavad protsessuaalsed põhiõigused. Kahtlemata peab kohus järgima põhiõigusi ka siis, kui rakendatakse tsiviilprotsessi norme. Sellisel juhul kohaldab kohus tsiviilõiguse norme põhiõigustega sel määral arvestades nagu need kehtivad eraisikute vahelistes suhetes.⁸⁹ Nii tõdebki põhiseaduse § 19 lõige 1, et igäühel on õigus vabale eneseteostusele. Nimetatud õigus on aga piiratud nii § 19 lõikes 2 sätestatud kohustusega arvestada teiste inimeste õiguste ja vabadustega kui ka põhimõttega, mis määrab kindlaks põhiõiguste kehtivuse põhiõiguste kandjate omavahelistes suhetes. Riigikohtu erikogu on öelnud, et mistahes põhiõiguste kasutamisele seab piirid põhiseaduse § 19 lg 2, mille kohaselt peab igäüks oma õiguste ja vabaduste ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.⁹⁰ Kuigi eraisikute omavahelisi suhteid, mis on erinevalt avaliku õiguse alluvussuhtest võrdsete õigussubjektide suhted, reguleerib eraõigus, ei saa kellegi vabadus olla piiramatu. Sellest tulenevalt sätestavadki põhiõigused ka eraisikute omavahelistes suhetes teatud õigusi ja kohustusi. Kuna antud juhul on tegemist vastassuunaliste õigustega, kerkib esile kollisiooniprobleem. Lõppastmes kaalub kollideeruvaid õigusi tsiviilkohus,⁹¹ mis on põhiseaduse § 3 lg 1 lause 1, § 14, § 15 lg 2 ja § 146 lause 2 kohaselt põhiõigustega seotud ning teostab tsiviilprotsessis eraisikust protsessipoole suhtes riigivõimu. § 19 lg 2 reguleerib põhiõiguste kehtivust eraõiguses ning selle sisuks on kokkuvõttes tõdemus, et eraisikul on põhiõigustest tulenev subjektiivne õigus, et riik ka tsiviilkohtumõistmises vajalikul määral tema põhiõigustega arvestaks⁹² ja neid tagaks. Seega peab valitseja kooselu kindluse tagamiseks ja soovimatu omaabi välistamiseks tagama isikutele nende nõuete maksmapanemiseks efektiivse võimaluse, mis annab lõppkokkuvõttes tagatise, et kohtuasi peab saama lahendi.⁹³

⁸⁹ M. Ernits (koost). Eesti Vabariigi PõhiSK § 14/4.3.

⁹⁰ RKEKo 05.12.1997, 3-2-1-99-97

⁹¹ Põhiseaduse ekspertiisikomisjon. *op. cit.*

⁹² R. Maruste. PõhiSK § 19/6.2. – E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2002

⁹³ C.G. Paulus. *op. cit.*, lk 11.

Tsiviilkohtumenetluse esmaseks eesmärgiks on isikute põhiõiguste kaitse ning see, et isikute õiguste üle otsustatakse kohases menetluses. Samuti on tsiviilkohtumenetluse eesmärgiks vaidluse lahendamine ning püüdlemine õigluse poole. Kui isikud ei suuda või neil ei ole võimalik omavahel kokku leppida ning probleemolukorda lahendada, tuleb tagada võimalus pöörduda oma õiguste kaitsmiseks kohtu poole, kes vastavalt tsiviilkohtumenetluse seadustikku kirja pandud menetluse algatamise sätteid arvestades algatab kohtumenetluse ning lahendab isikute vahelise vaidluse. Kohtumenetluses aga peab kohus arvestama põhiseadusest tulenevate õigustega. Nendeks on õigus kohtusse pöörduda, kaebeõigus, õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures, õigus õiglasele kohtulikule arutamisele ja õigus kohtulikule õigusemõistmisele. Nimetatud õigused, eriti aga õigus õiglasele kohtulikule arutamisele ja õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures, on fundamentaalsed põhiseaduslikud garantiid, mida tuleb kaitsta nii põhiseaduse kui ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni alusel.

Tsiviilkohtumenetluse üheks eesmärgiks on isikute vahelise vaidluse võimalikult kiire lahendamine. Sellest olulisemaks eesmärgiks on aga asja õiglase lahendamine, mistõttu tuleb ka kõikvõimalike alternatiivsete menetlusvõimaluste loomisel lähtuda just viimasest. Seega saab öelda, et kohtupidamise eesmärk ei ole pelgalt formaalne, vaid pigem sisuline õigusemõistmise korra kohasus. Sellest tulenevalt peab kohus asja lahendamisel järgima materiaalõigust ning arvestama põhiseadusest ja EIÕKist tulenevate põhiõigustega, tagades isiku jaoks iga konkreetse küsimuse, ja lõppkokkuvõttes kogu menetluse, õige ja õiglase lahendamise.

II. Tsiviilkohtumenetluses kehtivate garantiide vähendamine ja võimalike muudatuste lubatavus põhiseadusest, Euroopa inimõiguste- ja põhivabaduste kaitse konventsioonist ja menetluse eesmärkidest tulenevaid nõudeid arvestades

Nagu ka töö esimeses peatükis viidatud, on juba pikemat aega toimunud diskussioonid tsiviilkohtumenetluse kiirendamise eesmärgi saavutamise meetodite üle. Hiljutisemaid selleteemalisi diskussioone tekitas n-õ menetlusökoonomia seaduseelnõu (206 SE),⁹⁴ mis sisaldas endas ka tsiviilkohtumenetluse seadustiku muudatusi, mille eesmärk seletuskirja kohaselt oli täita menetlusseadustiku normide lüngad ja muuta menetlust tõhusamaks ning ökonoomsemaks.⁹⁵ Kuna diskussioonid menetlusökoonomia ja kohtupidamise olemuse teemadel tõusetuvad kahtlemata ka tulevikus,⁹⁶ on analüüsi eesmärk hinnata, kas sellised menetlusökoonoomilised muudatused oleksid lubatavad. Kuna põhiseaduse § 11 sätestab, et õigusi ja vabadusi tohib teatud juhtudel piirata, analüüsitakse käesoleva magistr töö teises peatükis tsiviilkohtumenetluses olulist mõju omavate kehtivate põhimõtete muutmise vastavust põhiseadusest tulenevatele kohtumenetluse nõuetele. Eesti õigusruumi vältimatuks osaks on samuti EIÕK ning seetõttu analüüsitakse muudatuste mõju ka artiklist 6 tulenevatele õigusemõistmise garantiidele. Käesoleva magistr töö teises peatükis analüüsimisele tulevad tsiviilkohtumenetluse põhimõtted on tsiviilasjade lihtmenetluse piirmäära tõstmine, maksekäsu kiirmenetluses lubatavate nõuete ringi laiendamine ning võimalike täitedokumentide ringi laiendamine. Nimetatud põhimõtete muutmine on käesoleva töö analüüsiobjektideks valitud eeskätt põhjusel, et need võivad oluliselt kollideeruda põhiseaduses ja EIÕKis kohtumenetlusele sätestatud nõuetega ehk kohtusse pöördujatele õiglase kohtulahendi tagamise väärtusega ja ka õigusega asja kohtulikule arutamisele. Nagu ka varasemalt öeldud, on probleem olnud aktuaalne juba aastaid ning pikka aega on diskussiooni peetud selle üle, kuidas menetlust kiiremini ja odavamalt läbi viia.

Eelnevalt nimetatud tsiviilkohtumenetluse põhimõtete muutmise põhiseaduslikkust analüüsitakse proportsionaalsuse testi alusel, mida põhiseaduslikkuse ja meetmete proportsionaalsuse hindamisel kasutab oma praktikas ka Riigikohus. Magistr töös ei analüüsita muudatuste formaalset põhiseaduspärasust, vaid seda, kas tsiviilkohtumenetluse

⁹⁴ Riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 206 SE. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66ff74e2-679c-4088-9d57-f404ba313b4a&> (21.04.2013)

⁹⁵ Riigilõivuseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse 206 SE seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66ff74e2-679c-4088-9d57-f404ba313b4a&> (21.04.2013)

⁹⁶ Nt on kohtunike foorumi 2013 teema „Õigusemõistmine ja kultuur“ ning päevakorras sisalduvad mitmed õigusemõistmise ja ühiskonna ootusi käsitlevad teemad. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/?id=1390> (21.04.2013)

põhimõtete muutmisega riivatakse põhiõigusi materiaalselt. Kuna Eesti õiguse oluliseks osaks on ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, analüüsitakse lühidalt ka põhimõtete muutmise vastavust EIÕK artiklis 6 sätestatud garantiidele.

Martin Triipan kirjutab erinevatele allikatele viidates, et ka EIÕKi iseloomustab õiglase tasakaalu otsimine ühiskonna üldiste huvide ja üksikisiku põhiõiguste kaitsmise vajaduse vahel. Eeltooduga on tema hinnangul seotud ka proportsionaalsuse põhimõte. Viidates erinevatel EIK lahenditele on M.Triipan öeldud, et proportsionaalsuse põhimõte, mis viitab vajadusele leida kohane tasakaal omavahel võistlevate huvide vahel, läbib kogu EIÕK tõlgendamist ning praktikas lähtub EIK proportsionaalsuse kontrollimisel üldjuhul skeemist, mille kohaselt on vaja leida vastused küsimustele, kas piirav meede on proportsionaalne taotletava legitiimsuse eesmärgiga, kas on olemas tungiv sotsiaalne vajadus piirangute tegemiseks ja kas sellised põhjendused on asjakohased ning piisavad.⁹⁷ Antud skeemi kasutatakse ka magistritöös analüüsitud muudatuste legitiimsuse hindamisel.

2.1. Lihtmenetluse piirmäära tõstmine

2.1.1. Asjasse puutuv norm ja põhiõigused, millesse võib olla sekkunud

TsMS § 405 lõige 1 lause 1 sätestab, et kohus menetleb hagi oma õiglase äranägemise kohaselt lihtsustatud korras, järgides üksnes TsMSis sätestatud üldisi menetluspõhimõtteid, kui tegemist on varalise nõudega hagiga ja hagihind ei ületa summat, mis vastab 2000 eurole.

Riigikohtu tsiviilkolleegium on eelnimetatuga seoses rõhutanud,⁹⁸ et lihtmenetlus ei ole hagimenetluse eriliik, vaid väikese hagihinnaga varaliste nõuetega hagide menetlemisel ei pea kohus järgima kõiki menetlusnorme, st seadus tähistab lihtmenetlusena kõiki menetlusi, mille esemeks on TsMS § 405 lg 1 esimeses lauses nimetatud nõuded.

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 405 eesmärk on väiksema hagihinnaga asjades menetluse lihtsustamise ja kiirendamise kaudu tõhusama õigusemõistmise tagamine. Kohus saab väikese

⁹⁷ M. Triipan. Proportsionaalsuse põhimõte põhiõiguste kaitsel. Magistritöö. Tallinn/Tartu: 2005, lk 19 jj

⁹⁸ RKTKm 06.04.2010, 3-2-1-20-10

varalise nõudega hagiastjas menetlust paindlikult kujundada, st sisuliselt luua ise konkreetse asja võimalikult kiireks lahendamiseks sobiva normistiku.

Riigikohus on eelnevalt viidatud lahendis öelnud, et kohus saab menetlust lihtsustada esmajoones TsMS § 405 lg 1 teises lauses ette nähtud võimaluste kasutamisega, nt teha TsMS § 405 lg 1 p 9 alusel asjas otsus kirjeldava ja põhjendava osata. Nimetatud säte näeb lisaks eelnevale võimaluse menetlust lihtsustada ka mitmete muude meetmete kaudu.

TsMS § 405 lõikes 2 sätestatud loetelu vaadates tekib kahtlus eeskätt punktide 1, 2, 4, 6, 7, 9 ja 10 põhiseaduspärasuses ning vastavuses EIÕK artikli 6 nõuetele. Nimelt tuleb arvestada, et kui kohaldada punkti 1 ja välistada selle alusel protokollile vastuväidete esitamise õigus, võib sellest kujuneda oht põhiseaduse § 15 lõike 1 lausest 1 tulenevale õiglasele kohtumenetlusele. Sama põhiõiguse riive võib tekkida ka juhul kui kohus kohaldab § 405 lõike 1 punkte 2, 4, 6, 7, 9 ja 10. Riive õiglasele viibida oma kohtuasja arutamise juures võib tekkida kohaldades kõnesoleva paragrahvi punkte 6 ja 7. Riive kaebeõiglasele ja kohtusse pöördumise õiglasele, millest tulenevad kohtu põhjendamiskohustus ja selgitamiskohustus, võib tekkida, kui kohus kohaldab säte punkte 9 ja 10. Seega on antud säte puhul küllaldaselt aluseid, mille kohaldamise tulemusel võib menetlusosaliste õiguste reaalne tagamine olla ohustatud. Lugeses punkti 9, mille kohaselt on kohtul õigus teha kirjeldava ja põhjendava osata kohtuotsus, võib see kujuneda põhiõiguste intensiivseks riivamiseks näiteks olukorras, kus isikule ei toimetata menetlusdokumente mingil põhjusel nõuetekohaselt kätte (mis on omakorda riive põhiseaduse § 24 lõikest 2 tulenevale õiglasele viibida oma kohtuasja arutamise juures) ning tehakse tagaseljaotsus, mida punkti 9 kohaselt sisuliselt ei põhjendata. Seega ei ole isik teadlik, et tema suhtes on tehtud kohtulahend. Isegi kui isikul on võimalus oma kohtuasja arutamise juures viibida, tähendab põhjendusteta otsuse tegemine seda, et ei ole võimalik veenduda lahendi õigsuses ja õigluses. Kui otsus TsMS § 405 lõike 1 punkti 10 kohaselt tunnistatakse viivitamatult täidetavaks, on see oluline riive kostja põhiseaduslikule õiglasele omandi kaitsele, kuna lihtmenetlust kohaldatakse varaliste nõuete puhul.

Eriti oluline on siinjuures tähele panna lihtmenetluses lahendatud asjade edasikaebeõiglase regulatsiooni. Nimelt on seadusest tulenevalt lihtmenetluses lahendatud asjades edasikaebeõigus apellatsioonimenetluses piiratud. Nii sätestab TsMS § 637 lg 2¹, et lihtmenetluses tehtud maakohtu otsuse peale esitatud apellatsioonkaebus võetakse menetlusse üksnes juhul, kui maakohtu otsuses on antud luba edasikaebamiseks või kui maakohtu otsuse tegemisel on selgelt ebaõigesti kohaldatud materiaaõigluse normi, selgelt rikutud menetlusõigluse normi või selgelt ebaõigesti hinnatud tõendeid ja see võis oluliselt mõjutada lahendit.

Lisaks sellele kehtestab edasikaebamise erikorra TsMS § 442 lg 10. Maakohus võib TsMS § 442 lg 10 esimese lause järgi lihtmenetluses tehtud otsuses märkida, et ta annab loa otsuse edasikaebamiseks. Sellise loa annab kohus sama lõike teise lause järgi eelkõige juhul, kui ringkonnakohtu lahend on maakohu arvates vajalik ringkonnakohtu seisukoha saamiseks mingi õigusnormi kohta. Kuigi edasikaebamise loa andmist ei pea sama lõike kolmanda lause järgi põhjendama, antakse lõike teise lause järgi edasikaebeluba maakohu poolt sisuliselt olukorras, kus kohus ei ole oma lahendi õigsuses kindel.

Kuna lihtmenetluse kohaldamise puhul on eelnevast tulenevalt reaalselt väga tugev oht isiku põhiseadusest ja EIÕKist tulenevate õiguste realiseerimise tagamisele ning arvestades ka lihtmenetluse edasikaebamise erikorda, peab kohus eriti hoolsalt lihtmenetlust kohaldades kaaluma isiku põhiõiguslikke garantiisid ja võimalikku ohtu nende tagamisele.

Lihtmenetlus on üks võimalikke viise menetluse läbiviimiseks tsiviilasjades, kuid lihtsustatud korras hagi menetlemiseks peab hagihind vastama menetlusseadustikus esitatud piirmäärale. Kuna kohus ei pea kohtuasja lihtsustatud menetluse korras arutades järgima kõiki menetlusseadustikus esitatud põhimõtteid, võimaldab see menetluse läbi viia kiiremini kui üldises korras. Seetõttu võib menetluse tõhusa ja ökonoomse läbiviimise rakendamiseks ja ka kohtu menetluskoormuse vähendamiseks kõne alla tulla lihtmenetluse piirmäära tõstmine. Sellisel juhul lahendaks kohus tsiviilasju rohkemal määral lihtmenetluses. Seega võib öelda, et lihtmenetluse piirmäära tõstmise esmaseks ülesandeks saaks olla piisavalt lühikese menetluse saavutamisele kaasaaitamine, mis on üks osa õigusest tõhusale menetlusele ning seega põhiseaduslikku järku väärtus.

Muudatuse legitiimsust analüüsid tuleb arvestada asjaoluga, et lihtmenetlus on ette nähtud väiksema väärtusega tsiviilasjade lahendamiseks ning selles menetluses on juba praegu põhimõtteliselt piiratud mitmed menetlusosalise õigused.

Selleks, et analüüsida, kas mingisugune tsiviilkohtumenetluses seni kehtinud põhimõtte muutmine on vastuolus põhiseadusega, tuleb esmalt leida riivatav õigushüve. Üldise definitsiooni kohaselt on põhiõiguste riived kõik põhiõigusliku kaitsehüve ebasoodsad riigipoolsed mõjutused.⁹⁹ Nagu eelnevast analüüsist saab järeldada, tuleb antud juhul lihtmenetluse piirimäära tõstmise puhul põhiõiguste riivena kõne alla põhiseaduse § 15 lõike 1 lausest 1 tulenev õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, aga samuti ka põhiseaduse § 24 lõikest 2 tulenev õigus viibida oma kohtuasja juures.

⁹⁹ R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. Juridica 2001, lk 33

Põhiseaduse § 14 sätestab, et õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus. Mainitud võimudest kolmas on kohtuvõim, kes peab samuti järgima põhiseadust ning seega ka põhiõigusi. Sellest tulenevalt peavad põhiõigustega kooskõlas olema nii kohtu sisuline otsus kui ka protsess kui selline. Protsessiõiguse seisukohalt omavad tsiviilkohtumenetluse puhul erilist tähendust § 15 ja § 24.¹⁰⁰ Lisaks on ka Riigikohus rõhutanud, et põhiseaduse §(-des) (13, 14) 15 ette nähtud õigus kohtulikule kaitsele hõlmab nii isiku õigust esitada õiguste ja vabaduste rikkumise korral kaebus kohtule kui ka riigi kohustust luua põhiõiguste kaitseks kohane kohtumenetlus, mis on õiglane ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse.¹⁰¹ Viimane hõlmab endas ka kohtu selgitamis- ja põhjendamisekohustuse täitmist.

2.1.2. Proportsionaalsuse kontroll

Nagu eelnevalt käsitletust nähtub, võib lihtmenetluse piirmäära tõstmise puhul olla riivatud põhiseaduse § 15 lõike 1 lauses 1 ette nähtud õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Samuti võivad riivatud olla põhiseaduse § 24 lõikest 2 tulenev õigus olla oma kohtuasja arutamise juures ning põhiseaduse §-st 15 tulenev kaebeõigus ja kohtusse pöördumise õigus, mis hõlmavad endas õiguse reaalseks tagamiseks ka selgitamis- ja põhjendamisekohustuse täitmist. Alljärgnevalt käsitletaksegi materiaalse põhiseaduspärasuse tunnuseid ja proportsionaalsuse hindamiseks analüüsitakse, kas lihtmenetluse piirmäära tõstmine on sobiv, mõõdukas ja vajalik abinõu tsiviilkohtumenetluse kiirendamiseks, võimaldades seejuures tagada ka põhiseadusest tulenevad nõuded õiglasele kohtumenetlusele, õigusele viibida oma kohtuasja juures ja kaebeõigusele ning kohtusse pöördumise õigusele.

Sobivus

Nagu ka eelnevalt viidatud Riigikohtu lahendi põhjal saab öelda, on sobivaks abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Kõnesoleva muudatuse tulemusel oleks riivatud eelnevalt nimetatud menetluses kehtestatud garantiid, kuid vastukaaluks oleks muudatust õigustavaks eesmärgiks kiirem asja lahendamine.

¹⁰⁰ M. Ernits (koost). Eesti Vabariigi PõhiSK § 14/4.3.

¹⁰¹ RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-88-07

Riigikohus on eelnevalt viidatud lahendis öelnud, et sobivuse seisukohalt on vaieldamatult ebaproportsionaalne abinõu, mis ühelgi juhul ei soodusta eesmärgi saavutamist. Tuleb arvestada, et Riigikohtu lahendist nr 3-3-1-14-98 lähtuvalt saab järeldada, et sobiv ei ole meede selles osas, milles piirang ei aita kaasa eesmärgi saavutamisele. Nimelt saab statistikast¹⁰² järeldada, et lihtmenetluste arv on järk-järgult iga-aastaselt vähenenud. Ilmselt on nimetatud tendents tingitud asjaolust, et menetluses esitatavate nõuete suurus kasvab, mistõttu ka menetlused lähevad sisuliselt keerukamaks. Siinjuures tuleb rõhutada, et kohtul on tulenevalt TsMS § 405 lõike 1 sõnastusest („...kohus võib hagi menetlemisel...“) õigus kasutada sättes nimetatud menetluse lihtsustamise võimalusi, mitte kohustus seda teha. Kuna nimetatud sätete kasutamine võib eelneva analüüsi tulemusel suhteliselt kergesti viia menetlusõiguste rikkumiseni, mis on omakorda alus kohtulahendi tühistamiseks, võib kohus jätta sättes nimetatud menetluse lihtsustamise võimalused kasutamata. Tuleb arvestada, et mida kõrgem on nõude suurus, seda enam peaks kohus kaaluma, kas ja milliseid menetluse lihtsustamise võimalusi tasuks rakendada. Teatavate meetmete kasutamine ei pruugi samas muuta menetlust ökonoomsemaks. Näiteks juhul kui kohus määrab menetlusosalisele § 405 lõike 1 punktis 2 tulenevalt seaduses sätestatud erineva tähtaja seisukohtade esitamiseks, mida poolel ei ole mingil põhjusel võimalik järgida, on poolel võimalik esitada tähtaja pikendamise taotlus. Kohus peab seejärel taotluse asjaolusid hindama ning otsustama, kas tähtaja edasilükkamine konkreetsel juhul on põhjendatud või mitte. Seetõttu ei pruugi meetme kasutamine lõppkokkuvõttes tagada menetluse ökonoomsemat läbiviimist. Ka teiste tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 405 lõike 1 punktis 2 nimetatud meetmete puhul peab kohus igal konkreetsel üksikjuhul kaaluma, kas menetluse lihtsustamine ja kiirem läbiviimine oleks ka reaalselt võimalik või tekib meetme kasutamisel oht, et menetlusosalised esitavad kohtule selle rakendamisega seonduvaid taotlusi, mille lahendamine lõppkokkuvõttes oleks ohuks menetluse kiirusele.

Kuigi eelnevale tuginedes võiks asuda seisukohale, et lihtmenetluse piirmäära tõstmine ei pruugi endaga kaasa tuua eeldatavat eesmärki, ei saa eesmärgi täitmist ka välistada, kuna eelnevalt hinnatud oht võib olla pelgalt abstraktne. Seetõttu tuleb jätkata vajalikkuse elemendi analüüsiga.

¹⁰² Lisa 1. Lihtmenetluse statistika

Vajalikkus

Põhiseaduse § 11 teisest lausest tuleneb vajalikkuse nõue. Vajalikkuse nõuet on Riigikohus sisustanud selliselt, et abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise vähemalt sama efektiivse, kuid isikut vähem koormava abinõuga, kusjuures vajalikkuse sisustamisel tuleb arvestada ka kolmandate isikute koormatust ja riigi kulutuste erinevusi.¹⁰³

Ka M.P. Singh on toetudes erinevatele kirjanikele nimetanud vajalikkuse põhimõtet leebema vahendi põhimõtteks, kuna nimetatud põhimõtte nõuab, et erinevate eesmärki saavutada võimaldavate meetmete seast tuleks kasutada üksnes selliseid, mille rakendamisega kaasnevad isikule ja ühiskonnale minimaalsed kahjud.¹⁰⁴

Selliste kaalumist vajavate alternatiivsete meetmetena on seadusandlike muudatuste puhul näiteks erinevad õigusaktide koostamise käigus välja pakutud lahendused, samuti ka teiste maade praktika.¹⁰⁵ Ka on leitud, et kohtud ise võiksid asjakohaste õigusaktide muudatuste käigus välja pakkuda võimalikke alternatiive.¹⁰⁶

Lihtmenetluse piirmäära tõstmise eesmärgiks saab olla üksnes menetluse kiirem läbiviimine. Eesmärgi vajalikkuses ei ole põhjust kahelda, kuna eesmärgiks on kiirem menetlus, mis on tulenevalt põhiseaduse §-dest 13-15 isikute põhiseaduslikku järku õigus. Nagu töö esimeses peatükis kirjutatud,¹⁰⁷ on isikute õigus efektiivsele ja tõhusale menetlusele ning menetluse kiire ja ökonoomne läbiviimine üheks põhiseaduslikku järku väärtuseks. Samas võiks kahelda muudatusega kaasnevate riivete vajalikkuses võrreldes soovitud eesmärgist saadava hüvega.

Nagu sobivuse juures hinnatud (lk 43 jj), ei pruugi antud meede olla lihtmenetluse piirmäära tõstmise eesmärgi täitmiseks sobiv. Sätte sõnastusest tulenevalt on tegemist võimalustega, mis on tsiviilkohtumenetluse kiiremaks läbiviimiseks kehtestatud. Seeõttu ei saa ka öelda, et just antud meede on eesmärgi saavutamiseks vajalik. Lisaks tuleb arvestada, et lihtmenetluse piirmäära tõstes ja menetluse lihtsustamise võimalusi rakendades riivatakse oluliselt isikute põhiõigusi. Näiteks on TsMS § 405 lõike 1 punkti 7 kohaselt menetluse lihtsustamiseks võimalik kohtul loobuda kirjalikust eelmenetlusest või kohtuistungist. Kuigi tegemist on otsustamise küsimusega, võib kirjalikust eelmenetlusest loobumise piirangu rakendamine osutada oluliseks riiveks põhiseaduse § 15 lõike 1 lausest 1 tulenevale õigusele õiglasele

¹⁰³ RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02; RKÜKo 06.03.2012, 3-2-1-67-11; RKPJKo 07.05.2012, 3-4-1-7-12 jt

¹⁰⁴ M.P. Singh. *German Administrative Law in Common Law Perspective*. 2. ed. Berlin jt: Springer, 2001, p 164

¹⁰⁵ M. Ernits (koost). Eesti Vabariigi PõhiSK § 11/3.2.

¹⁰⁶ Põhiseaduse ekspertiisikomisjon. *op. cit*; M.Ernits. Põhiõigused kui väärtusotsused Riigikohtu praktikas. – Riigikohtu lahendid Eesti õiguskorras: tähendus ja kriitika. Riigikohtu teadustööde konkursi kogumik. Tartu: 2005, lk 48

¹⁰⁷ *supra*, p. 1.2.

kohtumenetlusele. Samuti on kohtuistungist loobumine riive põhiseaduse § 24 lõikest 2 tulenevale õigusele olla oma kohtuasja arutamise juures. Eelnimetatud on ühtlasi ka EIÕKist tulenevad õigused. Kui kohus lubab TsMS § 405 lõike 1 punkti 4 järgi menetluses menetlusosalise lepingulise esindajana tunnustada ka seaduses nimetamata isikuid (ehk õigusteaduse magistrakraadiga), on see oluline riive menetlusosaliste õiguste kaitsmisele. Nagu ka eelnevalt analüüsitud (lk 41 jj), sisaldab veel teistegi TsMS § 405 lõike 1 punktide rakendamine endas menetlusosalise põhiõiguste riivet.

Kuna menetlustähtjad on probleemiks eeskätt esimeses astmes ehk maakohtutes, tuleks mõelda selle peale, mis on teised menetluslikud puudused või olulised takistused asja lahendamiseks kiiremini ja efektiivsemalt kui praegu.

Nimelt on Riigikohtu analüüsist nähtuvalt olulisemaks menetluse kestust pikendavaks põhjuseks menetluskäikude kättetoimetamine kostjale. „Eesti esimese astme kohtutes on dokumentide kättetoimetamise staadiumis hinnanguliselt kolmandik kuni pool kõigist menetluses olevatest, mis tähendab, et nendes asjades menetlus seisab kuni kostja leidmiseni. Seega on tegemist massilise probleemiga, mistõttu on üheks olulisemaks kriisikohaks, mille lahendamine aitaks menetlust tõhustada ja kiiremaks muuta, kättetoimetamise senise regulatsiooni ja süsteemiga kaasnevate puuduste korrastamine.“¹⁰⁸

Kuna § 405 lõikes 1 sätestatud menetluse lihtsustamise võimaluste kasutamise puhul on mõnes mõttes tegemist kohtu diskretsiooniotsusega ning piirmääratõstmise puhul on riive menetlusosaliste põhiõigustele suurem, tuleks kohtul sättes nimetatud võimaluste kasutamist seda põhjalikumalt kaaluda. Seetõttu on raske ette näha piirmääratõstmise reaalsel mõju. Muudatusele abstraktselt lähenedes on aga võimalik öelda, et põhimõtteliselt võib lihtmenetluse piirmääratõstmisega kaasneda menetlustähtaegade lühenemine. Näiteks on tulenevalt TsMS § 405 lõike 1 punktist 2 võimalik määrata seaduses sätestatust erinev tähtaeg, kuid siiski tuleb selle ja samuti ka kõikide teiste seaduses sätestatud menetluse lihtsustamise võimaluste rakendamisel jälgida, et sellega riivatakse intensiivselt isikute põhiõigusi, mistõttu nende kasutamist igal konkreetsel juhul tuleks eraldi kaaluda. Menetluse kiirema läbiviimise eesmärgi saavutamiseks oleks põhimõtteliselt võimalik ka kättetoimetamise süsteemi muutmine, aga kuna nimetatu on äärmiselt problemaatiline ja aeganõudev protsess, ei oleks eesmärki võimalik muul moel kui lihtmenetluse piirmääratõstes sama efektiivselt ja kiirelt saavutada.

¹⁰⁸ Riigikohtu õigusteabe analüüs. Mõistlik menetlusaeg tsiviilkohtumenetluses, lk 9

Mõõdukus

Muudatuse puhul tuleb arvesse võtta ka põhiõigusi, mida lihtmenetluse rakendamise puhul intensiivsemalt riivatakse.

R. Alexy on öelnud: „Mõõdukus laiemas tähenduses asetab vastakuti põhiõiguste riive intensiivsuse ja riivet õigustavate põhjuste kaalukuse. Selle suhte võib sõnastada järgmise, põhiõiguste dogmaatika jaoks põhjaneva reeglina: mida intensiivsem on riive, seda kaalukamad peavad olema seda õigustavad põhjused.“¹⁰⁹ Seega nõuab antud reegel kaalumist, kusjuures omavahel tuleb kaaluda ühelt poolt puudutatud põhiõigusi ja teiselt poolt riiklikku riivet õigustavaid printsiipe.¹¹⁰

Põhiseaduse § 14 kohaselt on riik kohustatud tagama isikute õigused ja vabadused. Õiguste ja vabaduste tagamine ei tähenda üksnes, et riik hoidub põhiõigustesse sekkumast. Riigil on PS § 14 järgi kohustus luua põhiõiguste kaitseks kohased menetlused. Nii kohtu- kui ka haldusmenetlus peavad olema õiglased. Riigikohus on öelnud: „Muuhulgas peab riik kehtestama menetluse, mis tagaks isiku õiguste tõhusa kaitse. /.../ Ühe isiku põhiõiguse kaitse võib endaga kaasa tuua ka teise isiku põhiõiguse piiramise ning sellisel juhul tuleb põhiõiguste vahel leida mõistlik tasakaal. Niisuguse tasakaalu leidmisele peavad olema suunatud ka PS §-st 14 tulenevalt loodud menetlused põhiõiguste kaitseks.“¹¹¹ Nagu eelnevalt öeldud, tuleb kohtumenetluse puhul põhiseaduse § 14 rakendada koos põhiseaduse § 15 lõike 1 lausega 1, millest tulenevad isiku õigused õiglasele ja tõhusale kohtumenetlusele.

On selge, et käsitletav muudatus ei pruugi menetlusosalistele tagada võimalust oma varalisi õigusi kaitsta. Juba praegu on lihtmenetluse puhul põhimõtteliselt piiratud mitmed menetlusosalise õigused, kuna lihtmenetluses ei kohaldata kõiki tsiviilkohtumenetluse seadustikus ette nähtud põhimõtteid, vaid menetlus viiakse seadustiku § 405 lõike 2 alusel läbi piiratud. Seega on võimalik, et hagejal või kostjal ei ole võimalik oma õigusi kaitsta kohtuistungil või kirjalikult eelmenetluses, ei ole võimalik esitada protokollile vastuväiteid, kostjal ei pruugi olla võimalik saada kätte menetlusdokumente, tehakse kohtuotsus, mis on ilma põhjenduste ja kirjeldava osata ning mille suhtes kehtib piiratud edasikaebevõimalus. Kuigi hageja varaliste õiguste kaitseks on menetluse kiirus oluline ning lihtmenetlus võib olla sobiv ja vajalik vahend tagamaks menetluse kiiret korraldamist, ei pruugi menetluse

¹⁰⁹ R. Alexy. Theorie der Grundrechte. 3. Völjaanne. Frankfurt am Main, 1996, S 145 jj

¹¹⁰ R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses, lk 40

¹¹¹ RKPJKo 14.04.2003, 3-4-1-4-03

lihtsustamise võimaluste rakendamine lõppkokkuvõttes tagada kostja õiguste tulemuslikku kaitset. Oluline oht on ka menetlusosaliste põhiõiguste tagamisele. Seetõttu on võimalik öelda, et vaadeldav regulatsioon ei pruugi olla mõõdukas vahend eesmärgi saavutamiseks. Lõppastmes kaalub kollideeruvaid õigusi tsiviilkohus, mis on põhiseaduse § 3 lg 1 lause 1, § 14, § 15 lg 2 ja § 146 lause 2 kohaselt põhiõigustega seotud ning teostab tsiviilprotsessis eraisikust protsessipoole suhtes riigivõimu. „§ 19 lg 2 reguleerib põhiõiguste kehtivust eraõiguses ning selle sisuks on kokkuvõttes tõdemus, et eraisikul on põhiõigustest tulenev subjektiivne õigus, et riik ka tsiviilkohtumõistmises vajalikul määral tema põhiõigustega arvestaks.“¹¹² Seega peab isikutel kooselu kindluse tagamiseks ja omaabi välistamiseks olema olema efektiivne nõuete maksmapanemise võimalus.¹¹³

Kehtiva TsMSi regulatsiooni järgi lahendatakse lihtmenetluse hagisid, mille hagihind ei ületa summat, mis vastab 2000 eurole. Tegemist ei ole väikese nõudega, kuna Statistikaameti andmetel¹¹⁴ oli 2010. a palgatöötaja kuukeskmise brutotulu 766,78 eurot, mis on ligemale 3 korda väiksem kui lihtmenetluse piirmäär. Kui piirmäära veelgi tõsta, peavad seda enam menetluses olema tagatud ka mõlema poole õigused, sest mida suurem on hagihind, seda intensiivsema põhiõiguste riivega on tegemist. Põhiseaduse § 15 lõike 1 lause 1 nõuab, et menetlus viiakse läbi õiglaselt. Põhiseaduse § 24 lg 2 nõuab, et isikul oleks võimalik olla oma kohtuasja arutamise juures. Isikule peab jääma võimalus oma varaliste õiguste maksmapanekuks, milles on oluline osa ka edasikaebeõigusel, kohtu selgitamis- ja põhjendamiskohustuse täitmine lahendi koostamisel ja menetlusosaliste õiguste tagamisel. Menetluse kiirus on selle kõrval teisejärguline väärtus. Seetõttu on võimalik öelda, et lihtmenetluse piirmäära tõstes on ka põhiseaduse §-st 14 ja § 15 lõike 1 lausest 1 ning § 24 lõikest 2 ja 5 tulenevad põhiõigused intensiivsemalt riivatud.

Alexy järgi peavad intensiivsema riive puhul olema ka riivet õigustavad põhjused seda kaalukamad.¹¹⁵ Asjaolu, et ka Euroopa Liidu väiksemate nõuete direktiivis¹¹⁶ ei ole ette nähtud kõrgemat piirmäära, kinnitab hinnangut asjaolule, et tegemist on olulise põhiõiguste riivega, mida õigustavad põhjused ei ole eesmärki silmas pidades sedavõrd kaalukad. Ka

¹¹² M. Ernits. PõhiSK § 19/6.1-6.2. – E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2002.

¹¹³ C.G. Paulus. *op. cit.*, lk 11.

¹¹⁴ Statistikaameti andmebaas: sotsiaalelu. Sissetulek. Palgatöötaja kuukeskmise brutotulu ja brutotulu saajad piirkonna/haldusüksuse, soo ja vanuserühma järgi. Arvutivõrgus kättesaadavad aadressil: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=ST005&ti=PALGAT%D6%D6TAJA+KUUKESKMINE+BRUTOTULU+JA+BRUTOTULU+SAAJAD+PIIRKONNA%2FHALDUS%DCKSUSE%2C+SOO+JA++VANUSER%DCHMA+J%C4RGI&path=../Database/Sotsiaalelu/09Sissetulek/&lang=2>

¹¹⁵ R. Alexy. *Theorie der Grundrechte*, S 145 jj

¹¹⁶ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11.07.2007. a määrus (EÜ) nr 861/2007, millega luuakse Euroopa väiksemate kohtuvaidluste menetlus. ELT L 199, 31.07.2007, lk 1-22.

viidatud direktiivi retsitaali punktides 8 ja 9 sätestatakse, et kuigi direktiivi eesmärk on võimaldada kiirendada ja lihtsustada kohtumenetlust, peab kohus sellest hoolimata kinni pidama õigusest õiglasele kohtumenetlusele, eriti osutades kohtuistungil vajalikkuse või tõendamisvahendite ja tõendamise ulatuse üle. Antud juhul ei ole võimalik kõrvutada menetluse õiglust menetluse kiirusega. Kahtlemata on menetluse õiglus menetlusosalise jaoks olulisema väärtusega kui menetluse kiirus. Eeltoodu tõttu ei oleks muudatuse eesmärk (menetluse kiirema läbiviimise tagamine) võrreldes menetluse õiglase läbiviimisega olulisem eesmärk ega kaalu üles põhiseaduse mitmete sätete riivet.

2.1.3. Proportsionaalsus EIK skeemi alusel

Kuna Eesti seadusandluse üheks oluliseks osaks on ka EIÕK, tuleb kõnesoleva tsiviilkohtumenetluse põhimõtte muutmise legitiimsust analüüsides mõelda ka EÕIK artiklis 6 sätestatud õigusemõistmise garantiidele. Eeskätt tuleb EIÕK artiklis 6 sätestatust arvesse võtta õigust õiglasele kohtulikule arutamisele ja ka õigust viibida oma kohtuasja arutamise juures. Nimetatut saab analüüsida lähtudes eelnevalt viidatud EIK praktikast tulenevale proportsionaalsuse skeemile.

Siinjuures tuleb märkida, et vaadates EIK praktikat on võimalik jõuda arusaamisele, et õiguste piiramise proportsionaalsuse mõõtmise puhul on EIK kasutanud mitmeid erinevaid proportsionaalsuse skeeme, millest mõni on oluliselt rangem kui teine.¹¹⁷ Kõnesolevas magistritöös on proportsionaalsuse hindamisel kasutatud kõige rangemat proportsionaalsuse hindamise skeemi, millest lähtuvalt analüüsitakse, kas sekkumine on proportsionaalne taotletava õigustatud eesmärgiga; kas sekkumise õigustamiseks on olemas tungiv sotsiaalne vajadus ning kas sekkumise põhjendused on asjakohased ja piisavad.

Sekkumise proportsionaalsus võrreldes taotletava õigustatud eesmärgiga tähendab sisuliselt, et taotletav eesmärk ja kasutatud vahendid peavad olema mõistlikult proportsionaalsed.¹¹⁸ Nagu autor ka eelnevalt seisukohta on esitanud, saab tsiviilasjades lihtmenetluse piirmäära tõstmise muudatuse eesmärgiks olla eeskätt menetluste kiirem läbiviimine. Lihtmenetluse puhul on tegemist tsiviilkohtumenetluse n-õ erimenetluse vormiga ning kohus võib kasutada, kuid ei

¹¹⁷ M. Triipan. *op. cit.*, lk 32-38

¹¹⁸ *ibid*, lk 24

ole kohustatud, § 405 lõikes 1 sätestatud menetluse lihtustamise võimalusi. Mida kõrgemale tõsta tsiviilkohtumenetluses lubatava lihtmenetluse piirmäära, seda olulisemaks muutub isikute õiguste efektiivne kaitse ning seda enam peab kohus mõtlema menetluse õige ja õiglase läbiviimise peale. Eelnimetatu aga ei pruugi asja lihtmenetluses lahendamisel olla alati võimalik, mistõttu kohus peab igal konkreetsel juhul analüüsima, kas ja milliseid võimalusi ta menetluse lihtsamaks läbiviimiseks kasutab. Kuigi proportsionaalsuse hindamine sõltub paljuski konkreetselt kohtuasjast, ei saa öelda, et kõnesoleva muudatuse sisseviimine ei oleks mitte ühelgi viisil eesmärgi taotlemiseks proportsionaalne.

Sekkumise õigustamiseks peab EIK hinnangul olemas olema ka tungiv sotsiaalne vajadus. Sellele viitab mh EIK lahend asjas *Olsson v Sweden*, kus kohus ütles, et mõiste vajalikkus viitab sellele, et sekkumine korrespondeerub tungiva sotsiaalse vajadusega, ja eriti, et see on proportsionaalne legitiimse eesmärgiga.¹¹⁹ Selliselt lähenedes tuleks selleks, et teada saada, kas sekkumise õigustamiseks on olemas tungiv sotsiaalne vajadus, hinnata, kas meetme rakendamisega võrreldes on eesmärgi saavutamiseks mõni vähem isikute õigusi riivav võimalus. Võib öelda, et kuigi menetluse kiirus on üks inim- ja põhiõiguslikke väärtusi, on sellest olulisemaks väärtuseks õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, samuti ka õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures ja kaebeõiguse sisuline realiseerimine ehk poole jaoks tuleb tagada ka selgitus- ja põhjendamiskohustus. Menetluse kiirus ei tohi domineerida menetluse tulemuse õigsuse üle. Õigus tagatakse läbi õiglase kohtumenetluse ja menetlusosaliste põhiõigustega arvestamise ning seda arvesse võttes ei tohi menetluse kiirem läbiviimine olla olulisem menetlusosaliste õigustest. Kohus peab kaaluma menetluse kiire läbiviimise eeliseid menetlusosaliste põhiõiguste riivamisega ning igal konkreetsel juhul otsustama, kui intensiivne oleks menetlusosalise põhiõiguste riivamine ning kas ühe menetlusosalise põhiõiguste riivamine kaaluks üles menetluse lihtsama läbiviimise võimaluste kasutamise ja võimalikult teise menetlusosalise põhiõiguste kaitse. Seetõttu on menetlusosalise jaoks, kelle põhiõigusi intensiivselt riivatakse, menetluse õigsuses veendumiseks oluline saada ka sisustatud ja põhjendatud kohtuotsus, kus kohus ka sisuliselt selgitab konkreetse otsuse tegemise aluseid. Et menetluse õigus on kiirusest olulisem, on kinnitatud ka Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (CCJE) arvamuses nr 11 (2008) kohtuotsuse kvaliteedist: „Üheks oluliseks kvaliteedi elemendiks on ka see, kas otsus langetatakse EIÕK artikli 6 mõttes mõistliku aja jooksul. Samas võib tekkida pingeid menetluse läbiviimise kiiruse ja otsuse kvaliteediga seonduvate muude tegurite vahel, nagu õigus asja õiglasele arutamisele, mida EIÕK artikkel 6 samuti kaitseb. Kuna sotsiaalse kooskõla ja õiguskindluse kaitsmine on

¹¹⁹ EIK 24.03.1988, 10465/83, *Olsson vs Sweden*, p 67

tähtis, tuleb ajafaktorit kindlasti silmas pidada, kuid see ei saa olla ainus tegur, millega arvestatakse. CCJE viitab oma arvamusele nr 6 (2004), milles ta rõhutas, et õigusemõistmise „kvaliteeti“ ei saa samastada „produktiivsusega“. Kvaliteedikeskne lähenemine peab arvestama sellega, kui suur on kohtusüsteemi suutlikkus täita talle pandud nõudmisi kooskõlas süsteemi üldiste eesmärkidega, millest üks on menetluse kiirus.¹²⁰

Riigikohus on märkinud, et pelgalt administratiivsete võtetega ei ole võimalik sujuvat kohtumenetlust tagada, vaid pigem on sujuva menetluse saavutamiseks vaja tagada kohtunike optimaalne koormus ja asjakohane ning järjepidev koolitus. Arvestada tuleb, et menetlust venitab muu hulgas ka võimalus menetluse venimise peale kaevata ning seetõttu võib tulemuseks olla suur hulk kiirustades tehtud õiguslikult mittekorrektseid lahendeid ja samuti ka suur menetlustähtaegade ennistamise taotluste ja kajade esitamiste arv.¹²¹ Seetõttu võib asuda seisukohale, et menetlust on võimalik tõhusamalt läbi viia ka muude meetmete rakendamisel kui lihtmenetluse piirmäära tõstmine. Kõige kriitilisemat esiletõstmist vajab kättetoimetamise süsteemi parendamine, aga ka näiteks piisaval hulgal ja piisavalt kvalifitseeritud kohtupersonali tagamine. Kättetoimetamise süsteemi korrigeerimine võimaldaks menetlust esimeses kohtuastmes läbi viia oluliselt kiiremini ja efektiivsemalt. Samuti aitaks menetlust tõhusamalt läbi viia see, kui kohtutes oleks piisaval hulgal kvalifitseeritud kohtuametnikke, kes aitaks kohtunikke menetluse läbiviimisel ning võimaldaks kohtunikele optimaalsemat koormust.

Eeltoodule tuginedes on võimalik asuda seisukohale, et tegemist ei ole olukorraga, mis tingimata oleks eesmärgiga võrreldes proportsionaalne ja mille rakendamiseks oleks olemas tungiv vajadus. Seetõttu ei asu autor käesolevaga analüüsima EIK proportsionaalsuse skeemi kolmandat astet, milleks on muudatuse põhjendatuse asjakohasus ja piisavus.

¹²⁰ Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu aramus nr 11 (2008) „Kohtuotsuse kvaliteedist“. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.riigikohus.ee/vfs/802/> (21.04.2013)

¹²¹ Riigikohtu aramus riigilõivuseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse eelnõule, p 2. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/b5d15d83-b5db-4122-a92f-02b07ddf8886> (21.04.2013)

2.1.4. Lõppjärelendus

Läbi viidud proportsionaalsuse kontrolli alusel ei saa asuda seisukohale, et tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-s 405 reguleeritud lihtmenetluse piirmäära tõstmine on sobiv ja vajalik meede saavutamaks kiiremat kohtumenetlust. Kindlasti ei ole põhiseaduse § 14, § 15 lg 1 lauset 1, § 24 lõikeid 2 ja 5 silmas pidades tegemist mõõduka meetmega.

Muudatuse mõjuna võivad menetlusajad muutuda lühemaks, kuid menetlusosaliste varaliste õiguste kaitse seisukohalt ei ole mõningane pikem menetlus võrreldes õiglase menetlusega reeglina määrava tähtsusega. Küll aga võivad lihtmenetluse piiratud õigused seada menetlusosalised äärmiselt ebasoodsasse olukorda ning intensiivselt rikkuda menetlusosaliste põhiõigusi. Materiaalõigus tunneb paljusid juhtumeid, mil seadus kaitseb eelduslikult nõrgemat tehingu poolt, nt tarbijakrediidi sätted jne. Lihtmenetluse piirmäära tõstmisega läheks nende isikute kaitse aga nõrgemaks, mistõttu nad ei pruugiks saada oma seaduslikele õigustele kaitset, eeldades, et kohus kohaldab TsMS § 405 lõikes 1 nimetatud menetluse lihtsama läbiviimise võimalusi.

EIK proportsionaalsuse skeemi järgi sekkumise proportsionaalsust hinnates on võimalik jõuda arusaamisele, et tegemist ei ole olukorraga, mis tingimata oleks eesmärgiga võrreldes proportsionaalne ja mille rakendamiseks oleks olemas tungiv vajadus, kuna antud muudatusega taotletavat eesmärki on võimalik saavutada ka muude meetmetega. Samuti ei ole võimalik väita, et muudatusega taotletav eesmärk oleks igal konkreetsel üksikjuhul meetmega võrreldes mõistlikult proportsionaalne.

2.2. Maksekäsu kiirmenetluses lubatavate nõudeliikide laiendamine

2.2.1. Asjassepuutuv norm ja põhiõigused, millesse võib olla sekkunud

Kuna ühe variandina menetluse kiirendamiseks ja kohtu töökoormuse tõhustamiseks võib kõne alla tulla ka maksekäsu kiirmenetluses lubatavate nõudeliikide laiendamine, analüüsitaksegi allpool nimetatud muudatuste legitiimsust.

Maksekäsu kiirmenetluse võimaluse tsiviilkohtumenetluse seadustikku sisseviimise eesmärgiks oli lihtsamate nõuete menetlemise kiirendamine ja menetlusökoonoomia, mis on tulenevalt põhiseaduse §-st 14 põhiseaduslikku järku väärtus (õigus tõhusale menetlusele). Samas on kõnealusele menetlusvormile omane teatud formaliseeritud olemus.¹²² Õiguskirjanduses on avaldatud arvamusi, et maksekäsu kiirmenetlusele on iseloomulik, et selles ei tuvastata asjaolusid.¹²³ Tulenevalt tsiviilkohtumenetluse seadustikus sisalduvast maksekäsu kiirmenetluse regulatsioonist (§ 481 jj), on võimalik öelda, et kohus rahuldab maksekäsu kiirmenetluse avalduse, kontrollimata nõude tõendatust ja põhjendatust ning eeldab menetluses esitatud dokumendite õigsust. Maksekäsu kiirmenetlus on võrreldes tavalise hagimenetlusega oluliselt rohkem formaliseeritud. Seega, nagu ka lihtmenetluse puhul, kuid menetluse formaliseeritusest tulenevalt eriti maksekäsu kiirmenetluse puhul, on tulenevalt menetluse kiirusest ja lihtsustatud olemusest olemas oluline oht, et see võib hakata riivama õigust ausale, õiglasele kohtumenetlusele.

Maksekäsu kiirmenetluse eeldused tulenevad TsMS §-st 481. Üldisemalt on eeldusteks avaldaja ja võlgniku vaheline eraõiguslik suhe ning lepinguline suhe. Lepinguvälistele suhetele kehtiva regulatsiooni järgi maksekäsu kiirmenetlust üldjuhul ei kohaldata, välja arvatud erandina juhul, kui nõue tuleneb liikluskindlustusseadusest, kui nõude täitmiseks on sõlmitud kokkulepe või kui on tegemist korteriomanike ühisuse või korteriühistu ja korteriomanike vahelise suhtega. Maksekäsu kiirmenetlust ei toimu nõuete puhul, mille põhi- ja kõrvalnõuete summa kokku ületab 6400 eurot.

Kuna maksekäsu kiirmenetlus viiakse läbi formaliseeritult ning kiirmenetluse raames ei tuvastata asjaolusid, võib maksekäsu kiirmenetluses lubatavate nõudeliikide laiendamine ja ka piirmäära tõstmine oluliselt mõjutada põhiseaduse § 15 lõige 1 lausest 1 tulenevat õigust

¹²² V. Kõve. Aegumise peatumine hagi esitamise või muu menetlustoimingu tegemisega kohtus või kohtuväliselt. *Juridica VII*, 2010, lk 526

¹²³ T. Tampuu. Tsiviilasja menetluse peatamine teise menetluse tõttu. *Juridica II*, 2010, lk 103

pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse, milles sisaldub ka õigus õiglasele kohtumenetlusele. Koosmõjus § 15 lõike 1 lausega 1 võib olla rikutud ka põhiseaduse §-st 14 tulenevat õigust tõhusale kohtumenetlusele. Nimetatu on tingitud asjaolust, et kehtiva regulatsiooni järgi on maksekäsu kiirmenetlus ette nähtud eelkõige ja laenulepingutest tulenevate rahaliste nõuete sissenõudmiseks, mis on küllaltki selged ja konkreetsed, kuid võimaliku muudatuse järgi maksekäsu kiirmenetluses esitada lubatud lepinguvälised nõuded on ebaselged, mistõttu kerkib esile oht ebaõige lahendi tegemisele. Seega on muudatuse sisseviimisel reaalne ja oluline oht, et kohtumenetlust sisuliselt ei toimu. Kohus ei kontrolli nõude põhjendatust ega tõendatust ning seega ei tagata isiku õigusi. Võlgnikul on küll võimalus esitada vastuväide, kuid reaalsuses võlgnikud tihti vastuväite instituudist aru ei saa ning seetõttu ei ole võlgniku õigused kaitstud. Seega võib maksekäsu kiirmenetluse tulemusena võlgniku jaoks sundtäidetavaks muutuda kohtulahend, mis arvestades senist maksekäsu kiirmenetluse piirmäära ja eriti selle tõstmist, mõjutaks oluliselt võlgniku varalisi õigusi ning lepinguväliste nõuete puhul ei oleks see avaldaja pahatahtlikkuse korral isegi põhjendatud. Tuleb arvesse võtta, et kui lepinguliste nõuete puhul saab võlgnik ise lihtsamini hinnata, kas ja millised kohustused lepingust tulenevad, siis lepinguvälised suhted on tunduvalt keerulisemad ning nende tekkimine ja sisu ei sõltu võlgnikust. Seega on võimalik öelda, et kui teoreetiliselt esitatakse samasisuline nõue võlgniku vastu nii maksekäsu kiirmenetluses kui ka hagimenetluses, on hagimenetluses võrreldes maksekäsu kiirmenetlusega oluliselt lihtsam asjas tähtsust omavate asjaolude tuvastamine ja nendega kaasnevate kohustuste selgitamine menetlusosalistele, mistõttu saab öelda, et hagimenetluses on võlgniku õiguste kaitse paremini tagatud kui maksekäsu kiirmenetluses.

2.2.2. Proportsionaalsuse kontroll

Nagu ka eelnevalt öeldud, peavad kõik kohtumenetluste normid olema kooskõlas PS § 15 lg 1 lausega 1 ning vastama põhiseaduse nõuetele. Iga protsessi toiming ja TsMSi säte kujutab endast sisuliselt üheaegselt nii üldise kohtusse pöördumise õiguse kujundamist kui ka selle kitsendamist, kuna nendega sätestatakse tingimused, mis peavad olema täidetud, et kohtuasi sisuliselt otsustada.

Antud juhul laiendatakse maksekäsu kiirmenetluses esitada lubatud nõuete liike ning ka maksekäsu kiirmenetluses lahendada lubatud kohtuasjade piirmäära. Kuna kohtusse pöördumise õigustel on siinjuures väga lai ulatus, omandab proportsionaalsuse põhimõtte väga olulise tähenduse.

Alljärgnevalt analüüsitaksegi maksekäsu kiirmenetluses välja pakutud muudatuse proportsionaalsust nimetatud meetme sobivuse, vajalikkuse ja mõõdukuse hindamise kaudu.

Sobivus

Riigikohtu hinnangul on sobivaks abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist.¹²⁴ Vaadates lisas 2 esitatud statistilisi andmeid on võimalik järeldada, et maksekäsu kiirmenetluse puhul on kehtiva regulatsiooni pinnalt tegemist tõhusa menetlusega. Seega võiks maksekäsu kiirmenetluse piirmäära tõstmise ja nõudeliikide laiendamise eesmärgiks olla kohtumenetluste kiiremaks ja lihtsamaks muutmine ehk kohtusse pöörduja ressursi kokkuhoid.

Riigikohus on eelnevalt viidatud lahendis öelnud, et sobivuse seisukohalt on ebaproportsionaalne selline abinõu, mis ühelgi juhul ei soodusta eesmärgi saavutamist. Riigikohtu lahendist nr 3-3-1-14-98 lähtuvalt saab järeldada, et sobiv ei ole meede selles osas, milles piirang ei aita kaasa eesmärgi saavutamisele.

Probleem tekib maksekäsu kiirmenetluses esitada lubatud nõude liikide laiendamise puhul sellega, et kui praeguse regulatsiooni järgi on võimalik kiirmenetluse toimumine formaalselt ning ilma sisulise kontrollita, siis laiendades nõuete liike, lubatakse seadustiku alusel kiirmenetluste ka sellised nõuded, mis eeldaksid sisulist kohtupoolset kontrolli. Kuigi ka lepinguliste nõuete üle käivad vaidlused võivad eeldada kohtupoolset sisulist kontrolli, on nõue oluliselt suurem näiteks deliktiliste nõuete puhul.

Kui nimetatud fakt kõrvale jätta, võib puhtalt menetluslikku poolt arvestades öelda, et tõenäoliselt vähendaks maksekäsu kiirmenetluses lubatud nõuete liikide laiendamine teiste hagimenetlustes esitatavate avalduste arvu, kuna võlausaldajate eesmärk on eeskätt kiire kohtulahend, mille alusel oleks võimalik alustada täitemenetlust ning samuti on eesmärgiks ka vähem kulukas menetlus.

Alljärgnevalt on selle väite kinnitamiseks esitatud tabel, mis põhineb Justiitsministeeriumist saadud andmetel.

¹²⁴ RKPJKo 17.07.2009, 3-4-1-6-09; RKPJKo 15.12.2009, 3-4-1-25-09 jpt

Tabel 1. Maksekäsu kiirmenetluse ja hagimenetluse võrdlus

	hagimenetlus	maksekäsu kiirmenetlus
keskmine menetlusaeg 2011.a	164 ¹²⁵	96 ¹²⁶
riigilõivu suurus 3200 € nõude puhul ¹²⁷	543,24	96

Nagu tabelist nähtub, on maksekäsu kiirmenetluses avalduse läbivaatamine kiirem kui hagimenetluses, kuna hagimenetluse keskmine menetlusaeg 2011. a oli 163 päeva ning maksekäsu kiirmenetluses 102 päeva. Tabelis on kajastatud maksekäsu kiirmenetluse ja hagimenetluse puhul nõutava riigilõivu suurus juhul, kui nõude suurus oleks 3200 eurot. Esiteks tuleb märkida, et nõude suuruseks on 3200 eurot võetud põhjusel, et see on 2011. aastal esitatud hagimenetluse nõuete keskmine väärtus. On näha, et nimetatud hagihinnaga avalduse puhul on kehtiva riigilõivuseaduse redaktsiooni järgi nõutav riigilõivumäär maksimaalselt 300 eurot¹²⁸ ning maksekäsu kiirmenetluses sama suure nõude pealt esitatav riigilõiv on riigilõivuseaduse § 57 lg 6 alusel 3% nõudelt ehk 96 eurot. Seega on maksekäsu kiirmenetluses nõutav lõiv üle kahe korra kõrgem kui maksekäsu kiirmenetluses.

Eeltoodut arvesse võttes saab öelda, et maksekäsu kiirmenetluses lubatavate nõuete piirmäära tõstmisel oleks teiste hagimenetluste arvule märkimisväärne mõju. Samas on oluline arvestada, et kui maksekäsu kiirmenetluses lubada lahendada ka lepinguväliseid nõudeid, on nõuete olemusest tulenevalt suurem tõenäosus, et võlgnik esitab maksettepanekule vastuväite, misjärel läheks nõuete menetlemine üle hagimenetluse. Vaadates Justiitsministeeriumi statistilisi menetlusandmeid,¹²⁹ nähtub, et 2011. a on esitatud maakohtutesse 650 lepinguvälise nõude asja (kõiki tsiviilasju kokku laekus 30 000). Seetõttu on võimalik jõuda järeldusele, et lepinguväliste nõuete puhul ei omaks muudatus nii olulist mõju kui kiirmenetluse piirmäära tõstmine, kuid võiks siiski olla võimaluseks, kuidas võlausaldajatel oleks võimalik jõuda kiiremini ja tõhusamalt kohtulahendini. Võttes arvesse, et hagimenetluse keskmine hagihind 2011. a oli 3200 eurot, võib aga eeldada, et piirmäära tõstmine võib olla eesmärgi saavutamiseks sobiv.

¹²⁵ Justiitsministeeriumi 2011. a menetlusstatistika. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: <http://www.kohus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=56683/Kohtute+menetlusstatistika%2C+2011.a+kokkuv%F5te.pdf> (21.04.2013)

¹²⁶ K. Luha. Tallinn, 23.04.2013 (kiri adressaadi valduses)

¹²⁷ Riigilõivuseadus. – RT I 2010, 21, 107; RT I, 22.03.2013, 15

¹²⁸ Riigilõivuseaduse lisa 1 järgi on riigilõivumäär avalduse elektroonilisel esitamisel avaliku e-toimiku portaali kaudu 250 eurot, riigilõivu täismäär 300 eurot.

¹²⁹ Justiitsministeeriumi 2011. a menetlusstatistika

Vajalikkus

Meenutades põhiseaduse §-st 11 tulenevat vajalikkuse nõuet, tähendab see, et kasutada tuleb isikuid kõige vähem koormavaid meetmeid. Riigikohus on mitmeid kordi selgitanud, et abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, kuid isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemasti sama efektiivne kui esimene.¹³⁰

Selleks, et analüüsida, kas võrreldes kõnesolevate põhimõtete muutmisega on olemas mingisugune teine ja vähemalt sama efektiivne, kuid isikut vähem koormav abinõu, on esmalt vaja selgeks teha, millised on maksekäsu kiirmenetluses esinevad puudused.

Esiteks on, nagu ka teiste hagimenetluste puhul, oluline menetlusedokumentide kättetoimetamise küsimus. Riigikohtu analüüsis on selgitatud: „Menetlusedokumentide kättetoimetamisel on kohtupraktikas üldiselt põhjustanud palju probleeme isiklikult allkirja vastu kättetoimetamise eristamine kättetoimetamise muudest juhtudest, eelkõige nn asenduskättetoimetamist reguleerivate sätete (TsMS §-d 323-327) kohaldamine.“¹³¹

M. Vutt on viidatud analüüsis öelnud, et maksekäsu kiirmenetluses välistab isiklik kättetoimetamine osaliselt võlgniku võimaluse esitada maksekäsu peale määruskaebus (TsMS § 489¹ lg 2 p 1), kuna nimetatud sättest tulenevalt on võlgnikul õigus esitada määruskaebus, kui makseettepanek toimetati võlgnikule kätte muul viisil kui isiklikult allkirja vastu üleandmisega ja võlgniku süüta ei toimetatud seda kätte õigel ajal ning seetõttu ei olnud võlgnikul võimalik esitada õigeaks ajaks vastuväidet. Lisaks on maksekäsu kiirmenetluses ette nähtud erand avaliku kättetoimetamise osas. Nimelt sätestab TsMS § 484 lg 3 lause 2, et makseettepanekut ei või avalikult kätte toimetada. Seetõttu on M.Vuti hinnangul igal juhul vajalik tagada maksekäsu kiirmenetluses esitatud dokumentide isiklik kättetoimetamine võlgnikule. Nimetatuga võib aga kaasneda oluline kohtute töökoormuse tõusu. Kuigi nende sätete eesmärk on võlgniku õiguste tagamine, võib võrreldes hagimenetlusega lugeda isikliku kättetoimetamise kohustust üheks maksekäsu kiirmenetluse puuduseks. Eeltoodud väitega, et maksekäsu kiirmenetluses on igal juhul vajalik dokumentide isiklik kättetoimetamine, ei saa aga nõustuda, kuna viidatud TsMS § 489¹ lg 2 p 1 sätestab maksekäsu peale määruskaebuse esitamise võimaluse. Määruskaebus ja vastuväide on aga kaks erinevat instituuti. TsMS §-dest 483 ja 484 tulenevalt teeb kohus makseettepaneku, kui maksekäsu avaldus on võimalik

¹³⁰ RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02; RKÜKo 17.03.2003, 3-1-3-10-02; RKPJKo 30.04.2004, 3-4-1-3-04 jt

¹³¹ Riigikohtu õigusteabe osakond. Kohtupraktika analüüs. Maksekäsu kiirmenetluse kohtupraktika probleeme. Tartu: 2011, lk 11 jj

rahuldada. TsMS § 484 lõike 3 kohaselt toimetab kohus makseettepaneku võlgnikule kätte, kusjuures kättetoimetamise eritingimusi sätestatud ei ole. Seejärel on võlgnikul võimalik esitada vastuväide ja kui vastuväidet ei esitata, teeb kohus maksekäsu, mille peale seejärel on võimalik esitada määruskaebus. Eeltoodust tulenevalt vastab küll tõele, et maksekäsu kiirmenetluses välistab isiklik kättetoimetamine osaliselt võlgniku võimaluse esitada maksekäsu peale määruskaebus, kuid samas ei ole võimalik nõustuda väitega, et maksekäsu kiirmenetluses on igal juhul vajalik tagada esitatud dokumentide isiklik kättetoimetamine võlgnikule. Dokumente on lubatud viidatud sätete alusel kätte toimetada ka muul viisil, näiteks e-posti teel kinnituskirja vastu. Maksekäsule määruskaebuse esitamine on aga lubatud vaid juhul, kui kohus ei toimetanud võlgnikule makseettepanekut isiklikult ja õigeaegselt kätte ning sellest tulenevalt ei olnud võimalik esitada vastuväidet. See aga ei tähenda, et maksekäsu kiirmenetluses ei oleks sisuliselt lubatud dokumente ka muul viisil võlgnikule kätte toimetada.

Samas võib kättetoimetamine maksekäsu kiirmenetluses, samuti nagu ka teistes menetlustes, osutada probleemkohaks ja oluliseks takistuseks menetluse kiireks läbiviimiseks. Võlausaldaja on küll pöördunud kohtusse, eeldades kiiret menetlust ja täitedokumenti, kuid ometi on tema maksekäsu kiirmenetluse avaldus jäänud TsMS § 438 lõike 2 punkti 3 alusel rahuldamata. Hagimenetluses aga oleks võimalik taoline olukord lahendada teistmoodi ning teoorias oleks võimalik võlausaldajal saada kohtult lõpplahend, mis lubaks täitemenetluse algatamise. Siinjuures tuleb kindlasti arvestada asjaoluga, et kuna TsMS § 438 lg 2 punkti 3 alusel maksekäsu kiirmenetluse rahuldamata jätmise eeldab, et makseettepanekut ei ole võlgnikule õnnestunud kätte toimetada mõistliku aja jooksul, ei pruugi võrreldes hagimenetlusega antud juhul erinevust olla isegi menetlustähtaja osas.

Lisaks eelnevale esineb maksekäsu kiirmenetluse puhul veel muid menetluslikke probleeme, näiteks avaldaja poolt esialgselt väljendatud tahte muutmine vastuväite korral asja hagimenetluses jätkamiseks.¹³² Maksekäsu kiirmenetluse sätted sellist olukorda otsesõnu ei reguleeri. Samas on võimalik nõustuda M. Vuti poolt esitatud väitega, et antud olukorras on võimalik kohaldada vastavalt kas hagi tagasivõtmise või hagit loobumise regulatsioone.¹³³

Maksekäsu kiirmenetluse menetluslike probleemidena on esile toodud veel menetluse peatamise ja peatumise küsimusi, määruskaebuse esitamise küsimusi ja olukorda, kus võlgnikuks on varatu ühing.¹³⁴ „On ebaselge, millises ulatuses on vastuväitele tuginedes

¹³² Riigikohtu õigusteabe osakonna analüüs. Maksekäsu kiirmenetluse kohtupraktika probleeme, lk 15

¹³³ *ibid*, lk 15

¹³⁴ *ibid*, lk 16 jj

võimalik hiljem vaidlustada maksekäsku ka juhul, kui vastuväidet ei ole õigel ajal esitatud.¹³⁵

Eelnevalt esitatu alusel on võimalik jõuda arvamusele, et maksekäsu kiirmenetluse piirmäära tõstmine ilma nõudeliikide laiendamiseta võiks eesmärgi saavutamiseks vajalik olla eeskätt nendel juhtudel, kui maksekäsu kiirmenetluse lõpplahendina on kohtul võimalik välja anda maksekäsk ehk kui võlausaldaja nõuded rahuldatakse ning menetluses ei teki muid takistusi. Samas aga ei pruugi maksekäsu kiirmenetluse piirmäära tõstmine anda eesmärgi saavutamise osas tulemust juhul, kui maksekäsu kiirmenetluse avaldus jääb rahuldamata ja esinevad maksekäsu kiirmenetluse sujuvat lahendamist takistavad asjaolud. Eelnevast tulenevalt ja arvestades lisas 2 esitatud statistikat, võib asuda seisukohale, et maksekäsu kiirmenetluse piirmäära tõstmine ja nõudeliikide laiendamine võiks avaldaja ressursi kokkuhoiu mõttes olla paljudel juhtudel vajalik meede. Selle kaudu oleks võimalik viia suuremal osal menetlusi läbi maksekäsu kiirmenetluses, mis on eeltoodut arvestades kiirem menetluse läbiviimise võimalus.

Mõõdukus

Riigikohtu üldkogu leiab, et ühiskonna õiglustunne ja kohtusüsteemi efektiivne toimimine on väärtused, millega võib õigustada põhiõiguse piiramist. Eesti riigi rajamist õiglusele rõhutab Põhiseaduse preambula, kohtusüsteemi efektiivne toimimine on oluline väärtus.¹³⁶

Riigikohus on selgelt sõnastanud reegli, et proportsionaalsuse printsiibi kohaselt peavad rakendatavad abinõud vastama soovitavale eesmärgile.¹³⁷ Erinevates lahendites on Riigikohus lisaks märkinud, et piirangud ei tohi kahjustada seadusega kaitstud õigust rohkem, kui normi legitiimse eesmärgiga on põhjendatav.¹³⁸ Seega peab õigusväärtus, mis on konkreetse põhiõiguse piiramise põhjuseks, olema n-ö samas kaalukategoorias kui põhiõigus, mida piiratakse.¹³⁹

Maksekäsu kiirmenetluses eelnevalt nimetatud põhimõtete muutmine tooks endaga eelkõige kaasa probleemi sellest, et kohus ei kontrolli võlausaldaja poolt esitatud avaldust sisuliselt, vaid menetlus toimub formaalselt, mistõttu on avaldusse võimalik lepinguväliste nõuete puhul

¹³⁵ Riigikohtu õigusteabe osakonna analüüs. Maksekäsu kiirmenetluse kohtupraktika probleeme, lk 19

¹³⁶ RKÜKo 17.03.2003 3-1-3-10-02

¹³⁷ RKPJKo 30.09.1998, 3-4-1-6-98

¹³⁸ RKPJKo 17.03.1999, 3-4-1-1-99; RKPJKo 28.04.2000, 3-4-1-6-00; RKÜKo 25.02.2004, 3-3-1-60-03

¹³⁹ RKHKo 17.03.2003, 3-3-1-10-03

kirja panna sisuliselt kõike. Praktikas on ka hagimenetluses hageja ettekujutus õiguslikust olukorrast sageli teistsugune kui kohtu oma. Kui lubada maksekäsu kiirmenetluse nõudeliike laiendada, ei ole kohtul enam võimalik nõude õiguspärasust dokumentide pinnalt kontrollida. Seega on teoreetiliselt nimetatud põhimõtte muutmise tagajärjel võimalik olukord, kus väidetavalt kahju kannatanud isik esitab maksekäsu kiirmenetluse avalduse, milles ta vaid üldsõnaliselt kirjeldab talle tekitatud kahju ning kohus võib kokkusattumuste tõttu anda õiguse ebaõigele avaldusele, misjärel avaldajal on maksekäsuga võimalik minna kohtutäituri juurde. Kehtiva regulatsiooniga on nimetatud võimaluse tekkimine välistatud just piirmäära suuruse ning seetõttu, et nõuet on võimalik esitada ainult sellistel juhtudel, kus kohtul on võimalik kinnitada või sissenõutavaks muutumine. Siinjuures tuleb kindlasti rõhutada, et maksekäsku ei ole võimalik vaidlustada ja määruskaebuse esitamine on lubatud üksnes äärmiselt piiratud juhtudel (TsMS § 489¹ lg 2). Sisuliselt tekiks olukord, kus hagimenetluses tagaselja tehtud otsuse puhul kontrollib kohus nõude põhjendatust, aga maksekäsu kiirmenetluses esitatud avalduse puhul mitte. Kuna aga eelnevalt esitatud andmete pinnalt saab eeldada, et isikud kasutaksid kahju sissenõudmisel ikkagi eeskätt maksekäsu kiirmenetlust, muudaks see olukorra võlgniku jaoks väga ebasoodsaks ning kahtlemata rikuks tema põhiõigusi õiglasele kohtumenetlusele. Just seetõttu, et maksekäsu kiirmenetluses ei ole vähemalt algselt tagatud kohtulik kontroll nõude üle, ei tohiks ka maksekäsu kiirmenetluse piirmäär olla põhjendamatult kõrge. Ka nõuded peavad olema sellised, mille pinnalt eelduslikult vähem vaidlust tekib, kuid lepinguväliste nõuete kohta seda öelda ei saa. Lähtuma peab eeldusest, et kui võlgnikule tundub tema vastu esitatud avaldus ebaõige, vaidleb ta sellele vastu, kuid arvestades kohtunike väidet,¹⁴⁰ mille kohaselt kohtupraktika näitab, et menetlusosalised ei saa aru vastuväite esitamise õiguslikust tähendusest, peab nõue jääma lihtsaks ja väikseks. Praktiliselt peaks isikute õiguste tagamiseks nõue jääma selliseks, et iga keskmine võlgnik suudaks seda hinnata ja ei tohiks lasta tekkida olukorral, kus keskmine inimene ei suuda nõudest aru saada. Vastasel korral on võimalik, et tekib olukord, kus võlgnik teeb endale ise liigselt kahju. Just seetõttu on meetme rakendamine ebaproportsionaalne. Arvestades eeltoodut võib asuda seisukohale, et kui võlgnik kindla tähtaja jooksul vastuväidet ei esita, on võimalik olukord, kus kohus hakkab ilma nõuet sisuliselt ja õiguslikult kontrollimata looma täitedokumente. Ning kuna eelnevalt esitatud seisukohast lähtuvalt näitab ka kohtupraktika, et võlgnik ei saa vastuväite esitamise tähendusest aru, on eelnevalt esitatud olukorra loomine vägagi reaalne.

¹⁴⁰ Riigilõivuseaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu seisuga detsember 2011. Kohtunike arvamus eelnõule (seisukoht Justiitsministeeriumi valduses).

Nimetatud riske arvestades ei saa asuda seisukohale, et põhiseaduse § 15 lõike 1 lauses 1 sisalduv õigus õiglasele kohtumenetlusele saab põhimõtte muutmise järel tagatud olla. Riivet õigustavad põhjendused ei ole põhimõtete muutmise eesmärki silmas pidades sedavõrd kaalukad, et nende rakendamine oleks lubatav.

2.2.3. Proportsionaalsus EIK skeemi alusel

Hinnates maksekäsu kiirmenetluses lubatavate nõuete laiendamise vastavust EIÕK artiklis 6 esitatud nõuetele, eeskätt õiglase kohtuliku arutamise õiguse küsimust hinnates, on võimalik tugineda põhimõtteliselt samadele argumentidele nagu varasemalt analüüsitud lihtmenetluse piirmäära tõstmise muudatuste puhul (vt lk 36 jj).

Maksekäsu kiirmenetluses lubatud nõuete ringi laiendamise eesmärgiks võiks olla kiirema ja odavama menetluse läbiviimine avaldaja jaoks. Nagu autor märkis ka lihtmenetluse piirmäära tõstmise proportsionaalsust hinnates,¹⁴¹ tuleb ka kõnesoleva muudatuse sekkumise proportsionaalsust hinnates arvesse võtta, et mida kõrgemale tõsta maksekäsu kiirmenetluse piirmäära, seda olulisemaks muutub isikute õiguste efektiivne kaitse ning seda rohkem peab kohus mõtlema menetluse õige ja õiglase läbiviimise peale. Eriti oluliseks muutub õiglase menetluse läbiviimine, kui mõelda lubatud nõuete ringi laiendamise peale. Tuleb arvestada, et praegu on maksekäsu kiirmenetluses lubatud vaid lihtsate, konkreetse sisuga nõuete esitamine, mille aluse tõendamisel on olulised konkreetsed tõendid (nt arved, lepingud). Kui aga lubada maksekäsu kiirmenetluses esitada ka muid nõudeid peale varaliste lepinguliste nõuete, muutuks menetlusosaliste õiguste kaitsmine maksekäsu kiirmenetluses äärmiselt kaheldavaks, kuna kohtul ei oleks reaaselt võimalik hinnata kõiki asjasse puutuvaid ja asjas tähtsust omavaid asjaolusid.

Sellisel juhul võimaldatakse kohtus tihti aktsepteerida sellised nõudeid, millel ei pruugi õiguslikku alust olla ning mis võivad olla esitatud pahatahtlikult. Kohtul oleks äärmiselt raske tagada õigusemõistmise kvaliteeti. Samuti kannataks maksekäsu kiirmenetluse praegune eelis ehk lahendi kiirus, kuna kohtul ei ole võimalik sarnaselt lepinguliste nõuetega menetlusosaliste õiguste vähimal määral õigusi tagades teha lepinguväliste nõuete puhul kiire

¹⁴¹ *supra*, p 2.1.2.

lahend. Nagu ka viidatud,¹⁴² ei saa menetluse kiirus domineerida menetluse tulemuse õigsuse üle ning õigusemõistmise „kvaliteeti“ ei saa samastada „produktiivsusega“.

Eeltoodule tuginedes on võimalik asuda seisukohale, et tegemist ei ole olukorraga, mis tingimata oleks eesmärgiga võrreldes proportsionaalne ja mille rakendamiseks oleks olemas tungiv sotsiaalne vajadus. Seetõttu ei asu autor käesolevaga analüüsima EIK proportsionaalsuse skeemi kolmandat astet, milleks on muudatuse põhjendatuse asjakohases ja piisavus.

2.2.4. Lõppjärelused

Eelnevalt läbi viidud proportsionaalsuse testi alusel ei saa öelda, et maksekäsu kiirmenetlust reguleerivad tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-s 483 võimaldatud muudatused oleksid eesmärgi saavutamiseks proportsionaalsed. Kindlasti ei ole põhiseaduse § 15 lg 1 lauset 1 silmas pidades tegemist mõõduka meetmega. Isegi kui rakendatav meede aitaks kaasa oma eesmärgi saavutamisele ning puuduvad leebemad alternatiivsed meetmed, oleks tõenäoliselt tegemist meetme rakendamisega, mis läheks tunduvalt kaugemale võimalikest eesmärgi põhjendustest.¹⁴³ Maksekäsu kiirmenetluses esitada lubatud nõuete liikide laiendamist ja piirmäära tõstmist ei saa lubada, kuna selline olukord oleks sisuliselt põhiseaduse § 15 lõike 1 lausest 1 tuleneva õiglase menetlusega vastuolus.

Ka EIK proportsionaalsuse skeemi järgi muudatuse legitiimsust hinnates on võimalik jõuda järeldusele, et tegemist oleks muudatusega, mis oleks vastuolus EIÕK artikliga 6 kaitstava õigusega õiglasele kohtulikule arutamisele.

„Maksekäsu kiirmenetluse põhimõtete muutmine kätkeb endas olemuslikult menetlusõiguste kuritarvitamise riski ja menetlusnormid peavad seda riski vähendama.“¹⁴⁴ Kehtivas regulatsioonis on selle eesmärgi tagamiseks kehtestatud maksekäsu kiirmenetluse piirnorm ning esitada lubatud nõuete piirang, kuid nende põhimõtete muutmisel suurendatakse

¹⁴² Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu aramus nr 11 (2008) „Kohtuotsuste kvaliteedist“

¹⁴³ M. Triipan. *op. cit.*, lk 83

¹⁴⁴ Riigilõivuseaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu seisuga detsember 2011. Kohtunike aramus eelnõule (seisukoht Justiitsministeeriumi valduses).

nimetatud riski olulisel määral. Seetõttu tuleb asuda seisukohale, et põhimõtete muutmine esitatud viisil ei ole kooskõlas põhiseadusega ega EIÕK artikliga 6.

2.3. Täitedokumentide ringi laiendamine

2.3.1. Asjasse puutuv norm ja põhiõigused, millesse võib olla sekkunud

Tsiviilkohtumenetlust mõjutaks otseselt lisaks eelnevalt käsitletud muudatustele see, kui täiendatakse TMS §-s 2 sisalduvat täitedokumentide loetelu, kuna seeläbi oleks põhimõtteliselt võimalik vähendada kohtusse jõudvate vaidluste arvu. Eestis on juba tegutsemas palju erinevaid kohtuväliseid vaidlusorganeid¹⁴⁵ ning seetõttu oleks üheks võimalikuks tsiviilkohtute töökoormuse vähendamise võimaluseks TMS §-s 2 esitatud täitedokumentide loetelu ringi laiendamine. Sellisel juhul muutuks teatavad isikute õigusi ja kohustusi reguleerivad dokumendid koheselt sundtäidetavaks ning seeläbi väheneks kohtuvaidluste arv. Näiteks on esitatud arvamusi, et täitedokumentideks võiksid olla ka avalik-õiguslike juriidiliste isikute juht- või järelevalveorgani otsused liikmemaksude, mistahes trahvide ja viiviste tasumiseks.¹⁴⁶ Kui praegu on täitedokumentideks haldusakt avalik-õigusliku rahalise kohustuse täitmiseks vaid seaduses sätestatud juhul, siis sellise arvamuse kohaselt võib täitedokumendiks olla sisuliselt ükskõik milline haldusakt avalik-õigusliku rahalise kohustuse täitmiseks.

Muudatuse tulemusel võiksid olla riivatud põhiseaduse § 15 lõike 1 lausest 1 tulenev kohtusse pöördumise õigus ja õigus õiglasele kohtumenetlusele. Põhiseaduse § 15 lõike 1 lause 1 sätestab igaühe õiguse pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Nagu eespool selgitatud, sisaldab nimetatud säte endast isiku õigust õiglasele kohtumenetlusele. Samuti võib olla riivatud põhiseaduse § 146, mis sätestab, et õigust mõistab ainult kohus, kes on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.

¹⁴⁵ Vt nt V. Kõve. Tsiviilvaidluste kohtuväline lahendamine Eestis. *Juridica III*, 2005, lk 152-166; J. Erne. Vahendusmenetlus tsiviilvaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusena. *Juridica VII*, 2003, lk 485

¹⁴⁶ Riigilõivuseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seadus. Eelnõu tööversioon seisuga detsember 2011 (käsikiri Justiitsministeeriumi valduses).

2.3.2. Proportsionaalsuse test

Sobivus

Esimene proportsionaalsuse põhimõtte osapõhimõtetest on teatavasti sobivuse põhimõte ning R. Alexyle¹⁴⁷ ja erinevatele Riigikohtu otsustele¹⁴⁸ viidates saab öelda, et meedet peetakse sobivaks kui meede aitab kaasa soovitud eesmärgi edendamisele.

Vaieldamatult saab öelda, et täitedokumentide loetelu laiendamise eesmärgiks on kohtute töökoormuse vähendamine. Samuti võib eesmärgina välja tuua ka isiku, riigi ja avaliku võimu kandja huvid kiirema ja odavama, samas vähem formaalsema menetluse järgi.

Võttes arvesse Riigikohtu poolt selgitatud, et vaieldamatult ebaproportsionaalseks on sobivuse mõttes abinõu, mis ühelgi juhul ei soodusta eesmärgi saavutamist ja et sobivuse nõude sisuks on kaitsta isikut avaliku võimu tarbetu sekkumise eest,¹⁴⁹ saab öelda, et täitedokumentide loetelu laiendamine võiks olla sobiv meede kohtute töökoormuse vähendamiseks. TMS §-s 2 sisalduv punkt 19 näeb ette, et sundtäidetav on notariaalselt tõestatud kokkulepe kinnisasja omaniku ja hüpoteegipidaja vahel eseme omaja kohustuses alluda kohesele sundtäitmisele hüpoteegiga tagatud nõude rahuldamiseks. Riigikohus on seoses nimetatuga öelnud: „Lähtudes menetlusökoonomia põhimõttest, ei ole hüpoteegipidajale üldjuhul mõistlik võimaldada hüpoteegi realiseerimise nõude maksmapanekut hagimenetluses, kui ta võib kohe esitada avalduse täitemenetluse algatamiseks, st kui on olemas eelnimetatud nn kohese sundtäitmise kokkulepe. Vastasel juhul koormataks menetlusosalisi ja kohtuid menetlusega asjatult. /.../ sellise nõude puhul võib puududa vajadus õiguskaitse järele.“¹⁵⁰ Seetõttu võimaldaks TMS § 2 täiendamine vähendada kohtuvaidluste arvu ning muuta teatud õigussuhete lahendamise poole jaoks lihtsamaks ja kiiremaks.

Samas tuleb märkida, et täitemenetluse seadustikus sätestatud täitedokumentide loetelu ringi laiendamisega võiks siiski tekkida ka olukordi, kus õigusemõistmise sisuliste küsimustega tegelevad peale kohtute ka teised organid ning kus isikul võib tekkida vajadus õiguskaitse

¹⁴⁷ R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses, lk 39

¹⁴⁸ RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02; RKÜKo 17.03.2003, 3-1-3-10-02; RKPJKo 30.04.2004, 3-4-1-3-04; RKÜKo 06.03.2012, 3-2-1-67-11; RKPJKo 07.05.2012, 3-4-1-7-12 jt

¹⁴⁹ *ibid*

¹⁵⁰ RRTKo 24.10.2006, 3-2-1-93-06

järele. Eeskätt on sellisteks näiteks olukorrad, kus isikute vahel on vaidlus nõude sissenõutavaks muutumise üle.

Just seetõttu tulebki uurida, kas täitedokumentide ringi laiendamine on vajalik ja mõõdukas meede.

Vajalikkus

Kuigi abinõu iseenesest aitaks kaasa püstitatud eesmärgi saavutamisele, ei pruugi see tagada olulist kaitset isiku põhiseaduse §-st 15 tulenevate õiguste kaitsele. Teatavasti tuleb eesmärgi saavutamiseks kasutada kõige vähem isikute õigusi riivavaid meetmeid. Eelnevalt viidatud Riigikohtu lahendite põhjal saab öelda, et vajalikkuse nõue eeldab kontrolli, mille põhjal saab öelda, et rakendataval meetmel ei ole sama efektiivset eesmärgi saavutamisele kaasa aitavat, kuid isiku õigusi vähem intensiivselt piiravat alternatiivi. Seega tuleb analüüsida, kas võrreldes täitedokumentide ringi laiendamisega oleks mõni muu meede, mis aitaks kohtuvaidluste arvu vähendada, kuid ei oleks nii suureks ohuks isikute õigustele.

Kui täitedokumentideks lugeda peale kohtuotsuse ka teised varalisi suhteid reguleerivad dokumendid, võiks tekkida olukord, kus isikute vahelisi varalisi suhteid reguleerivad dokumendid muudetakse automaatselt täitedokumendiks, ilma et isiku jaoks oleks läbi viidud kohtumenetlus. Selle kaudu võib tekkida olukord, kus sundtäidetavaks muudetakse nõue, mis tegelikult ei pruugi olla õiguspärane. Sellist olukorda ei saa mingil juhul pidada õigustatuks, kuna isiku jaoks peab enne nõude sissenõutavaks muutumist säilima võimalus nõude kohtulikuks kontrolliks, mille kaudu on tal võimalik veenduda oma tsiviilõiguste ning ka põhiõiguste, täpsemalt õiglase kohtumenetluse õiguse, tagamises. Antud juhul aga võetakse isikult selline kontrollivõimalus ära.

Tuleb märkida, et kuigi täitedokumentide laiendamise eesmärk on tagada kohtuvaidluste arvu vähendamine, on antud eesmärki võimalik saavutada ka muude vahenditega. Juba sellest tulenevalt, et isikult võetakse ära eespool mainitud kontrollivõimalus, rikutakse põhiseadusest tulenevaid nõudeid ning seetõttu ei ole eesmärgi saavutamine kõnesoleva vahendi kaudu õigustatud. Õigusriigis ei ole lubatav selline olukord, kus isikult võetakse ära tema põhiõigused õiglasele kohtuotsusele ning vajadusel ka õigusemõistmisele kohtus. Antud juhul kõne alla tulevat eesmärki arvesse võttes saab öelda, et kohtusüsteemi koormust on võimalik vähendada ka muude vahendite kaudu. Näiteks võiks kõne alla tulla lepitusmenetluse süsteemi reaalne tööerakendamine. Juba praegu on täitedokumendi liigina täitemenetluse

seadustikus ette nähtud lepitusseaduse alusel sõlmitud ja kinnitatud kokkulepe. „01.01.2010 jõustunud lepitusseadus võimaldab pooltevahelised vaidlused lahendada lepitaja vahendusel, kusjuures selline kokkulepe on võimalik lasta kohtulikult kinnitada ning see kokkulepe omandab sel moel täitedokumendi õigusjõu (seda siiski juhul, kui lepitajana tegutseb notar või vandeadvokaat).“¹⁵¹ Lepitusmenetlus annab pooltele suurema võimaluse vaidluste lahendamiseks ning samas vähendab see kohtuvaidluste arvu, kuna lepitusseaduse alusel saab lahendada kõiki varaliseid vaidlusi eeldusel, et poolte vahel on vähemalt soov kokkuleppe sõlmimiseks. Ka on kohtuvälisel menetlusel teisi positiivseid tegureid, näiteks tagatakse kohtuvälises menetluses paindlikkus, konfidentsiaalsus (erinevalt kohtuistungist ei ole vahedusmenetlus avalik), menetluse odavam ja kiirem läbiviimine, aga ka vabatahtlikkus.¹⁵² Seega annab lepitusseaduse alusel sõlmitud kokkulepe võrreldes täitedokumendiga pooltele laiemad võimalused omavaheliste õiguste ja kohustuste reguleerimiseks.

Kuna antud juhul on proportsionaalsuse testi vajalikkuse elementi hinnates leitud, et kõnesoleva muudatusega taotletavat eesmärki on võimalik saavutada ka isikute põhiõigusi vähem riivaval viisil, ei ole vajadust hinnata kolmandat proportsionaalsuse testi elementi ehk mõõdukuse elementi.

¹⁵¹ L. Tolstov. Muudatustest täitemenetluses. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: <http://www.varul.com/uudiskiri/2010/varul-vilgerts-smaliukas-maksejouetusoiguse-infokiri-aprill-2010/muudatustest-taitemenetluses> (21.04.2013)

¹⁵² J. Erne. *op. cit.*, lk 487-488

2.3.3. Proportsionaalsus EIK skeemi alusel

Kuna ka EIÕK artikkel 6 seab proportsionaalsuse hindamise üheks kriteeriumiks sobivuse ja põhiseaduse §-s 15 sätestatud õiguse õiglasele kohtumenetlusele, on võimalik eelnevale analüüsile tuginedes jõuda arusaamisele, et kõnesolevat muudatust ei saaks ka EIÕK artikli 6 valguses õiguspäraseks lugeda. Antud eesmärki on võimalik tagada ka muude meetodite kaudu. Kohtuväliste lepinguliste nõuete kohene täitmine ei pruugi olla lubatav põhjusel, et kohest sundtäitmist oleks võimalik asendada näiteks maksekäsu kiirmenetlusega,¹⁵³ mille kaudu oleks isiku õigused oluliselt paremini kaitstud. Lepinguväliste nõuete kohene sundtäitmine aga ei oleks mingil juhul proportsionaalne, kuna riivaks oluliselt isiku võimalust oma varaliste õiguste kohtulikuks kaitsmiseks.

Eelnevast tulenevalt on võimalik jõuda seisukohale, et rahalise kohustuse täitmisele suunatud kohtuväliste dokumentide kohene sundtäitmisele lubamine ei oleks kooskõlas EIÕK artikliga 6.

2.3.4. Lõppjärelendus

Kuigi praeguseks on juba kohtumenetluse efektiivistamiseks väga palju ära tehtud (nt 2006. aasta kohtute reform, menetlusseadustike muudatused, millega nähti ette ka lihtmenetluse ja maksekäsu kiirmenetluse võimalused), on kohtute töökoormuse vähendamine ja menetluse sujuvamaks ning kiiremaks muutmine endiselt üheks riigi prioriteediks. Ei saa märkimata jätta, et ka ühiskonnas on järjest suurem ootus vaidluste kiire lahendamise järele. Samas ei tohiks kohtuvaidluste vähenemist lubada selliste vahendite kaudu, mis riivavad liialt isikute põhiõigusi, sealhulgas võtavad isikult ära võimaluse kaevata selliste dokumentide peale, mis võivad neile kaasa tuua olulisi rahalisi kohustusi.

Kiire menetluse kõrval on isiku jaoks oluliseks õigus kohtumenetlusele üldse ja kahtlemata ka õigus õiglasele menetlusele. Eeltoodu tõttu on võimalik asuda seisukohale, et kuigi teatud juhtudel võiks dokumentide kohene sundtäitmine olla mõistlik, ei pruugi see igal konkreetsel üksikjuhul olla kooskõlas põhiseadusest ja EIÕKist tulenevate nõuetega, kuna sisuliselt

¹⁵³ V. Kõve. Tsiviilvaidluste kohtuväline lahendamine Eestis, *Juridica* III, 2005, lk 165

lubatakse ükskõik milliste rahalisi kohustusi reguleerivate dokumentide sundtäitmist. Tuleb kindlasti arvesse võtta Villu Kõve poolt öeldut, et võlgniku võimalus vastuväidete esitamiseks täitemenetluses on oluliselt piiratud.¹⁵⁴ Seetõttu ei saa autori hinnangul kõnesoleva muudatuse lubamine olla legitiimne.

¹⁵⁴ V. Kõve. Tsiviilvaidluste kohtuväline lahendamine Eestis, *Juridica* III, 2005, lk 165

Kokkuvõte

Põhiseadus ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon näevad ette teatud nõuded, millele kohtumenetlus vastama peab ja mis peavad õiguskaitset vajavatele isikutele tagatud olema. Kohus peab protsessi raames lisaks menetlusseadustikule järgima ka põhiseadust ning sellest tulenevaid põhiõigusi ja kohaldama seadusi, sh menetlusseadustikku, põhiõigustega ühtivalt. Protsessiõiguse seisukohalt omavad erilist tähtsust põhiseaduse §-d 15 ja 21-24, mis sätestavad kohtumenetluslikud õigused. Seega peab kohus järgima põhiõigusi ka siis, kui rakendatakse tsiviilprotsessi norme.

Tsiviilkohtumenetluse esmaseks eesmärgiks on isikute põhiõiguste kaitse ning see, et isikute õiguste üle otsustatakse kohases menetluses. Samuti on tsiviilkohtumenetluse eesmärgiks vaidluse lahendamine ning püüdlumine õigluse poole. Kui isikud ei suuda või neil ei ole võimalik omavahel kokku leppida ning probleemolukorda lahendada, tuleb pöörduda oma õiguste kaitsmiseks kohtu poole, kes vastavalt tsiviilkohtumenetluse seadustikku kirja pandud menetluse algatamise sätteid arvestades algatab kohtumenetluse ning lahendab isikute vahelise vaidluse. Kohtumenetluses aga peab kohus arvestama põhiseadusest tulenevate õigustega. Nendeks on õigus kohtusse pöörduda, kaebeõigus, õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures, õigus õiglasele kohtulikule arutamisele ja õigus kohtulikule õigusemõistmisele. Nimetatud õigused, aga eriti õigus õiglasele kohtulikule arutamisele ja õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures, on fundamentaalsed põhiseaduslikud garantiid, mida tuleb kaitsta nii põhiseaduse kui ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni alusel.

Kohtusse pöördumise õigusega peab olema garanteeritud isiku subjektiivsete õiguste realiseerimise võimalus kohtus ja see, et kohus realselt isiku tsiviilõigust tagab. Õigus algatada kohtuasi on üksnes üks aspekt sellest põhiõigusest. Sellele lisanduvad ka muud nõuded kohtu töökorralduse ja menetluse läbiviimise osas. Seega on kohtusse pöördumise üldine eesmärk tagada ka õigus õiglasele arutamisele.

Kaebeõiguse realiseerimise osas mängib tsiviilkohtumenetluse puhul olulist rolli edasikaebeõigus, kus on lisaks kohtuotsuse peale edasikaebamisele oluline ka kohtupoolse põhjendamise- ja selgitamiskohustuse täitmine. Põhjalikult motiveeritud otsus ja selgitamiskohustus on kaebeõiguse sisulise realiseerimise osaks ka EIÕK kontekstis. Kuigi

kohtusse pöördumise õiguse andmisel on riigil kaalutusõigus, pole piirangud õigustatud siis, kui need ei taotle seaduslikku eesmärki ja pole proportsionaalsed soovitud eesmärgiga.

Kohtuasja arutamise juures viibimise õiguse puhul on tegemist menetlusosalise võimalusega viibida asja arutamise juures. See aga ei tähenda, et pool peab igal juhul kohal olema. Selle õiguse realiseerimisel on eeskätt oluline menetluskohustuste edastamine ja vastaspoole väidetega tutvumise võimaldamine ja menetlustoimingutest teavitamine, aga ka oma avalduste ja arvamuste edastamine võimaldamine, et kohtul oleks võimalik teha õiglase lahend.

Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele on üks demokraatliku riigi olulisemaid põhimõtteid. Nimetatud õiguse tagamiseks on oluline tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud normide rakendamine selliselt, et isiku jaoks oleks ka realselt tagatud õigus õiglasele kohtumenetlusele. Kuigi näiteks lihtmenetluse puhul võib olla tagatud menetlusseadustiku normidele vastava menetluse läbiviimine, ei pruugi selle tulemusel läbi viidud menetlus olla õiglase. Oluline on seejuures ka kohtu põhjendamiskohustuse ja selgitamiskohustuse täitmine, sest kohus peab tagama, et isikul oleks võimalik oma õigusi efektiivselt kaitsta ning et tema õiguste realiseerimine ei takerduks teadmatusse.

Õigus kohtulikule õigusemõistmisele tähendab, et õigusemõistmisega on pädev tegelema vaid kohus. Isikute jaoks peab sisuliselt olema garanteeritud, et siduva lahendi nende õigusvaidluses teeb organ, kes vastab kohtule esitatavatele nõuetele. Nende nõuete kehtestamine peab tagama, et õigusemõistmine toimuks õiglases menetluses ja et isikule oleks tagatud ka kohtusse pöördumise õigus. Õigus kohtulikule õigusemõistmisele tähendab eeskätt, et vastu isiku tahtmist saab tema õigusi piirata vaid siis, kui kohus kohtumenetluse tagajärjel selle vajaduse välja selgitab.

Töös analüüsiti lihtmenetluse piirmäära tõstmise, maksekäsu kiirmenetluse piirmäära tõstmise ja nõudeliikide laiendamise ning täitedokumentide ringi laiendamise legitiimsust. Nimetatutest kaks esimest küsimust võeti uurimise alla põhjusel, et nende kaudu oleks võimalik muuta kohtumenetlus menetlusosaliste jaoks kiiremaks. Täitedokumentide ringi laiendamise kaudu oleks võimalik eelduslikult vähendada kohtuvaidluste arvu ning seeläbi hoida kokku isikute, riigi ja avaliku võimu ressursse.

Lihtmenetluse piirmäära tõstmise küsimust analüüsides jõudis autor seisukohale, et proportsionaalsuse kontrolli alusel ei ole tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-s 405 reguleeritud lihtmenetluse piirmäära tõstmine sobiv ega vajalik meede saavutamaks kiiremat

kohtumenetlust. Põhiseaduse § 14, § 15 lg 1 lauset 1, § 24 lõikeid 2 ja 5 silmas pidades ei ole tegemist ka mõõduka meetmega. Muudatuse mõjuna võivad menetlusajad muutuda lühemaks, kuid menetlusosaliste varaliste õiguste kaitse seisukohalt ei ole mõningane pikem menetlus võrreldes õiglase menetlusega reeglina määrava tähtsusega. Küll aga võivad lihtmenetluse piiratud õigused seada menetlusosalised äärmiselt ebasoodsasse olukorda ning intensiivselt rikkuda menetlusosaliste põhiõigusi. Lihtmenetluse piirmäära tõstmisega läheks nende isikute kaitse aga nõrgemaks, mistõttu nad ei pruugiks saada oma seaduslikele õigustele kaitset, eeldades, et kohus kohaldab TsMS § 405 lõikes 1 nimetatud menetluse lihtsama läbiviimise võimalusi. EIK proportsionaalsuse skeemi järgi sekkumise proportsionaalsust hinnates jõudis autor samuti järeldusele, et tegemist ei ole olukorraga, mis tingimata oleks eesmärgiga võrreldes proportsionaalne ja mille rakendamiseks oleks olemas tungiv vajadus, kuna antud muudatusega taotletavat eesmärki on võimalik saavutada ka muude meetmetega.

Maksekäsu kiirmenetluses lahendatavate nõuete ringi laiendamise küsimusi arutades jõudis autor järeldusele, et maksekäsu kiirmenetlust reguleerivad tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-s 483 võimaldatud muudatused ei oleks eesmärgi saavutamiseks proportsionaalsed. Põhiseaduse § 15 lg 1 lauset 1 silmas pidades ei oleks tegemist mõõduka meetmega. Maksekäsu kiirmenetluses esitada lubatud nõuete liikide laiendamist ja piirmäära tõstmist ei saa autori hinnangul lubada, kuna selline olukord oleks põhiseaduse § 15 lõike 1 lausest 1 tuleneva õiglase menetluse põhimõttega vastuolus. Ka EIK proportsionaalsuse skeemi järgi muudatuse legitiimsust hinnates oli võimalik jõuda järeldusele, et tegemist oleks muudatusega, mis oleks vastuolus EIÕK artikliga 6 kaitstava õigusega õiglasele kohtulikule arutamisele, kuna maksekäsu kiirmenetluse põhimõtete muutmine kätkeb endas olemuslikult menetlusõiguste kuritarvitamise riski ja menetlusnormid peavad seda riski vähendama. Kehtivas regulatsioonis on selle eesmärgi tagamiseks kehtestatud maksekäsu kiirmenetluse piirnorm ning esitada lubatud nõuete piirang, kuid nende põhimõtete muutmisel suurendatakse nimetatud riski olulisel määral.

Täitedokumentide ringi laiendamise osas jõudis autor arvamusele, et kuigi kohtute töökoormuse vähendamine ja menetluse sujuvamaks ning kiiremaks muutmine on endiselt üheks riigi prioriteediks, ei tohiks kohtuvaidluste vähenemist lubada selliste vahendite kaudu, mis riivavad liialt isikute põhiõigusi, sealhulgas võtavad isikult ära võimaluse kaevata selliste kohtuväliste dokumentide peale, mis eelduslikult toovad neile kaasa olulisi rahalisi kohustusi. Kiire menetluse kõrval peab autor isiku jaoks oluliseks eeskätt õigust kohtumenetlusele üleüldiselt ja kahtlemata ka õigust õiglasele menetlusele. Analüüsist tulenevalt oli võimalik asuda seisukohale, et igal konkreetsel üksikjuhul ei oleks muudatus kooskõlas põhiseadusest

ja EIÕKist tulenevate nõuetega, kuna sisuliselt lubatakse ükskõik milliste rahalisi kohustusi reguleerivate dokumentide sundtäitmist. Sellega võetakse isikult ära võimalus oma õiguste kaitseks kohtusse pöörduda. Kuna vastavalt viidatud allikale on võlgniku võimalus vastuväidete esitamiseks täitemenetluses oluliselt piiratud, ei saa kõnesoleva muudatuse lubamine olla legitiimne.

Eeltoodust tulenevalt leidis kinnitust töö hüpotees, et analüüsitud näidetel tsiviilkohtumenetlust oluliselt mõjutavate põhimõtete muutmisel ei ole tagatud isikute põhiseadusest ja konventsioonist tulenevad õigused.

Autori hinnangul tuleb poliitiliste otsustuste ja poliitikavalikute tegemisel analüüsida põhjalikumalt ka muudatuste mõju isiku põhiõigustele, kuna lõppastmes on oluline tagada inimeste põhiseadusest ja ka EIÕKist tulenevad õigused. Seega ei saa õiguste ja vabaduste realiseerimise hindamisel tulla kõne alla otstarbekus riigi jaoks, vaid eeskätt peab väärtusteks seadma isikute õigused ja vabadused. Juhul kui riik ei arvesta seadusandluses avaliku huvi ega inimeste õiguste, vabaduste ja vajadustega, ei väärtustata ka riigis elavaid isikuid. Kuigi tsiviilkohtumenetluse üheks eesmärgiks on isikute vahelise vaidluse võimalikule kiire lahendamisele, on autori hinnangul sellest olulisemaks eesmärgiks asja õiglane lahendamine. Kõikvõimalike alternatiivsete menetlusvõimaluste loomisel tuleb seega leida tasakaal menetluse kiiruse ja õiglase lahendamise võimaldamise vahel. Saab öelda, et kohtupidamise eesmärk ei ole ainult formaalne, vaid pigem sisuline õigusemõistmise korrakohasus. Sellest tulenevalt peab kohus asja lahendamisel lisaks materiaalõiguse normidele arvestama ka põhiseadusest ja EIÕKist tulenevate põhiõigustega ning tagama seeläbi asja õige ja õiglase lahendamise.

The purpose of civil court procedure, requirements of Constitution and the legality analysis of changing civil court procedure principles

Fundamental rights are always related to social values which they try to protect, and so one has to see these values in the Constitution. The purpose and principles of the procedures and changing of the civil court procedures that are brought up in this Master's thesis are tightly coupled with the values of society and protecting fundamental rights. By applying the Constitution and the code of practice laid down by it, it is important to consider the values which have been driving the need for writing protective laws into the Constitution.

This Master's thesis focuses on fundamental rights that need to be protected by judicial proceedings and requirements and guarantees that are extended to the proceedings by the Constitution and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR).

Faster and cheaper civil proceedings and reasonable time of civil proceedings have been the matter of political discussions for years. The fact is proven by years of preparing draft legislations and opinions of several jurists and practitioners. It is also becoming more important for the society to hold the proceedings faster, but at the same time a fair and high-quality decision is expected. Question is which methods should be used to achieve these goals, considering rights derived from the Constitution and ECHR. For this reason it is important to clarify which are the fundamental rights that need to be protected in civil proceedings and the requirements that the court needs to address during proceedings. This Master's thesis focuses on the protection of fundamental rights and the legislation of changing some of the existing principles of civil proceedings for those listed reasons.

The goal of first chapter is to define the fundamental rights that need to be protected by civil proceedings and to identify to which of the fundamental rights and values the protection of civil proceedings were designed for. These goals are important to map the requirements civil proceedings must adhere to in the second chapter of the Master's thesis.

Since achieving faster and cheaper civil proceedings has been under discussion for years, the purpose of second chapter of this Master's thesis is to analyse the admissibility of the abatement of existing guarantees and changing principles of civil proceedings in consideration of requirements and purposes derived from the Constitution and ECHR. The comprehensive purpose of this Master's thesis is to comply fundamental rights which have to be ensured with contents and specify requirements which have to be considered with during civil proceedings,

implementing principles of civil procedure and political decision making process. The hypothesis of this Master's thesis is that in changing substantial principles of civil procedure, fundamental rights derived from the Constitution and ECHR are not ensured.

Since the study of this Master's thesis is theoretical, mostly qualitative-systematic method but also analytical and quantitative methods are used to compose it. Qualitative hypothesis are controlled and affirmed on grounds of quantitative data. Statistical data allows the evaluation of the validity of proposed substantive statements.

As a result of research the Author of this Master's thesis reached to the opinion that the primary purposes of civil procedure are the protection of fundamental rights and the principle that decisions over one's rights are made in proper process. The purposes of civil procedure are also disputing settlements and pursuing justice. If persons are not able to or are not enabled to make an agreement, they have to turn to court, who institutes a proceeding pursuant to the Code of Civil Procedure. During a proceeding the court also has to consider rights derived from the Constitution. These are right to turn to court, right to be present in proceedings, right to a fair trial, right to an appeal and right to administration of justice in court. These rights, especially right to a fair trial and right to be present, are fundamental constitutional guarantees which have to be protected on grounds of the Constitution and ECHR.

The right to turn to court includes one's right to realise its' every subjective right in court and also the opportunity that the court ensures one's every civil right. The right to start a proceeding is only one of the aspects of the right to turn to court. In addition to aforesaid this right includes guarantees as regards procedural organisation and conduction of proceedings.

As regards the right to an appeal, motivation of judgements and necessary clarifications from the court are important aspects to follow. In-depth motivation of judgements and the duty of the court to give explanations are part of the right to an appeal also as regards ECHR. Although the state has discretionary power as regards this right, restrictions are not justified if they do not pursue legal purposes or are not proportional as regards the purpose.

The right to be present intends an opportunity for the party of a proceeding to be present in that proceeding. That does not state, that the party has to be present by all means. The main purpose of this right is to enable communication between parties, transmission of procedural documents, enabling a party to examine documents and allegations, but also enabling a party to deliver petitions and statements of case so the court can make a just decision.

The right to a fair trial is one of the most important principles of a democratic country. It is important to implement the provisions of the Code of Civil Procedure in a way that right to a fair, just trial is guaranteed in reality. Although *exempli gratia* simplified civil procedure may be conducted according to the provisions of Code of Civil Procedure it does not guarantee that the proceeding has been conducted justly. The duty of explanation and motivation of judgements by the court are also important parts of this right, due to the fact that one has to be able to protect its' rights effectively and not be obstruct by its' unconsciousness.

The right to administration of justice in court intends that only court is competent as regards the administration of justice. One has to be guaranteed that a binding decision in a dispute is made by a body which complies with the requirements of courts. Laying down these requirements has to ensure that the administration of justice takes place in a fair proceeding and also that one has been guaranteed the right to turn to court. The right to administration of justice in court intends first of all that one's rights can be prejudiced against its' will only if the court ascertains that need in consequence of a proceeding.

As regards the legality analysis of enhancing the monetary limit of simplified civil procedure, the Author reached to the conclusion that on grounds of principle of proportionality, this would not be a compatible nor appropriate action as regards to achieving faster proceedings. The Author reached to the conclusion that there is no pressing social need as regards this action due to the fact that this objective can be achieved through other actions.

In regards with questions related to expanding the circle of allowed claims in expedited procedure in matters of payment order the author concluded that changes regarding § 483 of the Code of Civil Procedure would not be proportional as regards their purpose. These changes would be contrary to the right to a fair trial deriving from the Constitution and Article 6 of ECHR.

As regards to expanding the list of execution documents the author formed the opinion that although abating the workload of courts and fastening the proceedings are still priorities of the state, reduction of the number of court proceedings should not be allowed through these kind of actions which prejudice the fundamental rights unduly and which therefore also deprive one's right to file a complaint to court as regards documents which entail financial obligations. Aside a fast process the Author of this Master's thesis holds important the right to a court process universally and also the right to a fair trial.

Thereof the hypothesis of this Master's thesis, that in changing substantial principles of civil procedure rights derived from the Constitution and ECHR are not ensured, was verified.

The Author of this Master's thesis appraises that in the process of making political decisions one also has to analyse the impact of changes as regards fundamental rights. This is critical due to the fact that it is essential to ensure fundamental rights derived from the Constitution and ECHR. Thereof feasibility cannot become more essential than fundamental rights and freedoms. In case the state does not take into account social values, interests, rights or needs of people in the decision making process of legislation, the state does not consider ultimate values and one can say that the state has become malevolent as regards its' people. Although one of the purposes of civil proceedings is to guarantee fast adjudication of civil matters, the Author of this Master's thesis finds the purpose to adjudicate a civil matter justly more significant. In the process of instantiating alternative processing possibilities one has to redress balance between fast and just process. One can say that the purpose of court proceedings is not only formal but rather guaranteeing substantive discipline of administration of justice. Thereof the court has to abide with substantive law and address fundamental rights derived from the Constitution and ECHR ensuring true and just administration of justice.

Kasutatud kirjandus ja teised allikmaterjalid

Kasutatud kirjandus

1. P.S. Atiyah. Law and modern Society. Second edition. Oxford, New York: Oxford University Press. 1995
2. P. van Dijk, G.J.H. von Hoof. Theory and practice of the European Convention on Human Rights. Second edition. The Netherlands: Kluwer Law and Taxation Publishers 1990
3. Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/10716> (21.04.2013)
4. Eesti 32. õigusteadlaste päevade päevakava. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.iuridicum.ee/public/files/32paevad/32prog280912.pdf> (21.04.2013)
5. erakonna Isamaa ja Res Publica Liit ning Eesti Reformierakonna valitsusliidu programm 2011, p 16b. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.reform.ee/UserFiles/Valitsusliit-I.pdf> (21.04.2013)
6. J. Erne. Vahendusmenetlus tsiviilvaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusena. Juridica VII, 2003
7. M.Ernits. Põhiõigused kui väärtusotsused Riigikohtu praktikas. – Riigikohtu lahendid Eesti õiguskorras: tähendus ja kriitika. Riigikohtu teadustööde konkursi kogumik. Tartu: 2005
8. Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu arvamus nr 11 (2008) „Kohtuotsuse kvaliteedist“. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.riigikohus.ee/vfs/802/CCJE%20%282008%29%20arvamus%20nr%2011.pdf> (21.04.2013)
9. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 03. oktoobri 1994. a soovitus nr R(94)12 kohtunike sõltumatuse, töö tõhususe ja rolli kohta. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=534553&SecMode=1&DocId=514386&Usage=2> (21.04.2013)
10. A. Grotian. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6. Õigus asja õiglasele arutamisele. Human rights files, No. 13. Council of Europe Press: 1993, p 57 jj. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: <http://www.nc.ee/?id=531> (21.04.2013)
11. Justiitsministeeriumi I ja II astme kohtute statistilised menetlusandmed. 2007-2011. aasta kokkuvõte. Arvutivõrgus kättesaadavad aadressil: <http://www.kohus.ee/10925>

12. Justiitsministri 15.03.2012. a pressiteade „Riigilõive vähendav eelnõu saadeti valitsusse“. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.just.ee/56589> (21.04.2013)
13. V. Kõve. Aegumise peatumine hagi esitamise või muu menetlustoimingu tegemisega kohtus või kohtuväliselt. Juridica VII, 2010
14. V. Kõve. Tsiviilvaidluste kohtuväline lahendamine Eestis. Juridica III, 2005
15. T. Ligi. Eesti halduskohtute reformi mõju õigusemõistmise efektiivsusele: eesmärgid ja tegelikkus. – Kohtute sõltumatus ja kohtusüsteemi toimimise efektiivsus Eestis. Tartu: 2002
16. U. Lõhmus. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Tartu: SA Iuridicum 2003
17. R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004
18. R. Narits, H. Schneider, L. Madise. Sissejuhatus. - E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2002
19. C.G. Paulus. Tsiviilprotsessiõigus: Kohtuotsuse tegemise menetlus ja sundtäitmine. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2002
20. A. Pärsimägi. Muutuv tsiviilkohtumenetlus: menetlustoimingud ja –tähtajad, vastuväide kohtu tegevusele, hagi tagamine. Juridica, VII, 2009
21. T. Raudsepp. Kohtusse pöördumise õigus Eesti Vabariigi põhiseaduse §15 lõike 1 lause 1 alusel. Magistritöö. Tartu: 2005
22. Riigikohtu arvamus riigilõivuseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse eelnõule, p 2. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/b5d15d83-b5db-4122-a92f-02b07ddf8886> (21.04.2013)
23. Riigikohtu esimehe ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduse ühetaolise kohaldamise kohta Riigikogus 2009. a. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: http://www.riigikohus.ee/vfs/869/Riigikohtu%20esimehe%20ettekanne%20Riigikogule%2004_06_2009.pdf (21.04.2013)
24. Riigikohtu esimehe ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduse ühetaolise kohaldamise kohta Riigikogus 2011. a. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil http://www.riigikohus.ee/vfs/1114/1_Riigikohtu%20esimehe%20ettekanne%20riigikogule_09.pdf (21.04.2013)
25. Riigikohtu õigusteabe osakond. Kohtupraktika analüüs. Hagi ese ja alus tsiviilkohtumenetluses. Tartu: 2010, lk 6 jj. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil http://www.riigikohus.ee/vfs/1046/HagiAlusjaEse_Margit_Vutt.pdf (21.04.2013)

26. Riigikohtu õigusteabe osakonna kohtupraktika analüüs. Mõistlik menetlusaeg tsiviilkohtumenetluses. Tartu: 2011. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil http://www.riigikohus.ee/vfs/1116/3_Lisa%202_Moistlik_Menetlusaeg_Tsiviilkohtumenetluses_110509.pdf (21.04.2013)
27. Riigikohtu õigusteabe osakond. Kohtupraktika analüüs. Tagaseljaotsuste regulatsiooni kohaldamine kohtupraktikas. Tartu: 2007. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: <http://www.riigikohus.ee/vfs/654/TagaseljaotsusedAnalyys7.pdf> (21.04.2013)
28. Riigilõivuseaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 31.01.2012 seisuga. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/b5d15d83-b5db-4122-a92f-02b07ddf8886> (21.04.2013)
29. V. Saarmets. Mis on korrakohane õigusemõistmine ja kuidas seda tagada. 05.11.2009. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/47859> (21.04.2013)
30. P. Sieghart. The International Law of Human Rights. Clarendon Press: Oxford, 1995
31. M.P. Singh. German Administrative Law in Common Law Perspective. 2nd ed. Berlin jt: Springer, 2001
32. Statistikaameti andmebaas: sotsiaalelu. Sissetulek. Palgatöötaja kuukeskmise brutotulu ja brutotulu saajad piirkonna/haldusüksuse, soo ja vanuserühma järgi. Arvutivõrgus kättesaadavad aadressil: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=ST005&ti=PALGAT%D6%D6TAJA+KUUKESK MINE+BRUTOTULU+JA+BRUTOTULU+SAAJAD+PIIRKONNA%2FHALDUS%DCKSUSE%2C+SOO+JA++VANUSER%DCHMA+J%C4RGI&path=../Database/Sotsiaalelu/09Sissetulek/&lang=2> (21.04.2013)
33. M. Susi. Õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks - Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 13 Euroopa inimõiguste kohtu dünaamilises käsitluses. Doktoritöö. Tartu-Tallinn: 2008, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/6335/susi_mart.pdf;jsessionid=2955F543BFEDBE6B3A2F09FA71DDAE88?sequence=1 (21.04.2013)
34. T. Tampuu. Tsiviilasja menetluse peatamine teise menetluse tõttu. Juridica II, 2010
35. L. Tolstov. Muudatustest täitemenetluses. – Arvutivõrgus kättesaadav aadressil: <http://www.varul.com/uudiskiri/2010/varul-vilgerts-smaliukas-maksejouetusoiguse-infokiri-aprill-2010/muudatustest-taitemenetluses>
36. M. Triipan. Proportsionaalsuse põhimõtte põhiõiguste kaitsel. Magistritöö. Tallinn/Tartu: 2005

37. L.G. Trubek, D.M. Trubek. Civic Justice through Civil Justice: A New Approach to Public Interest Advocacy in the United States. – (edited by) Capelletti. Mauro. Access to Justice and the Welfare State. /Publications of the European University Institute?/ Sijthoff: Alphen aan den Rijn, Bruylant: Bruxelles, Klett-Cotta: Stuttgart, Le Monnier: Firenze, 1981
38. E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2002
39. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku eelnõu. 208 SE algteksti seletuskiri. – Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou2&op=ems&eid=208&assembly=10&u=20120507161229> (21.04.2013)
40. J. Viljanen. The Role of the European Court of Human Rights as a Developer of International Human Rights Law. University of Tampere, Finland. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3684889.pdf> (25.04.2013)

Kasutatud normatiivmaterjal

41. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 2000, 11, 57
42. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11.07.2007. a määrus (EÜ) nr 861/2007, millega luuakse Euroopa väiksemate kohtuvaidluste menetlus. ELT L 199, 31.07.2007, lk 1-22.
43. Eesti Vabariigi põhiseadus, RT 1992, 26, 349; RT I, 27.04.2011, 2
44. Kohtute seadus, RT I 2002, 64, 390; RT I, 29.12.2012, 8
45. Riigilõivuseadus. – RT I 2010, 21, 107; RT I, 22.03.2013, 15
46. Tsiviilkohtumenetluse seadustik, RT I 2005, 26, 197; RT I, 05.04.2013, 5
47. Täitemenetluse seadustik, RT I 2005, 27, 198; RT I, 31.12.2012, 15

Kasutatud kohtupraktika

48. EIK 21.02.1975, 4451/70, *Golder vs. United Kingdom*
49. EIK 9.10.1979, 6289/73, *Airey vs. Ireland*
50. EIK 24.03.1988, *Olsson vs. Sweden (no. 1)*
51. EIK 27.11.1991, 12325/86, 14992/89, *Kemmache vs. Prantsusmaa (no. 1, no. 2)*

52. EIK 22.09.1992, 12129/86, *Hennings vs. Germany*
53. RKPJKo 04.11.1993, III-4/1-4/93
54. RKEKo 05.12.1997, 3-2-1-99-97
55. RKTko 26.03.1998, 3-2-1-37-98
56. RKPJKo 30.09.1998, 3-4-1-6-98
57. RKPJKo 17.03.1999, 3-4-1-1-99
58. EIK 25.03.1999, 25444/94, *Pélissier ja Sassi vs. Prantsusmaa*
59. RKPJKo 28.04.2000, 3-4-1-6-00
60. RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00
61. RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02
62. RKPJKo 27.01.2003, 3-4-1-3-03
63. RKÜKo 17.03.2003, 3-1-3-10-02
64. RKPJKo 14.04.2003, 3-4-1-4-03
65. RKÜKo 25.02.2004, 3-3-1-60-03
66. RKPJKm 03.03.2004, 3-4-1-5-04
67. RKPJKo 30.04.2004, 3-4-1-3-04
68. RKPJKm 09.05.2006, 3-4-1-4-06
69. RKTko 24.10.2006, 3-2-1-93-06
70. RKPJKm 17.01.2007, 3-4-1-17-06
71. EIK 11.09.2007, 7557/03, *Van Harn vs Germany*
72. RKPJKo 03.04.2008, 3-4-1-3-08
73. RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-88-07
74. RKTkm 06.04.2010, 3-2-1-20-10
75. EIK 17.06.2010, 10543/07, *Jelena Vogtmann vs. Horvaatia*
76. RKÜKo 12.04.2011, 3-2-1-62-10
77. RKÜKo 06.03.2012, 3-2-1-67-11
78. RKPJKo 07.05.2012, 3-4-1-7-12

Avaldamata allikad

79. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Analüüs „Kohtuväline tsiviilasjade lahendamine: vajadus muutusteks“. Tallinn: 2007, lk 33-39. (Käsikiri Justiitsministeeriumis)
80. Justiitsministri käskkirjaga moodustatud kohtubürokraatia vähendamise töögrupi 2009. a valminud menetlusökonomika seaduseelnõu (käsikiri Justiitsministeeriumis)

81. Riigilõivuseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seadus. Eelnõu tööversioon seisuga detsember 2011 (käsikiri Justiitsministeeriumi valduses)
82. Riigilõivuseaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu seisuga detsember 2011. Kohtunike arvamus eelnõule (seisukoht Justiitsministeeriumi valduses)
83. Riigilõivuseaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu seisuga veebruar 2012 (käsikiri Justiitsministeeriumis)

Kasutatud lühendite loetelu

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EIÕK – Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

KS – kohtute seadus

PS - põhiseadus

PõhiSK – põhiseaduse kommenteeritud väljaanne

RKEK – Riigikohtu erikogu

RKPJK – Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium

RKTK – Riigikohtu tsiviilkolleegium

RKÜK – Riigikohtu üldkogu

RLS - riigilõivuseadus

TMS – täitemenetluse seadustik

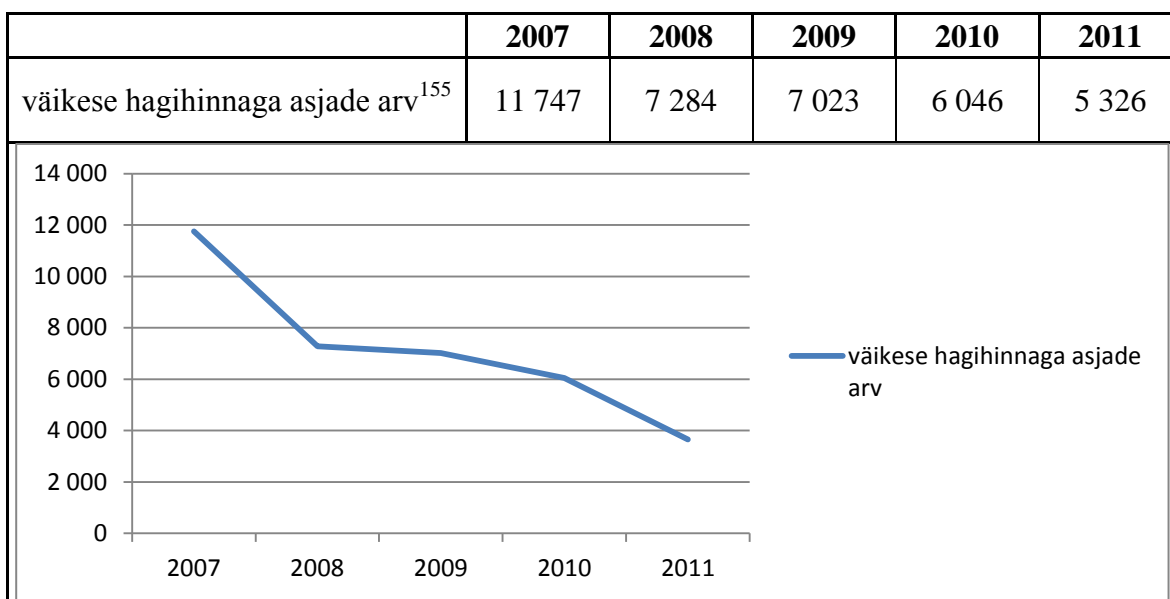
TsMS – tsiviilkohtumenetluse seadustik

Lisad

Lisa 1. Lihtmenetluse statistika

Magistritöö esimese analüüsitava tsiviilkohtumenetluse põhimõtte muutmise mõistmiseks on oluline anda ülevaade lihtmenetluse statistilistest andmeid. Alljärgnevalt on esitatud ülevaade 2007-2011. aastate lõikes.

Tabel ja joonis 1. Väikese hagihinnaga asjade arv

Esitatud tabelist ning joonisest on selgelt näha lihtmenetluses lahendatavate asjade arvu langust, mis aastate jooksul on aset leidnud.

¹⁵⁵ Tsiviilasjad hagihinnaga kuni 20 000 krooni. Tabelis kajastatud andmed pärinevad justiitsministeeriumi menetlusstatistikast kajastavatest kokkuvõtetest 2007-2011. Arvutivõrgus kättesaadavad aadressil: <http://www.kohus.ee/10925>

Lisa 2. Maksekäsu kiirmenetluse statistilised andmed

Kuna magistritöö teise analüüsitava tsiviilkohtumenetluse põhimõtte muutmise puhul on oluline saada ülevaade maksekäsu kiirmenetluse statistilistest andmetest, ongi alljärgnevalt nimetatud kohta esitatud ülevaade.

Tabel 1. Maksekäsuasjade statistika¹⁵⁶

	2007	2008	2009	2010	2011
Saabunud maksekäsuasjade arv	32 281	64 052	45 618	39 665	39 362
Lahendatud asjade arv	10 449	39 832	82 840	49 116	31 349
Üle antud hagimenetlusse	1085	1631	3412	4274	3053

Ülaltoodud tabelist nähtuvalt on maksekäsu kiirmenetluse avalduse arv aastate jooksul oluliselt suurenenud. Seetõttu on menetluse kiiremaks läbiviimiseks, efektiivistamiseks ning professionaalseks lahendamiseks loodud ka maksekäsu osakond. Kõikidest maksekäsu kiirmenetlust avaldustest läheb hagimenetluseks üle vaid 7,7% nõuetest, mis on arvestades märkimisväärset avalduste arvu efektiivne tulemus.

¹⁵⁶ Justiitsministeeriumi I ja II astme kohtute statistilised menetlusandmed. 2007-2011. aasta kokkuvõte. Arvutivõrgus kättesaadavad aadressil: <http://www.kohus.ee/10925>

Lisa 3. Tsiviilasjade statistilised menetlusandmed maakohtutes

Tabel 1. Tsiviilasjade statistilised menetlusandmed maakohtutes¹⁵⁷

	2007	2008	2009	2010	2011
saabunud asjade arv kokku	26 820	25 522	29 522	32 720	29 575
saabunud asjade arv kohtuniku kohta	~320 ¹⁵⁸	312,8	389,5	401	382,6
lahendatud asjade arv	31 643	24 415	28 419	31 784	31 349
jääkide arv	14 344	14 699	15 339	15 219	12 791

Nagu ka tabelist näha, kasvab tsiviilasjade arv kohtutes kiiremini, kui neid lahendada suudetakse. Kuigi 2008. aasta näitab saabunud tsiviilasjade osas kergest langust, on 2009. aastal saabunud tsiviilasjade arv jällegi võrreldes 2008. aastaga märkimisväärselt suurenenud. Ka 2010. aastal on võrreldes eelnevate aastatega tsiviilasju maakohtutesse saabunud oluliselt rohkem. Nii ongi näha, et kui 2007. aastal saabus kohtutesse 26 820 asja, ületas 2010. aastal saabunud asjade arv juba 32 000. Võrreldes saabunud asjade arvu lahendatud asjade arvuga, leiab tõestust fakt, et tsiviilasju saabub kohtutesse rohkem kui lahendatakse. Sellist tendentsi on näha kõikide analüüsitud aastate jooksul, kuid andmetele tuginedes saab öelda, et viimastel aastatel on jääkide arv järjest kasvanud olenemata asjaolust, et lahendatud asjade arv ja kohtute jõudlus on aastate jooksul suurenenud.

¹⁵⁷ Justiitsministeeriumi I ja II astme kohtute statistilised menetlusandmed. 2007.-2011. aasta kokkuvõtted. Arvutivõrgus kättesaadavad aadressil: <http://www.kohus.ee/10925>.

¹⁵⁸ Kuigi justiitsministeeriumi 2007. aasta I ja II astme kohtute statistilistes menetlusandmetes puudub informatsioon 2007. aastal saabunud asjade arvu osas kohtuniku kohta, on tulenevalt ülejäänud statistilistest andmetest võimalik eeldada, et nimetatud arv oli võrreldes 2008. aastaga mõnevõrra suurem

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Margit Veskimäe _____

(autori nimi)

(sünnikuupäev: _____ 29.03.1987 _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Tsiviilkohtumenetluse eesmärgid, põhiseadusest tulenevad nõuded ja tsiviilkohtumenetluse põhimõtete muutmise legitiimsuse analüüs,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on _____ Kaupo Paal _____,

(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, __06.05.2013_ (*kuupäev*)